

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

СОТНИКОВА ВАЛЕНТИНА ЄВГЕНІВНА

**ІНТЕРТЕКСТ ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА БАЗИЛЕВСЬКОГО:
ОСОБЛИВОСТІ І ФУНКЦІЇ**

035 Філологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело _____ В. Є. Сотникова

Науковий керівник:

Гальчук Оксана Василівна,
доктор філологічних наук, професор

Київ-2023

АНОТАЦІЯ

Сотникова В. Є. **Інтертекст творчості Володимира Базилевського: особливості і функції.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія» (03 – Гуманітарні науки). – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2023.

Дисертацію присвячено визначенню особливостей інтертексту поетичної, літературно-критичної і публіцистичної творчості сучасного українського письменника В. Базилевського. Об'єктом дослідження є такі книги його ліричних творів, як «Побачення з тобою» (1978), «Допоки музика звучить» (1982), «Чуття землі небесне» (1983), «Світлом єдиним» (1983), «Труди і дні» (1984), «Колодязь» (1988), «Вертеп» (1992), «Вокзальна площа» (1994), «Украдене небо» (1999), «Тетраптих» (1999), «Крик зайця» (2000), «Тумани Ітаки» (2001), «Віварій» (2004), «Кінець навігації» (2004), «Читання попелу» (2007), «Шляхами вітру» (2011), «Лук і ліра» (2016), «Повітря резервацій» (2016), «Замінований рай» (2018); збірки філософської есеїстики, літературно-критичних статей та інтерв'ю «Лук Одиссеїв» (2005), «Холодний душ історії» (2008), «Талант і талан» (2021). Ці книги охоплюють понад 50-річний творчий шлях автора і є джерельною базою для дослідження таких питань, як генераційна приналежність В. Базилевського, проблематика та основні мотиви його творчості, особливості інтертекстуальної стратегії автора. Предметом дослідження є походження, ідейно-тематична зумовленість і функції інтертексту художнього, літературно-критичного і публіцистичного дискурсів творчості В. Базилевського. Мета дисертаційної праці полягає у виявленні особливості рецепції В. Базилевським прецедентних художніх образів і мотивів та окресленні рис інтертекстуальної стратегії митця на різних етапах його стильової еволюції.

Використання комплексної методології дослідження забезпечило можливість усебічного аналізу інтертексту творчості В. Базилевського:

інтертекстуальний метод був основним і надав інструментарій для визначення наявних міжтекстових зв'язків і встановлення форми їхнього оприявлення у творах автора; порівняльно-історичний метод був використаний для зіставлення позначених інтертекстуальністю творів В. Базилевського із прототекстами та іншими варіантами їх поетичного тлумачення в українській літературі задля встановлення традиційного чи/і новаторського авторського прочитання прецедентних образів і мотивів; порівняльно-типологічний метод забезпечив аналіз розвитку інтерпретаційної тактики автора щодо традиційних образів і мотивів на різних етапах його творчості; герменевтичний метод слугував для інтерпретації творів письменника і питомих для його ідіостилю образів і мотивів інтертекстуального походження; міфокритичний метод – для аналізу міфем і міфологем, реципійованих з інтертекстів різної генези або власне авторського походження; допоміжними для розуміння авторських смислів інтерпретації прецедентних образів були релігійний, історичний, культурно-історичний та культурно-політичний контексти.

У дисертаційній праці вперше визначені основні етапи творчої еволюції В. Базилевського, що ґрунтується на змінах жанрово-тематичної палітри і нових тенденціях у реалізації автором міжтекстових зв'язків. У межах кожного етапу визначено програмову поетичну книгу, яка вповні розкриває його характерні риси. Запропонована періодизація передбачає 4 основні етапи: I етап тривав з 1964 по 1984 роки (програмова збірка – «Труди і Дні» 1984 р.); II етап – з 1985 по 1992 рік (збірка «Вертеп» 1992 р.); III етап – від 1993 до 2014 року (збірка «Читання попелу» 2007 р.); IV етап розпочався у 2015 році і триває донині (збірка «Лук і Ліра» 2016 р.). Ця періодизація чинна щодо поетичної творчості В. Базилевського. Натомість тексти нехудожнього дискурсу не включаємо до певних періодів, оскільки принцип укладання В. Базилевським збірок таких творів є не хронологічним, а ідейно-тематичним.

Питання генераційної приналежності В. Базилевського розглянуто крізь призму досліджень маркерів ідентифікації покоління (праці Х. Ортеги-і-Гассета, К. Мангейма, Т. Гундорової, А. Матусяк) та на основі саморефлексій

письменника. Попри очевидний чинник, що пов'язує В. Базилевського із поколінням шістдесятників, – дата народження і початок творчого шляху, – письменник не вважає себе частиною цієї мистецької генерації. Відтак, послуговуючись визначенням М. Слабошпицького, ідентифікуємо В. Базилевського «митцем без покоління».

Для визначення оприявлених у творчості В. Базилевського міжтекстових зв'язків було обрано типологію Ж. Женетта. Цитати, алюзії й ремінісценції є оприявленням власне *інтертекстуальності*. Стверджуємо, що цитати переважають у публіцистичній творчості В. Базилевського. За джерелами походження їх можна поділити на дві групи: 1) цитати з української літератури та культури (переважають у критичній прозі автора); 2) цитати з праць західноєвропейських та античних філософів (домінують в есеях філософської тематики). Алюзії та ремінісценції є змістотвірною частиною художньої картини світу автора. У нашому дослідженні встановлено наявність у ліричних текстах В. Базилевського алюзій та ремінісценцій на твори античної літератури, Святе Письмо, тексти західноєвропейських літератур, літературу Сходу, а також на постаті світової історії та культури. *Паратекстуальні* елементи у творчості В. Базилевського представлені у назвах збірок та окремих творів, у епіграфах до творів. Для ідіостилю письменника характерним є використання широкого діапазону паратекстуальності античного походження, а також покликання на українську літературу, класичні європейські твори, літературу Сходу, Біблію та світовий історичний контекст. Актуалізуючи тексти власної творчої спадщини, цитуючи рядки своїх поезій, В. Базилевський вдається до *метатекстуальності*. Зазначаємо, що *гіпертекстуальність* представлена у формі діалогу із класиком англійської літератури В. Шекспіром (цикл «Гамлет»). Різноманітність міжтекстових зв'язків у творчості В. Базилевського є прикладом послідовного дотримання автором принципів поєднання інтелектуальності з інтертекстуальністю.

У дослідженні вперше комплексно розглянуто публіцистичну спадщину В. Базилевського, яку структурують три групи текстів: есеї та статті історіософської тематики; філософські есеї; літературно-критичні дослідження. Нехудожня творчість В. Базилевського є простором проголошення автором власної системи цінностей, визначення критеріїв відповідності високим естетичним ідеалам, які сповідує письменник. Спільною для цих текстів є діалогічна природа висловлювання. Письменник вступає в дискусію з класичними філософами і звиряє їхні ідеї з реаліями сучасного світу. Естетикологічна проблематика публіцистичного дискурсу В. Базилевського оприявлюється у формуванні критеріїв високого мистецтва. Письменник активно цитує класиків і письменників-шістдесятників. Його погляди на виклики, що постають перед українським суспільством, на історичні події, свідком яких він був, стають підставою для розгортання широкої палітри есеїв історіософської проблематики. В. Базилевський майстерно поєднує контекст різних історичних епох як унаочнення тих процесів, що відбуваються в Україні.

Вивчення масиву літературно-критичних текстів В. Базилевського уможлиблює висновок щодо авторського жанру металітературної публіцистики, де запропонований дворівневий аналіз літературознавчих розвідок колег-критиків. У результаті постає особливий різновид метакритики як відгук на іншу критичну працю, доповнений авторським аналізом першоджерела. Визначаємо його подвійною метакритикою.

У дослідженні розкрито роль публічних висловлювань В. Базилевського у формі інтерв'ю, що є джерелом вивчення авторських рефлексій і саморефлексій, сповнених метамови, афоризмів і метафор. Визначено, що за тематичним принципом обговорюваних В. Базилевським проблем його інтерв'ю можна об'єднати в такі групи: 1) присвячені питанням творчого процесу і біографії; 2) присвячені аналізу минулого й сучасності української культури; 3) декларують основні положення авторської історіософії.

Здійснене інтертекстуальне прочитання поетичних, публіцистичних і літературно-критичних текстів В. Базилевського дало змогу встановити функції прецедентних образів і мотивів різних генетичних груп у розгортанні історіософських, філософських і поетологічних мотивів лірики В. Базилевського. Стверджуємо, що в розгортанні історіософських міркувань В. Базилевський покликається на національну та античну культуру, що відображає авторське бачення спільного історичного минулого України і Давньої Греції та Риму. Осмислення історії здобуття Україною Незалежності поет вибудовує на основі метафоричного тлумачення біблійного інтертексту. У філософській ліриці В. Базилевський реєструє світовий літературний масив – класичні європейські твори та тексти літератури Сходу. У транспозитивній ліриці В. Базилевський послуговується інтертекстом української культури, біографічним «текстом» українських митців, образами світової культури. Публіцистичні твори (зокрема філософські есеї) В. Базилевського містять покликання на ідеї європейських мислителів і твори інших сучасних авторів та літературних критиків, чиї праці він аналізує у критичних статтях.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що це перше в українському літературознавстві комплексне дослідження творчості В. Базилевського крізь призму інтертекстуальності на тлі історико-літературного процесу 1970-х – перших десятиліть ХХІ ст., де визначено та узагальнено твердження щодо рецепції інтертексту В. Базилевським як ідейно-художньої особливості його ідіостилю. У праці окреслено риси авторської моделі світу, домінантні мотивні комплекси поезії, визначено типологічні риси ліричного героя В. Базилевського; означено джерела, форми і функції інтертекстуальності в поетичних, публіцистичних і літературно-критичних текстах автора; здійснено порівняльний аналіз авторської рецепційної стратегії й інтерпретаційної тактики в контексті формування української та західноєвропейської традиції інтелектуалізму в художньому тексті.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки й узагальнення дисертаційної роботи можуть бути застосовані в подальшому дослідженні явища інтертекстуальності в українській літературі, зокрема як матриця комплексних досліджень «тексту в тексті». Основні положення дисертації стануть підґрунтям у викладанні історико-літературних курсів, спецкурсів із компаративістики та літературної критики, можуть бути використані при написанні бакалаврських і магістерських робіт.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що творчість В. Базилевського може бути об'єктом подальших літературознавчих студій, оскільки доробок автора не вичерпується проаналізованими текстами, продовжує доповнюватись новими творами. Визначені особливості критичної прози В. Базилевського можуть стати основою для ширшого дослідження про текст- і жанротвірну функцію інтертексту у творчості В. Базилевського. Серед інших аспектів дослідження потребує подальшого аналізу інтертекст публічних висловлювань В. Базилевського у жанрі інтерв'ю.

Ключові слова: Володимир Базилевський, порівняльне літературознавство, інтертекст, рецепція, інтертекстуальність, трансформація, інтерпретація, ідентичність, поетична історіософія, філософські есеї, філософська лірика, транспозитивна лірика, міфологема, концепція митця і мистецтва.

SUMMARY

Sotnykova V. **The intertext of Volodymyr Bazylevskiy's works: features and functions.** – Manuscript.

Thesis for a Doctoral degree in Philosophy: Research specialties 035 “Philology” (03 – Humanitarian sciences). – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to determining the peculiarities of the intertext of the poetic, literary-critical, and journalistic works of the contemporary Ukrainian

writer V. Bazylevskiy. The object of the study is such books of lyrics by V. Bazylevskiy as *Date with You* (1978), *As Long as the Music Sounds* (1982), *Sense of Heavenly Earth* (1983), *By the Only Light* (1983), *Works and Days* (1984), *The Well* (1988), *The Nativity Scene* (1992), *Station Square* (1994), *Stolen Sky* (1999), *Tetraptych* (1999), *The Cry of the Hare* (2000), *The Mists of Ithaca* (2001), *Vivarium* (2004), *The End of Navigation* (2004), *Reading the Ashes* (2007), *By the Ways of the Wind* (2011), *Bow and Lyre* (2016), *Reservation Air* (2016), and *A Mined Paradise* (2018); collections of philosophical essays, literary criticism, and interviews, *The Bow of the Odysseys* (2005), *The Cold Soul of History* (2008), and *Talent and Talent* (2021). These books cover more than 50 years of the author's career and serve as a source for researching such issues as Bazylevskiy's generational affiliation, the issues and main motives of his work, and the peculiarities of the author's intertextual strategy. The subject of the study is the origin, ideological and thematic determination, and functions of the intertext of the artistic, literary-critical, and journalistic discourses of V. Bazylevskiy's work. The dissertation aims to identify the peculiarities of V. Bazylevskiy's reception of precedent artistic images and motifs and to outline the features of the artist's intertextual strategy at different stages of his stylistic evolution.

The use of a comprehensive research methodology made it possible to comprehensively analyze the intertext of V. Bazylevskiy's works: the intertextual method was the main one and provided tools for identifying existing intertextual connections and establishing the form of their manifestation in the author's works; the comparative-historical method was used to compare the works of V. Bazylevskiy marked by intertextuality with prototexts and other variants of their poetic interpretation in Ukrainian literature in order to establish the author's traditional and/or innovative reading of precedent images and motifs; the comparative-typological method provided an analysis of the development of the author's interpretive tactics in relation to traditional images and motifs at different stages of his work; the hermeneutic method was used to interpret the writer's works and the images and motifs of intertextual origin specific to his idiomatic style; mythos-

critical method – for analyzing myths and mythologies recycled from intertexts of different genesis or of the author's own origin; religious, historical, cultural-historical, and cultural-political contexts were auxiliary to understanding the author's meanings of interpretation of precedent images.

For the first time, the dissertation identifies the main stages of V. Bazylevskiy's creative evolution based on genre and thematic palette changes and new trends in the author's realization of intertextual connections. Within each stage, a programmatic poetry book is identified that fully reveals its characteristic features. The proposed periodization includes 4 main stages: The first stage lasted from 1964 to 1984 (the programmatic collection *Works and Days* of 1984); the second stage - from 1985 to 1992 (the defining collection *The Nativity Scene* of 1992); the third stage covered the period from 1993 to 2014 (the collection *Reading the Ashes* of 2007); the fourth stage began in 2015 and continues to this day (the defining collection *Bow and Lyre* of 2016). This periodization applies to Bazylevskiy's poetry. Instead, we do not include texts of nonfiction discourse in certain periods since the principle of compiling collections of such works by V. Bazylevskiy is not chronological but ideological and thematic.

The question of V. Bazylevskiy's generational affiliation is examined through the prism of studies of markers of generation identification (works by J. Ortega y Gasset, K. Mannheim, T. Gundorova, A. Matusiak) and based on the writer's self-reflection. Despite the apparent factor that connects Bazylevskiy with the sixties generation (the date of his birth and the beginning of his career), the writer does not consider himself a part of this artistic generation. Therefore, using M. Slaboshpytsky's definition, we identify V. Bazylevskiy as an "artist without a generation."

The typology of J. Genette was chosen to determine the intertextual connections revealed in V. Bazylevskiy's work. Quotations, allusions, and reminiscences are the embrace of intertextuality itself. We argue that quotations prevail in Bazylevskiy's journalistic work. They can be divided into two groups according to their sources of origin: 1) quotes from Ukrainian literature and culture

(predominate in the author's critical prose); 2) quotes from the works of Western European and ancient philosophers (dominate in essays on philosophical topics). Allusions and reminiscences are a meaningful part of the author's artistic picture of the world. Our study has established the presence of allusions and reminiscences in V. Bazylevskyi's lyrical texts to works of ancient literature, the Holy Scriptures, texts of Western European literature, the literature of the East, as well as to figures of world history and culture. Paratextual elements in Bazylevskyi's work are presented in the titles of collections and individual works and epigraphs to his works. The writer's idiomatic style is characterized by using a wide range of paratextuality of ancient origin and references to Ukrainian literature, classical European works, the literature of the East, the Bible, and the world's historical context. V. Bazylevskyi resorts to metatextuality by actualizing texts from his creative heritage and quoting lines from his poems. It should be noted that hypertextuality is presented as a dialog with the classic of English literature, W. Shakespeare (the cycle "Hamlet"). The diversity of intertextual connections in V. Bazylevskyi's work exemplifies the author's consistent adherence to the principles of combining intellectuality with intertextuality.

The study is the first to comprehensively examine the journalistic heritage of V. Bazylevskyi, which is structured into three groups of texts: essays and articles on historiosophical topics, philosophical essays, and literary criticism. V. Bazylevskyi's nonfiction work is a space for the author to proclaim his system of values and to define the criteria for compliance with the high aesthetic ideals professed by the writer. What these texts have in common is the dialogic nature of their statements. The writer enters into a discussion with classical philosophers and compares their ideas with the realities of the modern world. The aestheticological problematics of V. Bazylevskyi's journalistic discourse are manifested in the formation of the high art criteria. The author actively quotes classical and sixties writers. His views on Ukrainian society's challenges and the historical events he witnessed became the basis for many essays on historiosophical issues. V. Bazylevskyi skillfully combines

the context of different historical epochs to visualize the processes taking place in Ukraine.

The study of the array of literary and critical texts by V. Bazylevskyi makes it possible to conclude that the author's unique genre of metaliterary journalism is a two-level analysis of literary studies by fellow critics. As a result, a special kind of metacriticism emerges as a response to another critical work, supplemented by the author's analysis of the primary source. We define it as a double metacriticism.

The study reveals the role of V. Bazylevskyi's public statements in the form of interviews, which are a source of studying authorial reflections and self-reflections full of meta-language, aphorisms, and metaphors. It has been determined that, according to the thematic principle of the problems discussed by V. Bazylevskyi, his interviews can be grouped into the following groups: 1) devoted to the issues of the creative process and biography; 2) devoted to the analysis of the past and present of Ukrainian culture; 3) declaring the main provisions of the author's historiosophy.

The intertextual reading of V. Bazylevskyi's poetic, journalistic, and literary critical texts made it possible to establish the functions of precedent images and motifs of different genetic groups in developing historiosophical, philosophical, and poetological motifs of V. Bazylevskyi's lyrics. We argue that in developing historiosophical considerations, V. Bazylevskyi refers to national and antique culture, which reflects the author's vision of the common historical past of Ukraine, Ancient Greece, and Rome. The poet forms his understanding of the history of Ukraine's independence based on a metaphorical interpretation of the biblical intertext. In his philosophical lyrics, V. Bazylevskyi recycles the world's literary heritage – classical European works and texts of Eastern literature. In his transpositive lyrics, Bazylevskyi uses the intertext of Ukrainian culture, the biographical "text" of Ukrainian artists, and images of world culture. V. Bazylevskyi's journalistic texts (including philosophical essays) contain references to the ideas of European philosophers and the works of other

contemporary authors and literary critics whose works he analyzes in his critical articles.

The scientific novelty of the dissertation is that it is the first comprehensive study of V. Bazylevskyi's work in Ukrainian literature through the prism of intertextuality against the broad background of the historical and literary process of the 1970s and early decades of the twenty-first century, where the statements about V. Bazylevskyi's reception of intertext as an ideological and artistic feature of his idiomatic style are defined and generalized. The work outlines the features of the author's model of the world, the dominant motif complexes of poetry, defines the typological features of the lyrical hero of V. Bazylevskyi; identifies the sources, forms, and functions of intertextuality in the author's poetic, journalistic, and literary-critical texts; conducts a comparative analysis of the author's reception strategy and interpretive tactics in the context of the formation of the Ukrainian and Western European tradition of intellectualism in the literary text.

The practical significance of the results obtained is that the conclusions and generalizations of the dissertation can be applied in further research on the phenomenon of intertextuality in Ukrainian literature, particularly as a matrix for complex studies of "text within the text." The main thesis of the dissertation will be the basis for teaching historical and literary courses, special courses on comparative literature, and literary criticism, and can be used in writing bachelor's and master's theses.

The study gives grounds to assert that the work of V. Bazylevskyi can be the object of further literary studies since the author's work is not limited to the analyzed texts but continues to be supplemented with new works. The identified features of V. Bazylevskyi's critical prose can become the basis for a broader study of the textual and genre-forming function of intertext in Bazylevskyi's work. Among other aspects of the study, the intertext of Bazylevskyi's public statements in the genre of interviews requires further analysis.

Keywords: Volodymyr Bazylevskyi, comparative literature, intertext, reception, intertextuality, transformation, interpretation, identity, poetic

historiosophy, philosophical essays, philosophical lyrics, transpositive lyrics, mythologeme, the concept of the artist and art.

**СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ
СОТНИКОВОЇ ВАЛЕНТИНИ ЄВГЕНІВНИ,
В ЯКИХ ВИСВІТЛЕНО НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ**

**Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату
опублікування до переліку наукових фахових видань України:**

1. Сотникова В.Є. Варіативність топосу «держава» в поетичній моделі національної ідентичності (на матеріалі лірики Володимира Базилевського). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2019. Вип. 14. С. 94-98. ISSN (Print): 2311–2433. ISSN (Online): 2412–2475. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2019.1414>

2. Сотникова В. Біографія як інтертекст у ліриці Володимира Базилевського: особливості художньої інтерпретації. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. Вип. 16. С. 61–66. ISSN (Print): 2311–2433. ISSN (Online): 2412–2475. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.16.8>

3. Сотникова В.Є. Авторська концепція митця і мистецтва за Володимиром Базилевським. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. № 51. С. 351–357. ISSN (Print): 2308–4855. ISSN (Online): 2308–4863. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-54>

4. Сотникова В.Є. Постаць Йосипа Сталіна як основний об'єкт критики в антитоталітарній ліриці В. Базилевського. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. №23. Т.2. С. 260–264. ISSN (Print): 2663–4880. ISSN (Online): 2663–4899. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.2.50>

**Публікації, у яких додатково відображено наукові результати
дисертації:**

5. Сотникова В. Є. Поетична історіософія Володимира Базилевського. *Молодий вчений*. 2018. № 4(1). С. 348–353. ISSN (Print): 2304–5809. ISSN(Online): 2313–2167. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4718/4639>

6. Сотникова В. Є. Шекспірівський інтертекст у поетичній творчості Володимира Базилевського. *Science and Education a New Dimension*. 2021. IX(48) (261). С. 36–38. ISSN 2308-1996. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-NS2021-261IX48-06>

7. Сотникова В. Є. Функціонування біблійних міфологем у поетичній творчості Володимира Базилевського. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. I міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28-29 травня 2020 р. Дніпро, 2020. Т. 2. С. 373. ISSN (Online): 2664-4819.*

8. Сотникова В. Є. Поетологічні мотиви лірики Володимира Базилевського (на матеріалі збірки «Лук і Ліра»). *International Scientific Conference Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Development Prospects: Conference Proceedings*. Рига, 1-2 жовтня 2021. С. 114–117. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-126-8-34>

9. Сотникова В. Є. Ідеологема Тараса Шевченка у транспозитивній ліриці Володимира Базилевського. *Пріоритети розвитку філологічних наук: наукові дискусії*. Матеріали науково-практичної конференції. м. Хмельницький, 11-12 лютого 2022 р. Херсон, 2022. С. 93–95. ISBN 978-617-7640-98-0

10. Сотникова В. Є. Міфологема поета в ліриці Володимира Базилевського. *Пріоритетні напрями розвитку науки та освіти: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 лютого 2022 року. Львів, 2022. С. 60-61. URL: <http://lviv-forum.inf.ua/save/2022/9->*

10.02.2022/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.
pdf

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ Й ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Постать В. Базилевського в генераційному й літературно-критичному вимірах.....	26
1.2. Типологія інтертекстуальних кодів творчості В. Базилевського.....	42
РОЗДІЛ 2. «ЛЮДИНА І ІСТОРІЯ» У ТВОРЧОСТІ В. БАЗИЛЕВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ	
2.1. Авторське осягнення історії в публіцистичних текстах: інтертекстуальний аспект.....	54
2.2. Художній потенціал образів національної культури в поетичній історіософії В. Базилевського.....	64
2.3. Біблійні та античні міфологеми й реалоніми в історіософській ліриці В. Базилевського.....	84
РОЗДІЛ 3. МІЖТЕКСТОВІ ЗВ'ЯЗКИ ФІЛОСОФІЧНОГО ДОРОБКУ В. БАЗИЛЕВСЬКОГО	
3.1. Діалогічна природа філософських есеїв В. Базилевського.....	106
3.2. «Західний» і «східний» інтертексти в художньому осмисленні В. Базилевським буттєвих питань.....	120
3.3. Українська міфологія і література як образний код філософської лірики В. Базилевського.....	144
РОЗДІЛ 4. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ДОМІНАНТНА РИСА АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ МИТЦЯ І МИСТЕЦТВА	
4.1. «Критична проза» В. Базилевського як різновид металітератури..	153
4.2. Роль інтертексту в транспозитивній ліриці В. Базилевського.....	173

4.3	Постаті світової культури як міфологеми та ідеологеми поезії	
В. Базилевського	189
ВИСНОВКИ	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	213
ДОДАТКИ	237

ВСТУП

Динамічні процеси, що відбуваються в літературному процесі кінця ХХ–початку ХХІ ст., зумовлюють необхідність осмислення в компаративному плані доробку письменників, творчість яких формує канон сучасного українського письменства і водночас залишається актуальною навіть за умови зміни художньо-естетичних парадигм і мистецьких поколінь. Творчість Володимира Базилевського як одного з патріархів української літератури ХХ ст. належить саме до такого типу творчості.

Актуальність дослідження інтертексту творчості В. Базилевського зумовлена потребою відтворення цілісної картини сучасного українського літературного процесу, який характеризується множинністю художніх дискурсів; необхідністю в умовах соціальних потрясінь і радикальних випробувань України активізувати ключові концепти національної культури, ословлені в художній творчості; завданням встановити неперервність традиції високої культури Слова і діалогу зі світовим контекстом в українській літературі. Адже саме в активному зверненні В. Базилевського до світового художнього інтертексту знаходять своє вираження визначальні риси творчості митця – історіософська спрямованість, публіцистичність, інтелектуалізм. Тривала в часі, різножанрова і різнотематична творчість лауреата Шевченківської премії 1996 року В. Базилевського, осмислена крізь призму інтертекстуальності, уможливорює вирішення цих нагальних питань нашого літературознавства. Постать поета, прозаїка, перекладача, есеїста, літературного критика, проте, донині залишається недостатньо дослідженим «материком» у царині вітчизняної науки про літературу. Тож вивчення інтертексту публіцистичного і художнього доробку письменника є також спробою заповнити цей вакуум.

Із часу виходу поетичних збірок «Допоки музика звучить» (1982), «Чуття землі небесне» (1983), «Труди і дні» (1984) та ін. і до сьогодні рецепція В. Базилевським світової культурної спадщини є важливим складником у

творенні ним особливого художнього світу і власної авторської мови. Це актуалізує потребу визначення характерних рис його рецепційної стратегії у запозиченні та переосмисленні різних за генезою груп прецедентних образів і мотивів, їхнього функціонального застосування в контексті інших літературних генерацій.

У ліриці В. Базилевського вбачаємо продовження традицій зрілого (високого) модернізму в нових історико-політичних та художньо-естетичних умовах та авторську спробу втримати високу планку творчості, орієнтованої на кращі класичні зразки національної та світової спадщини. А відтак інтертекстуальний аналіз його творчості актуалізує потребу подальшого вивчення питання художніх традицій в українській літературі загалом. У поезії В. Базилевського як художній реакції на суспільні й особистісні перипетії продовжено діалог української культури зі світовою, розпочатий київськими неокласиками і продовжений поетами-шістдесятниками. Для митця це стає певним опертям в умовах свідомого протистояння ідеології тоталітарної держави, а потім і в пошуку/відновленні різних типів ідентичностей. Така практика підтверджує думку У. Еко, що, «інтертекстуальні знання можна розглядати як особливий випадок надкодування, вони встановлюють власні інтертекстуальні фрейми» [83, 47], розшифровуючи які, отримуємо знання про себе і світ.

До вивчення інтертексту творчості В. Базилевського спонукає і стан наукового вивчення цієї проблеми. Хоча на міжтекстових зв'язках його лірики наголошували не раз, спеціальних праць, присвячених їх аналізу, небагато: використання поетом духовного потенціалу окремих античних образів і мотивів розглядав С. Литвиненко [136], ліричного героя поетологічної лірики В. Базилевського й особливості рецепції античного тексту як продовження традиції неокласиків досліджувала О. Гальчук [65; 66]. Проте комплексного наукового вивчення творчості В. Базилевського крізь призму своєрідності використання ним інтертексту досі не було. Це зумовлює **наукову новизну** нашого дослідження. Новизною позначений і об'єкт дослідження. Зокрема

публіцистичний доробок (сюди зараховуємо і літературно-критичні статті, і філософські есеї, і численні інтерв'ю письменника) як частина авторської концепції не досліджувався крізь призму інтертекстуальності. У сучасному літературознавстві є лише окремі статті-рецензії А. Корінь [114], В. Панченка [175]. А проте в текстах публіцистичного дискурсу В. Базилевського не тільки розкривається його погляд на особливості літературного процесу в Україні, репрезентується авторська концепція державотворення та рефлексії на суспільно-політичні події в історії української незалежності, а й оприявлені покликання на широкий культурно-історичний контекст. Введення і осмислення В. Базилевським інтертекстуальних елементів в публіцистиці дає вагомі підстави для включення цієї частини творчості автора до об'єктів дослідження.

На різних етапах творчої діяльності В. Базилевський залишається в контексті тенденцій національної літератури, апелюючи до культурно-історичних, суспільно-політичних проблем, які були визначальними у тематичному різноманітті у той чи той час. Засобами інтертекстуальності поет досягає високої художньої майстерності, оминаючи табуйовані за радянських часів питання українського державотворення та формування національної свідомості. Здійснення текстуального та інтертекстуального дослідження творчості В. Базилевського в контексті розвитку української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. і ширше – кореляції з модерністським і постмодерністським дискурсами української та зарубіжної літератур дає змогу сформулювати уявлення про специфіку його світобачення, схарактеризувати найпоказовіші риси витвореної ним моделі буття і провідні поетикальні засоби й трансформаційні процеси в засвоєнні світового інтертексту.

Зв'язок із науковими планами і програмами: тема дисертаційної праці відповідає основним напрямам дослідження спільної науково-дослідної теми кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства і кафедри світової літератури Факультету української філології культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка «Типологія

ідентичностей у художньому і критичному дискурсах» (державний реєстраційний номер 0117U005200).

Уточнену тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №6 від «28» червня 2022 р.).

Мета дисертації – виявити особливості рецепції Володимиром Базилевським прецедентних художніх образів і мотивів та окреслити риси авторської інтертекстуальної стратегії на різних етапах стильової еволюції митця.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*:

1. виокремити етапи й доміанти художньо-стильової еволюції творчості В. Базилевського;
2. визначити спільні та відмінні тенденції в рецепції В. Базилевським світового інтертексту в контексті традиції його освоєння різними літературними генераціями;
3. окреслити типологію міжтекстових зв'язків художнього й публіцистичного дискурсів В. Базилевського; виокремити основні групи прецедентних мотивів й образів за походженням і функціями та з'ясувати їхню пріоритетність у кожному з періодів творчості письменника;
4. здійснити інтертекстуальне прочитання поетичних і публіцистичних (літературно-критичних статей, філософських есеїв та інтерв'ю) текстів письменника;
5. визначити основні мотивні комплекси публіцистики В. Базилевського та окреслити роль інтертексту в авторському методі літературно-критичних досліджень;
6. проаналізувати семантику і функції прецедентних образів і мотивів різних генетичних груп у розгортанні історіософських, філософських і поетологічних мотивів лірики В. Базилевського; визначити специфіку авторського тлумачення прецедентних образів.

Об'єктом дослідження є такі книги ліричних творів В. Базилевського, як «Побачення з тобою» (1978), «Допоки музика звучить» (1982), «Чуття землі

небесне» (1983), «Світлом єдиним» (1983), «Труди і дні» (1984), «Колодязь» (1988), «Вертеп» (1992), «Вокзальна площа» (1994), «Украдене небо» (1999), «Тетраптих» (1999), «Крик зайця» (2000), «Тумани Ітаки» (2001), «Віварій» (2004), «Кінець навігації» (2004), «Читання попелу» (2007), «Шляхами вітру» (2011), «Лук і ліра» (2016), «Повітря резервацій» (2016), «Замінований рай» (2018); збірки філософської есеїстики, літературно-критичних статей, інтерв'ю «Лук Одиссеїв» (2005), «Холодний душ історії» (2008), «Талант і талант» (2021).

Предметом дослідження є походження, ідейно-тематична зумовленість і функції інтертексту художнього, літературно-критичного і публіцистичного дискурсів творчості В. Базилевського.

Методи дослідження. Методологія дослідження є комплексною, позаяк у роботі застосовані такі методи дослідження, як інтертекстуальний, порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний, герменевтичний, міфокритичний. Інтертекстуальний метод є основним і надає інструментарій визначення наявних міжтекстових зв'язків у творчості В. Базилевського і встановлення форми їхнього оприявлення у творах автора. Порівняльно-історичний метод застосовується для зіставлення позначених інтертекстуальністю творів В. Базилевського із прототекстами та іншими варіантами їх поетичного тлумачення в українській літературі задля встановлення традиційного чи/і новаторського авторського прочитання прецедентних образів і мотивів. Завдяки порівняльно-типологічному методу здійснено аналіз розвитку інтерпретаційної тактики автора щодо традиційних образів і мотивів на різних етапах його творчості. За допомогою герменевтичного методу інтерпретуються твори В. Базилевського і питомі для його ідіостилю образи і мотиви інтертекстуального походження. Міфокритичний метод використовується для аналізу міфем і міфологем, реципійованих з інтертекстів різної генези або власне авторського походження. Для розуміння авторських смислів інтерпретації прецедентних

образів залучено широке поле релігійного, історичного, культурно-історичного та культурно-політичного контекстів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять основні засади сучасного порівняльного літературознавства. Зокрема праці зарубіжних (Г. Блум [245; 246], Р. Барт [47], М. Гловінський [251], Ж. Дерріда [77], Ж. Женетт [249; 250], Ю. Крістева [120], М. Ласло-Куцюк [128], З. Мітосек [161], Н. П'єге-Гро [256], М. Ріффатер [260], П. Тороп [220], Н. Фрай [224] та ін.) й українських учених (В. Антофійчук [35], О. Астаф'єв [43], Д. Наливайко [163], А. Нямцу [166], А. Ткаченко [216], О. Турган [223], О. Харлан [226], М. Шаповал [240] та ін.), де викладені методологічні принципи семіотики, інтертекстуальності, присвячені класифікації інтертекстуальних елементів та міжтекстових зв'язків, вивченню видів, функцій і форм втілення інтертекстуальності. Дослідження базується на працях вітчизняних дослідників інтертекстуальності в текстовому масиві українських й зарубіжних письменників (О. Гальчук [63; 67], О. Гурбанська [74], О. Лучук [139], В. Просалова [186], А. Содомора [207], О. Турган [223], О. Черевченко [232], М. Шаповал [239]). Важливим підґрунтям для висвітлення загальної характеристики творчості В. Базилевського є літературно-критичні праці М. Жулинського [88], В. Панченка [175], І. Дзюби [77]. А також наукові розвідки, присвячені окремим аспектам художнього і публіцистичного дискурсів творчості В. Базилевського (О. Гальчук [66], І. Дзюба [78], Т. Дігай [79], М. Жулинський [88], М. Кодак [108; 109], С. Литвиненко [134; 135; 136], Л. Новиченко [165]).

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що: вперше в українському літературознавстві комплексно досліджено творчість В. Базилевського крізь призму інтертекстуальності; визначено та узагальнено твердження щодо специфіки рецепції інтертексту В. Базилевським як ідейно-художньої особливості ідіостилю письменника; окреслено домінантні мотивні комплекси лірики В. Базилевського і визначено їхню кореляцію з певними типами інтертекстуальних покликань; означено джерела, форми і функції

інтертекстуальності в поетичних і публіцистичних текстах автора; *здійснено* порівняльний аналіз авторської рецепційної стратегії й інтерпретаційної тактики В. Базилевського в контексті формування української та західноєвропейської традиції діалогізму й інтелектуалізму в художньому тексті.

Теоретичне значення роботи полягає у висвітленні окремих питань поетики інтертексту на основі аналізу творчості В. Базилевського, що сприяє подальшій систематизації і конкретизації сучасних уявлень про параметри та взаємозв'язок інтертекстуальних елементів у літературі. Здійснена спроба окреслення рис неонекласичної рецепції інтертексту як питомої для сучасного літературного дискурсу поетичної практики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та узагальнення дисертаційної роботи можуть бути застосовані в подальшому дослідженні явища інтертекстуальності в українській літературі, зокрема як матриця комплексних досліджень «тексту в тексті». Основні положення дисертації стануть підґрунтям у викладанні історико-літературних курсів, спецкурсів із питань компаративістики та літературної критики, можуть бути використані при написанні бакалаврських і магістерських робіт.

Особистий внесок здобувачки. Аналіз особливостей і функцій інтертексту творчості В. Базилевського виконано дисертанткою самостійно. Усі публікації одноосібні.

Апробація основних положень дисертації. Результати дослідження оприлюднено на міжнародній науковій конференції «Літературний процес: моделі, матриці, категорії» (Київ, 2019), всеукраїнському науково-теоретичному семінарі для молодих учених пам'яті Ніли Зборовської (Київ, 2019), міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах» (Дніпро, 2020), всеукраїнській (з міжнародною участю) науковій онлайн-конференції «Літературний процес: автобіографія, наратив, ідентичність» (Київ, 2020), міжнародній науковій конференції «Сучасні наукові дослідження: досягнення, інновації та

перспективи розвитку» (Рига, 2021), всеукраїнській (з міжнародною участю) науковій онлайн-конференції «Літературний процес: межі толерантності» (Київ, 2021), міжнародній конференції «Проблеми гуманітарних та соціальних наук – 2021» (Будапешт, 2021), IV міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку науки та освіти» (Львів, 2022), науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку філологічних наук: наукові дискусії» (Хмельницький, 2022).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 10 наукових публікаціях, із них усі – одноосібні; 4 – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 6 статей, в яких додатково відображено результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел, який налічує 263 позиції, додатків. Загальний обсяг роботи – 239 сторінок, основний текст 195 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ Й
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Постать В. Базилевського в генераційному й літературно-критичному вимірах

Володимир Базилевський – поет, прозаїк, перекладач, есеїст, літературний критик – є одним із патріархів сучасної української літератури. Письменник народився в 1937 році і рано розпочав свою творчий шлях, тож за більш ніж 50 років активної діяльності його доробок поповнився і поетичними, і прозовими книгами: збірками ліричних творів, численними інтерв'ю, публіцистикою, філософськими есеями і літературно-критичними текстами. Станом на 2023 рік творчість В. Базилевського вимірюється поетичними збірками («Ятрань» (1968), «Рівновага» (1968), «Світлиця» (1970), «Гони» (1971), «Пора перельоту» (1974), «Поклик простору» (1977), «Побачення з тобою» (1978), «Допоки музика звучить» (1982), «Світлом єдиним» (1983), «Чуття землі небесне» (1983), «Труди і дні» (1984), «Вибране» (1987), «Колодязь» (1988), «Вертеп» (1992), «Вокзальна площа» (1995), «Украдене небо» (1999), «Тумани Ітаки» (2001), «Віварій. Кінець навігації» (2004), «Крик зайця» (2004); книгою вибраних творів «Вертеп» (2004), «Читання попелу» (2007), «Шляхами вітру» (2011), «Повітря резервацій» (2016), «Лук і Ліра» (2016), «Замінований рай» (2018), «Евтерпа в снігах» (2020), «У садах Вернадського й Шардена» (2021)) і 7 книгами критичної прози та есеїстики («Земля двох морів» (1978), «Обираю тривогу» (1982), «І зав'язь дум, і вільний лет пера» (1990), «Лук Одиссеїв» (2005), «Холодний душ історії» (2008), «Тепер і тут» (2012), «Талант і Талан» (2021)). Розмаїта діяльність В. Базилевського відзначена численними нагородами: Шевченківська премія 1996 року за збірку «Вертеп»; премія 1972 року імені Ю. Яновського за поему «Пора перельоту»; премія 1990 року імені П. Тичини за збірку поезій «Колодязь»; премія 2002 року «Березоль» за цикл критичних мініатюр

«Імпресії та медитації»; премія 2004 року імені В. Свідзинського за книги поезій «Віварій» і «Кінець навігації»; премія 2006 року імені Є. Плужника за книгу «Крик зайця». У 2012 році письменник став лауреатом міжнародної літературно-мистецької премії імені П. Куліша.

Поділяємо думку, що відзнаки і нагороди – це символічне карбування суспільного резонансу викликаного творчістю митця. Та вважаємо за необхідне розглянути питання генераційної приналежності В. Базилевського. Це дасть змогу скласти більш чіткий «портрет» його творчої еволюції, визначити риси поетового ідіостилю крізь призму питомих для певного мистецького покоління ознак. Свій творчий шлях В. Базилевський розпочав у 1950-х роках, опублікувавши першу поезію в 1954 році. Попри це, в літературі ім'я письменника утвердилось лише в кінці 1970-х – на початку 1980-х років із виходом його поетичних збірок, позначених неповторним індивідуально-авторським стилем, основною ознакою якого є орієнтація на зразки класичної літератури. Так поет реалізував одну з головних настанов власної творчості: *«Не розлучатися з класичним за будь-якої погоди. Мати добру пам'ять: ми – тільки п'ятачок гігантського світового літмасиву»* [18, 810].

Alma mater В. Базилевського і важливий чинник формування його художньо-естетичного світогляду – Одеський державний університет ім. І. Мечникова, де склалась спільнота однодумців-письменників, із якими митець підтримуватиме зв'язок протягом життя. Так, зі студентських часів тривала дружба В. Базилевського з П. Осадчуком. Йому присвячено поезії «Одеса. Пляж “Відрада”. Рік...?», «Чорноморський сонет». Своєю чергою П. Осадчук написав передмову до книги вибраних поезій В. Базилевського 1987 року, де афористично висловився про значення творчості свого друга: *«Сучасний літературний процес спонукає думати, що є поети, про талант яких говорять критики, і є поети, чий талант говорить про себе в книжках...»* [1, 5]. Ушанування доробку друзів-письменників у присвятах, згадках в інтерв'ю, есеях стає характерною рисою творчості В. Базилевського. Так, Л. Талалаю він присвятив поезію «І ніч стоїть...», із захопленням розповідав про його творчий

шлях у своїх інтерв'ю, а в 2016 році проаналізував останні твори, опубліковані за життя поета, у літературно-критичному есею «Вимкнення світла», завершивши його інтимним зізнанням про справжню дружбу двох митців: «*“Безпритульну течію” [збірка вибраних поезій Л. Талалая] він підписав мені так: “Володі Базилію (як я тебе інколи називаю) з любов'ю. Будь, друже, рідніших у мене немає. Твій Талалай”*» [18, 624].

По завершенню навчання, з 1962 року, В. Базилевський працював кореспондентом одеської газети «Чорноморська комуна» і «Кіровоградської правди». Подальшим творчим контактам із письменниками-сучасниками сприяли призначення його на посаду старшого редактора дніпропетровського видавництва «Промінь» і членство в Національній спілці письменників України з 1972 року. З 1980-х років В. Базилевський переїхав до Києва, де продовжує свою літературну діяльність до сьогодні.

У дослідженні питання генераційної приналежності В. Базилевського керуватимемось висновками з напрацювань сучасних дослідників. Так, проблема визначення ідентифікаційних характеристик покоління досліджувалась Х. Ортегою-і-Гассетом [170], К. Мангеймом [154]. Проте кожен із них по-різному трактував домінуючі фактори, що слугують приводом для об'єднання людей: вік, цінності, історичні події (доля) тощо. У нашому дослідженні застосовуємо визначення, запропоноване Т. Гундоровою і А. Матусяк у праці «Постколониалізм. Генерації. Культура», де «генерація» – це «група ровесників, що характеризується певним світоглядом і специфічними ідеями, цінностями, позиціями, нормами, взірцями суспільних позицій, а також подібністю історичного досвіду або спільними умовами життя, яких ця група зазнала в період психічного дозрівання та які формували її життя» [183, 133].

Попри те, що за датою народження і часом творчого дебюту В. Базилевський – ровесник шістдесятників, він не зараховує себе до учасників цього мистецького руху і ставить під сумнів можливість ідентифікувати себе з конкретним поколінням загалом. Поет наголошує на постійному відчутті

«окремішності» [18, 858], яке не одразу, але зміг розпізнати у своїх взаєминах із зовнішнім світом. У публічних висловлюваннях В. Базилевський не раз підкреслював слухність дефініції М. Слабошпицького, який назвав його «поетом без покоління»: «Один знаний критик, якого я шаную і з яким почуваю духовну спорідненість, назвав мене поетом без покоління. Це було для мене несподіванкою, але... сподіваною» [18, 812] і «коли Слабошпицький назвав мене поетом без покоління, то напевно були в нього на те підстави. Як і в критика молодшого, який сказав, що я незручна постать. Це запам'яталось, бо й сам я відчував свою окремість і незручність» [18, 858].

В. Базилевський усвідомлює ту дистанцію, що виникла між ним та спільнотою поетів, і вбачає серед причин її появи дуальність своєї особистості, у якій співіснують поет і літературний критик. Багато років письменник поєднував ці два види діяльності, що, на його думку, також стало причиною дистанціювання від письменницького загалу: *«Жоден з моїх ровесників-поетів не віддавав стільки сил літературній критиці» [18, 858].* Та для самого поета таке поєднання цілком органічне, про що він розповів в одному з інтерв'ю: *«Так вони, поезія і критика і йшли поряд, обганяючи одна одну на якихось відрізках часу. Непомітно критична проза стала потребою. Необхідною складовою моїх зусиль...» [19].* Загалом, рефлексії В. Базилевського щодо власного життя і впливу творчості на його соціальну комунікацію є однією з традиційних тем його інтерв'ю. Вимогливий до напрацювань інших авторів, він усвідомлює, що насамперед власні тексти повинні відповідати тим високим естетичним стандартам, які він як критик відстоює у літературно-критичних рецензіях. Цю ситуація поет окреслює метафорично: *«Ти мішень вразливіша від інших: сам підставляєшся під стріли лучників» [18, 858].* Серед причин, які віддаляють його від покоління шістдесятників, В. Базилевський називає і свій поетичний дебют, який вважає *«невдалим» [18, 858].* На думку автора, перші публікації важливі для формування репутації поета серед інших митців, а відтак, якщо початок творчого шляху не став великою подією в колі

однодумців-поетів, то подальші спроби закріпитись серед «своїх» (у сенсі генерації) стають все складнішими.

В. Базилевський визнає унікальну роль шістдесятництва як культурного явища, що дало поштовх українській літературі та іншим видам мистецтва вийти за межі нав'язаного радянською владою дискурсу. Для автора важливим є ідеологічний складник шістдесятництва – відродження інтересу до національної свідомості, запит на встановлення історичної справедливості щодо репресованої пам'яті про генерацію української інтелігенції та перегляд штучно накинутах суспільству цінностей. *«Шістдесятництво – сплеск вітальної сили талантів пори критичного бродіння умів. <...> Його внесок у розхитування машини брехні, що почала пробуксовувати, у пробудження національно-визвольних настроїв справді вагомий...»* [18, 851], – так В. Базилевський характеризує покоління своїх ровесників в одному з інтерв'ю. Міркуючи про витоки шістдесятництва, він робить висновок про вирішальне значення інформації про масштаби сталінських репресій, які поступово почали оприлюднювати після смерті тирана. Сучасники В. Базилевського зіштовхнулись із реальністю, яку складно осягнути, і тому, за його визначенням, *«ілюзії витіснялися не без сумнівів, болісно, супроводжувалися напливами запитань без відповідей»* [18, 853]. Автор не тільки з'ясовує першопричини формування шістдесятництва як феномену, а й аналізує творчість окремих його представників у своїй літературно-критичній прозі. Так, у збірці «Лук Одиссеїв» В. Базилевський веде мову про М. Вінграновського та Б. Олійника, в антології «Стріла» – про В. Симоненка, В. Стуса, Б. Нечерду, М. Холодного, Л. Талалая, а в «Таланті і Талані» – дві статті про Ліну Костенко. Сказане шістдесятниками у їхніх текстах В. Базилевський називає *«важливою ланкою української літературної практики»* [18, 862], наголошуючи на зв'язку цієї генерації із традицією 1920-1930-х років і на її вплив на подальших розвиток літературного процесу.

Попри авторське заперечення приналежності до однієї з шістдесятниками мистецької генерації, їхня поезія і поезія В. Базилевського

мають спільні риси, адже вони однаково потужно почали відроджувати насильницьки перервану традицією високого модернізму естетично якісних текстів. Як і поети 1920-1930-х років, В. Базилевський і шістдесятники встановлювали міжтекстові зв'язки зі світовою літературою, орієнтувались на зразки класичного мистецтва і канонічних літературних форм. Шістдесятники прагнули по-новому розкрити проблематику, що залишалась актуальною з часів Розстріляного Відродження. До таких належить і питання свободи самовираження митців, їхньої взаємодії з соціумом, які розкривають у своїй ліриці і В. Базилевський, і одна з найяскравіших представниць генерації шістдесятих – Ліна Костенко. Однією з умов реалізації місії митця є забезпечення його свободи. Якраз ця потреба не могла бути забезпечена в час, коли починали свої творчі шляхи Ліна Костенко та В. Базилевський. Цілком ймовірно, що власний життєвий досвід і долі друзів та колег були художньо переосмислені й лягли в основу авторських концепцій митців.

Спільним для Ліни Костенко і В. Базилевського є бачення митців як тих, хто вивищується над часом, адже має місію, важливішу за щоденні складнощі. Ліна Костенко аналізує «індивідуальності митця і непересічну долю людини Покликання, якій під силу змінити на краще вітальні закони буття і прокласти нові шляхи втечі від варварства» [197]. Однак, в авторському баченні поетеси митець випереджає час, у якому йому доводиться жити, переживає особистісні кризи, спричинені конфліктом із зовнішнім світом. Ця ідея суголосна з поглядами В. Базилевського, який наділяє творчі особистості особливим знанням, яке підносить їх на вищий рівень, створює інтелектуальний і ціннісний розрив із сучасним суспільством. Справжній митець у В. Базилевського є творцем елітарного, такого, що вимагає від реципієнтів специфічних знань, а особливо того, що він називав *«наявністю усе тієї ж місткої субстанції, яку називають духовністю»* [29]. У цьому вбачаємо дотичність поглядів Ліни Костенко та В. Базилевського.

Справжній митець повинен залишатись вірним своїм переконанням, а також не поступатися власними принципам та інтересами свого народу. Ця

позиція також близька і Ліні Костенко, і В. Базилевському, які однаково вимогливі до поетів, на яких проєктують власні очікування. Л. Тарнашинська звертає увагу на тривалість цієї традиції у творчості Ліни Костенко: «Усвідомлюючи унікальність покликання й високу місію поета, Ліна Костенко, проте, залишається до нього, й до себе зокрема, дуже вимогливою, пронісши ту рису через усе своє життя» [213, 42]. І Ліна Костенко, і В. Базилевський, пишучи про поетів, завжди пишуть ніби про себе або про бажаний ідеал.

Проте, попри типологічну близькість, у поглядах Ліни Костенко і В. Базилевський, на нашу думку, відчувається відмінність у тональності цих концепцій: поети по-різному сприймають виклики, що постають перед митцями, і можливість переживати випробування. Ліна Костенко ставить геніальність митців вище за страждання, які випадають на їхню долю, а відтак утверджує непохитність віри митця в досягнення свої мети. Справжній митець у її художньому світі, за словами Л. Чередник, «незважаючи на осуд натовпу, неприйняття суспільством, переслідування і заборони, залишається непокірним і нездоланим, вірним своїм ідеалам» [234, 56]. Натомість В. Базилевський більш фаталістичний у своєму світовідчутті, а тому митець у його концепції переважно є приреченим на самотність і сумніви щодо свого призначення. Певно, це є проєкцією власного трагічного світовідчуття, притаманного «поетові без покоління». Цю особливість В. Базилевського відзначають і його колеги-критики, наприклад, В. Панченко: «Він узагалі не боїться гребти проти течії, залишитися на самоті. Йому відоме втішання самотою. Головне, щоб поруч була істина. І тихі “співрозмовники” також» [175]. В. Базилевський визнає власну відстороненість від літературної спільноти, але високо цінує тих друзів-колег, стосунки із якими він зберігає все життя: *«Мені пощастило: маю небагатьох друзів різних поколінь, спілкування з якими для мене – втіха. Вони розуміють мене, я – їх. Вони заплющують очі на мої вади, я – на їхні. Як наслідок, у виграші всі. Загалом же*

я – інтроверт, затишніше почуваюся з книгою сучасника, ніж з самим сучасником» [18, 849].

Про В. Базилевського як «поета поза поколінням» виразно свідчить його власна публіцистика і зокрема розлогі інтерв'ю як простір рефлексії письменника, де він розмірковує щодо розвитку української культури, аналізує суспільно-політичні події та їхній вплив на життя громадян, міркує про власну біографію в нерозривній єдності з історичними процесами, свідком яких став.

Орієнтуючись на тематику запитань, виокремлюємо кілька тематичних груп інтерв'ю В. Базилевського, центральними об'єктами обговорення яких є 1) питання творчого процесу і біографії; 2) минуле і сучасність української культури; 3) основні положення авторської історіософії.

Стилістично-змістові особливості відповідей письменника суголосні його ідіостилію. Це численні філософські відступи, широка ерудиція, глибокий аналіз процесів і явищ, паралелі з минулим, бачення історичної перспективи. Озвучуючи свої погляди співрозмовникам, В. Базилевський звертається до метамови, зокрема до метафор (*скринька Пандори, велика доба*) та образів-символів (*Евтерпа, Ельдорадо, Голгофа*). Так, наприклад, в одному інтерв'ю В. Базилевський формулює власні відчуття щодо зміни вектору розвитку суспільства та занепаду людства за допомогою метафори скриньки Пандори: *«Уже не легковажна Пандора, а монстр цивілізації відкрив фатальну скриньку, ним же під зав'язку набиту плодами безконтрольного розуму, який переоцінив свої спроможності і не подумав про застережні механізми»* [18, 806]. Очікування свого покоління щодо розквіту України після здобуття незалежності письменник ототожнює із міфічною країною Ельдорадо, сповненою різноманітних багатств: *«... загодовують сьогодні благами незалежності, що мала б обернутись на Ельдорадо, а обернулася на залежність у її найстрахотливішій модифікації»* [18, 807].

У своїх інтерв'ю В. Базилевський багато говорить про конфлікт поколінь, що виникає на основі різних поглядів і цінностей. Проте письменник

визнає, що це природний процес і в сучасному світі представники його генерації є носіями застарілих ідей: *«Мій світ і світ моїх ровесників – затонула Атлантида. Тому я намагаюся приборкати свою інтуїцію. Вона мене лякає...»* [28] Так само, як і міфічна Атлантида, система цінностей та моральні орієнтири, якими керувалось його покоління, залишилися лише у формі спогадів та переказів.

Більшість інтерв'ю із В. Базилевським подавали на своїх шпальтах спеціалізовані літературні видання, як-от: «Українська літературна газета», «Літературна Україна», «Березіль». Є окремі інтерв'ю на порталах регіональних видань (сайт Харківської обласної організації спілки письменників України) та видань (онлайн і друкованих) широкої тематичної спрямованості («Народне Слово», «Дивосвіт»). Проте, так активно вступаючи в діалог із широкою аудиторією, В. Базилевський наголошує на небажанні залишити по собі мемуари. Так, в інтерв'ю «Індивідуальний досвід шукає індивідуальної мови» він коментує: *«Мемуари – то передовсім яскрава зовнішня біографія. Я такої біографії не маю. Видимий бік мого життя досить буденний, хоч і не позбавлений трагізму»* [18, 768]. Письменник визнає, що всі інтимні переживання та події його особистого життя відображаються у його творчості: *«Моя біографія загнана вглиб. Мої мемуари – мої вірші й критична проза»* [18, 769]. Вважаємо, що для В. Базилевського інтерв'ю – це насамперед простір для відвертих висловлювань щодо власного доробку, нерідко гострої самоцензури: *«Моя продуктивність не завжди була... продуктивною. Окремих своїх книжок я таки волів би не мати»* [18, 771].

Під час інтерв'ю В. Базилевський постає у двох іпостасях – як митець і як громадянин. Він послідовно дотримується власних принципів та ідеалів, відтак в інтерв'ю не знаходимо суперечностей з іншими його висловлюваннями. Навпаки – виразна суголосність публіцистичних і поетичних текстів В. Базилевського, які він доповнює окремими прикладами з власного життя і життя друзів-поетів.

Окрім осмислення теми життя і творчості, В. Базилевський активно комунікує на теми суспільні, зокрема критикуючи новочасну мораль. Зауважимо, що ці теми актуалізуються в контексті питань про національну ідею, вади суспільства, феномен зрадництва, складні взаємини народу із владою, досвід життя в тоталітарній державі, які пропонують до обговорення журналісти. Відповідаючи на ці питання, В. Базилевський багато цитує українських класиків, демонструючи глибокий інтелектуалізм: *«Її [українську мету] чітко сформулював Франко. Маємо стати організмом, здатним до суверенного політичного й культурного життя, живою одиницею між інших народів»* [18, 846]; *«Ми не скористалися своєю культурною перевагою і швидко її втратили. Зловісну роль зіграв доглибно психічний чинник. “...нікому було привчити українців пишатися своєю славою” (Драгоманов)»* [18, 805]; *«Не переконаний, що події й люди визначають творчий шлях. Вони можуть допомогти саморозкритися, на якомусь етапі стимулювати творчість, але спершу маєш почути в собі віддалений звук калатальця, що вже на підсвідомому рівні навертає до, за Сковородою, сродної праці»* [18, 837]; *«Мене вразив один з недавно оприлюднених записів Вінграновського: “переводяться люди, а може й перевелись”»* [18, 840].

Образ В. Базилевського як письменника-філософа утверджується і в його інтерв'ю, де він активно висловлюється щодо розвитку культури, подій громадсько-політичного життя, пошуків сенсу буття і навіть особистої зустрічі з Вічністю – пережитого досвіду клінічної смерті. Багатогранність особистості виявляється і в різноманітності інтересів В. Базилевського, про які він сам зазначає таке: *«Перебіг зацікавлень, їхня інтенсивність обумовлюється книжками, надто тими, що були недосяжні за монополії марксизму-ленінізму. Загалом же мені було затісно в одному жанрі...»* [18, 837]. Власний читацький досвід письменника вплинув на жанрове розмаїття його текстів. Зокрема захоплення вивченням філософських трактатів підштовхнуло В. Базилевського до написання філософських есеїв: *«Настав день, коли на якийсь час усе витіснила філософія»* [18, 837]. Як уже зазначалось, у 2008 році

вийшла збірка «Холодний душ історії», до якої увійшли філософські есеї різних років творчості автора.

З огляду на велику кількість матеріалу, детальний аналіз інтерв'ю В. Базилевського може бути об'єктом окремої наукової розвідки. Вважаємо, що таке дослідження дасть змогу ширше визначити характерні риси світоглядної позиції автора, особливості використання ним інтертекстуальних елементів у публічних висловлюваннях, провести аналіз еволюції авторських ідей.

Важливим аспектом дослідження творчості В. Базилевського є її літературно-критичний вимір. Окремі поетичні збірки вже ставали об'єктом аналізу літературознавців (О. Гальчук [65], І. Дзюба [77], Т. Дігай [79], С. Литвиненко [135], Л. Новиченко [165]). Проте комплексного дослідження всіх виявів творчої особистості письменника поки що немає. Як і наукової пропозиції щодо періодизації його творчого шляху. На нашу думку, огром художнього доробку поета дає можливість визначити програмні книги кожного з етапів творчої еволюції В. Базилевського. Зміни жанрово-тематичної палітри, тенденції в реалізації автором міжтекстових зв'язків (про що детальніше буде йти мова в наступних розділах дисертації) є підставою для виокремлення чотирьох основних етапів творчості В. Базилевського.

Перший етап, на нашу думку, тривав з 1964 по 1984 роки. Протягом цього часу поет шукав власний стиль, критично відрефлексовував свої твори і розпочав активну рецепцію світового літературного масиву як джерела інтертекстуальних запозичень. Програмовою для цього етапу є збірка «Труди і Дні» (1984), яка фактично демонструє сформований ідіостиль В. Базилевського, характерними рисами якого є інтелектуалізм та інтертекстуальність.

Визначальною збіркою другого – з 1985 по 1992 роки – періоду творчості В. Базилевського стала книга «Вертеп», що пізніше була відзначена головною літературною нагородою України – Шевченківською премією. У «Вертепі» В. Базилевський вповні розгорнув антитоталітарний і антиколоніальний

дискурс своєї творчості, надав філософського звучання художній інтерпретації проблеми історичної розбудови держави.

Вважаємо, що з 1993 до 2014 року тривав третій період творчості В. Базилевського. За цей час поет пережив кілька серйозних проблем зі здоров'ям, які вплинули на загальну тональність його лірики та її тематичне розмаїття. Протягом цього періоду В. Базилевський із великим скептицизмом спостерігав за розвитком суспільства після проголошення Незалежності, коли не сформувалась чітка державна ідеологія, а піднесений настрій народу після першого Майдану завершився розчаруванням у подальших діях обраної влади. Основна збірка цього періоду «Читання попелу» (2007), у якій автор розмірковує про смерть і ту спадщину, яку митець лишає по собі світові. Про превалювання мотиву смерті у власній творчості В. Базилевський зауважував: *«Про смерть мною написано стільки, що коли б знайшовся охочий, то міг би захистити дисертацію на цю тему. Хтозна – може, це ще й неусвідомлений спротив: за радянської влади писань про смерть не шанували. Між іншим, філософи запевняють, що тема смерті належить до сфери високих думань...»* [29].

До четвертого періоду, що розпочався в 2014 році і триває донині, належать ліричні твори, із-поміж яких вирізняється збірка «Лук і Ліра» (2016). Цей період творчості В. Базилевського пов'язаний із рефлексією поета щодо історичних процесів в Україні: події Революції Гідності 2013-2014 рр., російсько-української війни, анексії Криму та зміна вектору розвитку України в напрямку Європи. Поет обмірковує роль поета в епоху постійних змін і поєднання громадянського обов'язку з естетичними завданнями. У цей період В. Базилевський друкує збірки, до яких увійшли написані в кінці 1980 – поч. 1990-х рр., але не оприлюднені раніше тексти. Трагізм, що стає невід'ємною частиною зрілої поезії автора, стає все більш відчутним у творах четвертого періоду. Так, про центральну ідею збірки «Евтерпа в снігах» (2020) В. Базилевський зазначає: *«У підсумку – драма українського інтелігента,*

якому випало доживати віку в епоху безоглядного споживацтва і підміни цінностей, які ще донедавна вважалися фундаментальними» [28].

В. Базилевський продовжує літературну та критичну діяльність і сьогодні, він активно публікує ліричні твори, зокрема в періодичному виданні «Українська літературна газета». Щодо нехудожньої творчості В. Базилевського, зокрема його літературно-критичних статей, філософських есеїв, то вважаємо, що їх «укладання» в певні періоди є проблемою. Оскільки письменник підпорядковує їхні видання відповідно до ідейно-тематичного змісту, а не за хронологічним принципом. Відтак, до однієї збірки можуть входити тексти, написані автором у різні десятиліття, але об'єднані спільними мотивами та проблематикою. І. Дзюба вбачає певний авторський задум у тому, як укладені збірки творів В. Базилевського: «...чітку послідовність і далекоглядну творчу режисуру відчуваєш, коли бачиш увесь постійно поповнюваний ряд поетичних збірок та публікацій Володимира Базилевського. В них – і його сталість, і його наполегливий рух увись і вшир. І незмінність основних вистражданих мотивів, і змінність, збагачення їхнього звучання та наповнення» [77].

Літературно-критичний вимір творчості В. Базилевського, як і питання кореляції його діяльності з тим чи тим поколінням митців, вважаємо проблемним. Оскільки така значна і тривала в часі творчість письменника ще не знайшла адекватної наукової рецепції. Немає дисертаційної праці, присвяченої аналізу різних творчих іпостасей В. Базилевського, більшість літературознавчих праць – це або передмови до його книг, або наукові статті, де торкаються окремих аспектів його творчості. Щодо найбільш ґрунтовних, то такою є праця І. Дзюби 2017 року «Полинові меди Володимира Базилевського», надрукована в чотирьох номерах «Української літературної газети». І. Дзюба доходить висновку щодо творчого кредо поета, суть якого – «у класичній прозорості і відкиданні герметичності поезії, скептичному або й глузливому ставленні до поетичних темнот і складнощів як маскуванню порожнечі» [77].

Л. Новиченко – автор вступної статті «Незамінність слова» до видання вибраних поезій В. Базилевського 1988 року, яку в 2004 році передрукували у книзі «Вертеп». Літературний критик відзначає високу художню точність слова як результат постійної орієнтації В. Базилевського на літературні традиції та класичну поезію. Про рефлексію як невинний самоаналіз поета Л. Новиченко зазначає: «У Базилевського вона [рефлексія] зустрічається часто і має головним чином психологічний характер, стосуючись найчастіше “години й негоди” в духовному самопочутті ліричного героя, а отже і його внутрішньої боротьби за максимум позитивної, творчої настроєності в мінливих потоках щоденності» [165, 8]. Важливим, на думку дослідника, є аналіз філософської проблеми часу, яку В. Базилевський розглядає у вимірах швидкоплинності людського життя, невинного руху часу, все швидшим настанням змін та неможливості підкорити час бажанням людини. Ліричні теми поета настільки різноманітні, що Л. Новиченко одразу попереджає реципієнтів, що окреслює лише кілька домінант його творчості – унікальні психологічні та інтелектуальні сюжети В. Базилевського, які є частиною поетичного світу автора, афористичність. «У самій афористичності багатьох віршів поета, особливо їхніх прикінцевих “пуантів”, виявляється характерний для нього спосіб мислення внутрішніми антитезами, парадоксами і контрастами» [165, 7], – наголошує науковець. Л. Новиченко провів огляд проблематики лірики В. Базилевського, назвав ряд характерних рис її поетики. Однак у цьому дослідженні залишилися невисвітленими деякі аспекти творчості В. Базилевського, зокрема історіософські погляди поета і їхнє відбиття у його ліриці.

На прагнення В. Базилевського долучитись до діалогу попередніх поколінь у питаннях суспільно-політичного ладу в Україні вказує літературознавець В. Панченко. Так, у 2006 році на сторінках «Літературної України» він опублікував рецензію на книгу «Лук і Ліра» під заголовком «Це виклик нашій суєтності». В. Панченко зауважує: «Коли я зустрічаю у Базилевського-поета чи Базилевського-публіциста/критика різкі слова,

адресовані тій Україні, яка не збігається з нашими мріями про неї, то розумію, що енергія його інвектив живиться також тим, що було сказано зі схожого приводу попередниками» [175, 6].

Нещадна критика окремих представників свого народу, заклик до переосмислення помилок минулого, публічне визнання помилок тих, хто творили історію України – цими рисами характеризують історіософську публіцистику В. Базилевського. Письменник визнає, що така відвертість має свою ціну, яку він сплачує в повсякденному житті. Так, наприклад, публікація книги «Холодний душ історії» призвела до того, що його *«тоді критикували усі, кому не ліньки»* [29]. Та зусилля В. Базилевського не є даремними, адже з плином часу до його думки прислухається коло інтелігенції: *«За іронією долі, 2012 року, цебто майже через два десятиліття після написання, “Холодний душ історії” відзначено премією імені Пантелеймона Куліша»* [29].

В. Базилевського вважають вимогливим автором, який прагне поєднати високий естетичний ґатунок текстів із висвітленням соціокультурної проблематики дійсності. І. Дзюба в дослідженні «Полинові меди Володимира Базилевського» звертає увагу читачів на високий стандарт якості творів, якого поет дотримується за будь-яких умов: *«У добу розмитості критеріїв він суворо пильнує неписаних мір шляхетної думки й доброго смаку. За його годинником можна звіряти час. Збої якщо й трапляються, то дуже рідко...»* [77]. Інтелектуальність В. Базилевського сприяє розширенню кола мислителів, письменників, з ідеями яких він встановлює зв'язок у власній творчості. На думку І. Дзюби, у філософських текстах письменника є тематичне розмежування на загальнолюдські проблеми буття і внутрішньоукраїнський контекст: *«Коли йдеться про всесвітнє етичне пониження й цивілізаційну деградацію, – тут Базилевський говорить в унісон з багатьма поетами й мислителями Заходу. Коли ж про перипетії українського буття – тут є очевидний зв'язок із отією давньою і потужною традицією національної самокритики в українській літературі...»* [78]. Так В. Базилевський водночас висвітлює проблеми, спільні для всіх представників європейської спільноти, і

досліджує суто ті виклики, що постали перед українською нацією.

Окремою, але малочисельною сторінкою літературно-критичної рецепції творчості В. Базилевського є дослідження міжтекстових зв'язків його лірики. Усі дослідники солідаризуються щодо наскрізної інтертекстуальності його поезії, відзначають зануреність автора у спадщину світової класичної літератури, що відгукується у формі образів, символів, алюзій, ремінісценцій, цитат та мотивів у текстах самого автора. Так, О. Гальчук досліджувала поетологічну темататику лірики, а також особливості рецепції античного тексту в сучасній поезії, зокрема на матеріалі творчості В. Базилевського з погляду наступництва ним художнього досвіду високого модернізму [66]. С. Литвиненко розглядав використання поетом духовного потенціалу окремих античних образів і мотивів [136], а також досліджував діалог В. Базилевського з М. Гоголем у поемі «Після карнавалу» [135].

Однак, попри значну цікавість до творчості письменника серед літературознавців радянського періоду та доби Незалежності, все ж констатуємо, що донині його тексти залишаються недостатньо вивченими, оскільки був відсутній системний аналіз написаного В. Базилевським.

Отже, дослідивши генераційний вимір творчості В. Базилевського, можемо зробити висновок про перебування автора поза межами певного покоління. Віковий критерій та подібна тематика ліричних текстів наближає В. Базилевського до шістдесятників, проте сам письменник не зараховує себе до когорти митців цієї доби.

Наявні критичні розвідки про творчість письменника охоплюють окремі аспекти його індивідуального авторського стилю, присвячені особливостям його ліричних та публіцистичних текстів. Можливо тому, сам поет у численних інтерв'ю так активно рефлексує щодо своєї літературної спадщини і часом ділиться із реципієнтами результатами глибокого самокритичного аналізу.

1.2. Типологія інтертекстуальних кодів творчості В. Базилевського

Теорія інтертекстуальності стала невід'ємною частиною сучасного літературознавства, хоча явище взаємодії, взаємовпливів, а часом і відвертого повторення одних текстів в інших не є новим для світової культури. Проте постструктуралісти в 1960-ті роки розпочали процес осмислення інтертекстуальної природи тексту, який досі не втрачає своєї актуальності. Визначальним був внесок до інтертекстуального дискурсу дослідниці Ю. Крістєвої [120]. До розбудови теорії інтертекстуальності долучились французькі дослідники другої половини ХХ ст. – Р. Барт [47], Ж. Женетт [249], Л. Женні [259], М. Ріффатер [260] та ін. На сьогодні найпоширенішою залишається концепція, за якою інтертекстуальний аналіз зводиться до пошуків нашарувань різних запозичень у тексті.

Кожен художній текст містить «відголоски» інших художніх текстів і культурних кодів. Їхня наявність пояснюється як явище інтертекстуальності. Відомий дослідник процесу читання У. Еко зазначав: «Немає тексту, який читали б незалежно від читацького досвіду, отриманого завдяки іншим текстам. Інтертекстуальні знання можна розглядати як особливий випадок надкодування, вони встановлюють власні інтертекстуальні фрейми» [83, 47]. Теорія інтертекстуальності дає змогу інтегрованого читання, із залученням інших текстів, активізацією літературної пам'яті, культурної традиції.

У літературознавчому дискурсі побутує багато визначень поняття «інтертекстуальність» та похідного поняття «інтертекст». Найбільш поширеним є тлумачення поняття «інтертекст» і «інтертекстуальність», запропоноване Р. Бартом: «Кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш знайомих формах: тексти попередньої культури й культури оточуючої. Кожен текст являє собою нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом тощо – всі вони ввібрані текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього існує мова» [244, 146]. У своїй книзі «S/Z» Р. Барт ретельно аналізує різні рівні оповіді,

зводячи поняття інтертексту до поняття коду. Це пов'язано з думкою, що письменник послуговується кліше й субкодами несвідомо.

У праці «Полілог», присвяченій проблемам текстології, Ю. Крістева запропонувала таку дефініцію інтертекстуальності: «Ми назвемо інтертекстуальністю ту текстуальну інтеракцію, яка відбувається всередині окремого тексту. Для пізнавального суб'єкта інтертекстуальність – це поняття, яке буде ознакою того способу, яким текст прочитує історію і вписується в неї» [120, 99]. Польська літературознавиця З. Мітосек наголошує на важливості інтертекстуальності для аналізу актуальної літературної практики [161, 343]. Дослідниця подає спрощене (за її власним висловленням) визначення інтертексту: «інтертекст – це фрагмент чужого, попереднього тексту, введений в новий, свіжостворений літературний твір» [161, 343].

У нашому дослідженні послуговуємось визначенням інтертекстуальності, запропонованим авторами «Енциклопедії постмодернізму»: «Інтертекстуальність – метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси; це визнання, що всі тексти та ідеї існують у мережі відносин» [86]. З огляду на художньо-стильові особливості творчості В. Базилевського саме акцент на ідеологічних резонансах є важливим для дослідження встановлених автором міжтекстових зв'язків.

До ключових теоретичних проблем інтертекстуальності належить питання її типології. За роки існування теорії інтертекстуальності з'явилися різні підходи до класифікації міжтекстових зв'язків і відповідно нові типології. Так, М. Ріффатер у праці «Інтертекстуальна семіотика: інтерпретація» виокремлював три типи інтертекстуальності: 1) комплементарний (у кожного знака є пряме та приховане значення, останнє з яких реципієнт має розпізнати); 2) медіативний (за цим типом зв'язок між текстом та інтертекстом встановлюється завдяки наявності третього тексту); 3) інtrateкстуальний (передбачає, що стилістичні відмінності допомагають розпізнати закодований інтертекст) [260].

Інша класифікація розроблена французьким літературознавцем Ж. Женеттом і зберігає свою актуальність і сьогодні. В її основі – «п'ятірне» розрізнення міжтекстових зв'язків, яке учений описав у книзі «Палімпсести: Література у другому ступені»: 1) інтертекстуальність як «співприсутність» в одному тексті двох і більше текстів (цитата, алюзія, плагіат тощо); 2) паратекстуальність як відношення тексту до свого заголовку, післямови, епіграфу; 3) метатекстуальність як критичне посилання чи коментар на свій передтекст; 4) гіпертекстуальність як осміювання чи пародіювання одним текстом іншого; 5) архітекстуальність як жанровий зв'язок текстів [249] .

Французька дослідниця Н. П'єге-Гро, враховуючи теоретичні аспекти інтертекстуального вчення, розробленого Ж. Женеттом, пропонує власну класифікацію міжтекстових зв'язків. На думку літературознавиці, визначальним є розрізнення відношень співприсутності та відношень деривації. До першого типу Н. П'єге-Гро зараховує цитати, референції, плагіат, алюзії, а до другого – пародію та стилізацію [256].

М. Гловінський, польський літературознавець, у своїй статті «Про інтертекстуальність» окреслив авторську типологію міжтекстових зв'язків. Як зазначає Л. Скорина: «Критичні зауваги висловлює М. Гловінський і щодо таксономії транстекстуальних відносин Ж. Жанетта» [200, 63]. М. Гловінський переосмислює п'ятірну класифікацію Ж. Женетта і скорочує її до трьох одиниць: інтертекстуальність (що включає гіпертекстуальність і паратекстуальність), метатекстуальність та архітекстуальність.

У середині 1970-х рр. американський літературознавець Г. Блум у своїй книзі «Страх впливу» висунув теорію літературного впливу, в основу якої покладено тезу про те, що всі поети відчують тиск попередніх поколінь митців, адже вони перебувають під впливом їхніх текстів. Оскільки кожен поет прагне виразити у своїй творчості оригінальний авторський задум, вплив поетів-попередників може стати причиною появи страху та тривожності. На думку літературознавця, поети обирають один із шести захисних механізмів, що допомагає їм визначити стратегію взаємодії із літературним впливом

попередніх поколінь [246].

В українському літературознавстві вивченню питання інтертекстуальності присвячені дослідження О. Бровко [54], О. Гальчук [63], О. Гурбанської [74], Н. Кондратенко [112], В. Просалової, [187], Г. Райбедюк [191], М. Шаповалової [240] та ін. Так, у монографії «Синтаксис українського модерністського і постмодерністського дискурсу» Н. Кондратенко пропонує типологію інтертекстуальності, виокремлюючи інтертекстуальну міфологізацію, інтертекстуальну цитацію, інтертекстуальну номінацію, інтертекстуальну алюзію та інтертекстуальну стилізацію [112, 176].

Для аналізу інтертекстуальності творчості В. Базилевського послуговуємось класифікацією Ж. Женетта, де міжтекстові зв'язки оприявлюються як інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність і гіпертекстуальність. Фіксуючи їхню наявність у творчості В. Базилевського, звертаємо увагу на не лише на частотність (інтенсивність) звернення письменника до того чи того типу інтертекстуальності, а й на жанр твору, який стає інтертекстом. Вважаємо, що, окрім іншого, вибір автором форми встановлення зв'язку із прототекстом залежить від жанру – ліричний вірш, філософське есе, літературно-критична розвідка – твору.

Досліджуючи міжтекстові зв'язки, встановлені в художньому та публіцистичному дискурсах В. Базилевського, використовуємо поняття інтертекстеми як основної одиниці інтертексту. Українська літературознавиця М. Шаповал подає таке трактування поняття інтертекстеми: «стереотипна і відтворювана в готовому вигляді текстова реалізація інтертексту, лінгвістичний засіб реалізації інтертекстуальних зв'язків» [238, 105].

За Ж. Женеттом, виявом першого типу – власне інтертекстуальності – є цитати, алюзії, ремінісценції. У своїй літературно-критичній творчості В. Базилевський активно послуговується цитатами з текстів митців, рецензії на творчість яких опиняється в центрі аналізу у його статтях чи літературно-критичних дослідженнях: «Аргонавти нової ери?» (твори молодих поетів зі

збірок «Дві тонни найкращої молодії поезії» та «Літпошта»), «Богопосланий патрицій: труди і дні» (поезії М. Зерова), «Драч цитатний в інтер'єрі доби» (балади І. Драча різних періодів творчості), «Поет прямої мови» (поезії А. Малишка). Аналогічно і в есеях, В. Базилевський цитує філософів, з ідеями яких вступає в дискусію: у есеї «Спекотного червня з Монтенем» французького філософа XVIII ст. Монтеня, у «Хамі тріумфуючий: психологія плебейства» розвиває ідеї В. Липинського, у «Старості за Ціцероном» відштовхується від тез римського оратора Ціцерона. В окремих випадках В. Базилевський уточнює, розширює сприйняття аудиторією афоризм відомого філософа, як, наприклад, в есеї «Доба підмін»: *«Знаменитий вислів Декарта подають найчастіше у прокрустовому редагуванні: “Я мислю, отже, я існую”. Насправді ж він місткіший: “Я сумніваюсь, я мислю, отже, я існую”»* [18, 98]. Тут цитування поєднується ще з однією формою міжтекстового зв'язку античного походження в авторській інтерпретації – *«прокрустове редагування»*, що є алюзією на крилатий вислів «прокрустове ложе».

За джерелами походження цитати в нехудожній творчості В. Базилевського можна поділити на дві групи. Перша: цитати з української літератури та культури; вони домінують у критичній прозі автора. Друга група: переважно в есеях на філософську тематику цитати з праць античних та західноєвропейських філософів. Натомість у поетичних текстах В. Базилевського цитування є нечастим («Шевченко», «Зрозуміє звіра людина», «Зникають з авансцени»). Як правило, це рядки з поезій українських класиків: Т. Шевченка, Є. Маланюка, Олександра Олеся. Проведений аналіз уможливило висновок про сформовану закономірність використання поетом цієї форми інтертекстуальності як аргументації власної позиції у творах літературно-критичних і філософських жанрів.

На відміну від цитат, алюзії та ремінісценції відіграють значну роль у творенні художньої картини світу В. Базилевського. У своїй ліриці поет використовує алюзії та ремінісценції на твори античної літератури

(«Лотофаги», «Сторінка з Софокла», «Пам'яті kota Марса», «Коли життя немов струна без деки», «Сізіфів камінь»); Святого Письма («На розломах», «Сплеск світла», «Дух, що Мойсеєм блукає в пустелі...», «2000», «І що ж лишається?»); української (цикл «Воскресіння мертвих», «Лист у Башкирію», «Після карнавалу», «Шевченко», «Народився і вмер навесні», цикл «Студія»), західноєвропейських («Уламок епохи», «Гуллівер», «Петрарка», «Написи на книгах», «Не запевняй, що ні бельмеса...») літератур, літератури Сходу («З глиняної книги», цикл «З переспівів та варіацій», «Небесне тяжіння», «Ду Фу»). Джерелом ремінісценцій і алюзій в ліриці В. Базилевського є також світова історія і українська як її органічна частина, до постатей яких звертається поет у віршах «О Клію туземна», «Смерть Святослава», «Ні ладу, ні Феміди», «Коментар».

Паратекстуальність оприявлюється у назвах збірок та окремих творів, епіграфах. В. Базилевський послідовно використовує ці варіанти міжтекстових зв'язків у всій своїй творчості. Назви його поетичних збірок переважно містять покликання на тексти античної культури. Так, наприклад, титул збірки «Труди і дні» (1984) є прямим запозиченням назви поеми «Роботи і дні» давньогрецького поета Гесіода. Характерно, що в українських перекладах дидактичної поеми побутували обидва варіанти «Роботи і дні» (А. Содомора) і «Праці і дні». (О. Цибенко). В назві іншої збірки В. Базилевського «Тумани Итаки» (2001) міститься назва легендарного острова, на якому правив цар Одиссей – протагоніст поеми Гомера. Як Одиссей, що вертається додому і прагне нарешті крізь туман побачити рідний берег, так і ліричний герой збірки, перебуваючи у філософських пошуках свого місця в світі, шукає власного «берега». Назва книги поезій «Лук і Ліра» (2016) відображає авторську концепцію митця-воїна: В. Базилевський подає алюзію на атрибути Аполлона, покровителя муз, який прославився і своїми бойовими навичками. На думку В. Базилевського, справжній митець так само дуальний за своєю природою: він служить мистецтву і суспільству водночас. У назві збірки «Евтерпа в снігах» (2020) відображено стан автора, який зізнавався, що

писав її «з переконаністю, що це моя остання поетична книжка» [28]. Евтерпа, муза ліричної поезії, перебуває у стані заціпеніння, що передається метафорою снігу. У темпоральній категорії В. Базилевського зима символізує останній період життя людини, вік її старості. Так сприймає себе поет: митець перебуває в «зимовому віці» [28]. Окрім античних джерел, В. Базилевський також послуговується біблійною символікою для титулування своїх збірок. Визначальною для його творчості є книга «Вертеп» (1992), названа за однією з головних різдвяних традицій християнства. В. Базилевський пропонує своє трактування вертепу як неупорядкованого, хаотичного світу, що постає на противагу злагодженому порядку. За цим авторським баченням світу, в історії України наявні протилежності: високі ідеали та людські вади. Назва збірки «Замінований рай» (2018) є прикладом встановлення В. Базилевським міжтекстових зв'язків із твором світової літератури – поемою Дж. Мільтона «Втрачений рай». В інтерпретації українського поета рай (себто Україна) ще не втрачений, але сповнений небезпеки, бо перебуває у стані війни.

Збірки нехудожніх жанрів В. Базилевського також містять покликання на античну літературу («Лук Одиссеїв») та Святе Письмо («Талант і Талан»). Детальніший аналіз значення цих назв здійснено в наступних розділах цього дослідження. Щодо назв окремих творів, то на цьому рівні в спадщині В. Базилевського представлено широку палітру паратекстуальності: з античної культури («Aeternum uale», «Марціал», «Сторінка з Софокла», «Ліру розбив Орфей», «Цілуй Катулла, Лесбіє»), з української літератури («Шевченко», «Нестор», «Коли Хвильового ховали...»), класичної європейської літератури («Гулливер», цикл «Гамлет», «Петрарка», «Король Лір», «Мольєр»), з Біблії («Вже відбувся суд синедріону», «Коли окаянний Каїн...», «Райські яблука», «Літання у череві кита»), з літератури Сходу («Заратуштра», «У вас там, у Яні...», «Єгипетське мистецтво», «Епос про Гільгамеша»), зі світового історичного контексту (цикл-поема «Тінь Мазепи», «Сталініт»).

До іншого різновиду ословлення паратекстуальності – епіграфів, – письменник вдається регулярно. Так, у його ліричній спадщині переважають

епіграфи з творів української літератури: у вірші «Інструктаж для туристів» – рядки М. Бажана: *«Лише їх мертвотний, / подряпаний слід»* [21, 121]; у поезії «Жаль цвіту...» – епіграф з поезії М. Рильського: *«... землі і неба жаль»* [22, 494]; рядки Д. Павличка у вірші «Сорочка гамівна чужизни...»: *«Вже є народ, а нації нема, / Держава є, але нема Вітчизни»* [27, 340]; у вірші «Багатий смерд з багатим смердом» цитата з Б.-І. Антонича: *«Мабуть, мій дім не тут, / мабуть, аж за зорею»* [14, 142]; у поезії «Четвертий» рядки І. Качуровського: *«От і стало менше на світі / ще одним нещасливим поетом»* [6, 312]. Поодинокими є випадки використання В. Базилевським у ролі епіграфів текстів класичної світової літератури, наприклад, у поезії «Шумів матриархат» наведені рядки П. Верлена: *«Ах, ви, брати мої, кати...»* [6, 314]. Інколи В. Базилевський вводить цитати з античної літератури у формі епіграфів: в творі «Лотофаги» – уривок з дев'ятої пісні «Одіссеї»: *«... пристали ми до землі лотофагів, / що живляться квітами тільки»* [7, 188]. До тексту Біблії як до епіграфа поет апелює у творі «Дух, що Мойсеєм блукає в пустелі...»: *«Господи! Цей народ став мені зтяжким. Забери або його від мене, або мене від нього...»* [14, 132]; із тексту псалмів у поезії «До 100-ліття газети “Чорноморські новини”»: *«І визволю тебе від сіті ловця»* [6, 147].

В. Базилевський супроводжує епіграфами не тільки художні твори, а й літературно-критичні. Їхнім джерелом найчастіше є тексти української літератури: *«Бувають, може, й кращі голоси. але такого другого немає!»* [18, 94], – рядки Ліни Костенко як епіграф до статті «Поезія як мислення»; *«Стара романтико! Жива ти ще в поетах!... Душе моя. Тікай на корабель...»* [11, 267], – епіграф із сонета М. Зерова до статті «Шлях до кастальських джерел»; *«... пишучи, ми перестаємо жити»* [24, 262], – слова В. Стуса до есею «Літання у череві кита». Поряд із цим автор звертається до філософських трактатів: *«Головна хитрість диявола – переконати нас, що його не існує»* [18, 94], – епіграф з А. Шопенгауера в есеї «Доба підмін»; Біблії: *«Стережіться закваски фарисейської, що є лицемірство! Бо немає нічого захищеного, що не*

відкриється, ні таємного, що не виявиться» [24, 658], – рядки з Євангелія від Св. Луки до есею «Без гриму й декору».

Метатекстуальність у творчості В. Базилевського представлена у формі згадок про власні твори: наприклад, про історіософську статтю «Холодний душ історії» автор згадує в поезії «О Клію туземна»: *«Це душі червиві з “Холодного душу історії” / якому немає перерви, немає кінця» [25, 83].* Алюзію на свою збірку «Вертеп» залишає у вірші «Як Ви там...»: *«Б’ю Вам чолом з вертепу, / скарбошукач-маестро» [8, 512].* А у творі «Кінець? Початок?» цитує власні рядки, написані кількома десятками років раніше: *«“Тільки початок дороги, / тільки початок...” – / так написав я / сорок років тому» [14, 201].*

Що стосується гіпертекстуальності, то на її оприявлення можна натрапити в циклі «Гамлет», який фактично є переписуванням тексту В. Шекспіра із вкрапленням авторських зауважень до сюжету оригінального твору. Попри те, що український письменник визнає значення образу Гамлета у світовій культурі, він все ж залишає за собою право кількох рекомендацій великому Барду. Таким чином, творчість В. Базилевського є яскравим прикладом активізації всіх типів міжтекстових зв’язків у нашій літературі.

Визначаючи стратегію використання В. Базилевським масиву світового інтертексту, керуємось теорією рецепційної тактики, розробленою О. Гальчук у дослідженні «Художня трансформація античності в українській поезії 1920-1930-х років: типологічні моделі» [63]. Літературознавиця зазначає, що митець *«проходячи в довільному порядку й черговості такі стадії процесу запозичення, як сприйняття, перетворення, пристосування та засвоєння, формує власну рецепційну тактику. Її суть – у селекції претекстів, в основних напрямках і характері («позитивний», «формальний», «критичний» тощо) їх освоєння, у визначенні «інструментарію» для вживлення в тканину власного тексту. Так формується певна матриця, на основі якої постає інтерпретаційна модель – сукупність реципійованих елементів змісту і форми «чужого» тексту, позначених 1) індивідуальним авторським стилем, 2) спільними для тієї чи тієї*

естетичної системи ознаками, 3) тенденціями запозичення, що склалися і в національній, і у світовій традиції» [63].

Для визначення характерних рис рецепційної стратегії В. Базилевського щодо інтертексту, вважаємо за необхідне розглянути такий аспект, як кореляцію різних типів міжтекстових зв'язків із певними видами творчої діяльності письменника, пріоритетними жанрами чи тематичними напрямками лірики. Важливим для формулювання рецепційної стратегії автора є поняття мотиву. У нашому дослідженні використовуємо тлумачення цього терміну з «Літературознавчого словника-довідника»: «Мотив – тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається фабула (сюжет). Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їх переживання і роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній світ ліричного суб'єкта» [145]. Так, для історіософських мотивів лірики В. Базилевського характерні запозичення з національної та античної культури, оскільки поет веде відлік історії України саме з античних часів. Він проводить паралелі між становищем України/Давньої Греції та Росії/Римської імперії. У філософському осмисленні шляху України до Незалежності та роках після її здобуття поет тяжіє до біблійного інтертексту, метафорично накладаючи його на реалії українського сьогодення. У художньо-філософських міркуваннях В. Базилевський звертається до світової літературної спадщини (образи Сізіфа, Гуллівера, Гамлета та ін.). Поетологічний мотивний комплекс лірики В. Базилевського присвячений роздумам про становище митця і є поєднанням ретроспективи з аналізом сучасності. Інтертекст цього типу лірики характеризується запозиченнями з української літератури й історії та зі світової класики. В. Базилевський надихається біографіями українських митців, їхньою життєвою стійкістю і творами, що були написані всупереч ідеологічним канонам. Філософські есе В. Базилевського є діалогами із ідеями європейських філософів. Письменник активно цитує мислителів та інтерпретує їхні погляди відповідно до викликів, що нині постають перед суспільством. У своїх літературно-критичних статтях В. Базилевський

встановлює міжтекстові зв'язки із текстами сучасників, творчість яких аналізує, а також діалогізує з іншими літературними критиками, солідаризуючись чи навпаки – дискутуючи з ними в оцінці того чи того твору.

Таким чином, поезія, критичний і публіцистичний масив творів В. Базилевського є простором оприявлення таких типів міжтекстового зв'язку, як інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність та гіпертекстуальність. Тоді як за джерелами походження інтертекстами пов'язані з українською літературою, античною художньою спадщиною, Святим Письмом, класичною європейською літературою, літературами Сходу, світовою і українською історією та культурою.

Висновки до першого розділу

Творчість В. Базилевського – «митця без покоління» (М. Слабошпицький) – репрезентує сучасний етап неокласичного літературного дискурсу. Це зумовлює високий ступінь розгалужених інтертекстуальних зв'язків і різних за походженням інтертекстів як джерел творчої рефлексії автора.

Звернення В. Базилевського до певного типу інтертексту і домінування тих чи тих форм міжтекстового зв'язку визначається художнім задумом митця, жанром твору, ідейним завданням. Аналізуючи твори В. Базилевського крізь призму типології інтертекстуальності Ж.Женетта, виявляємо в них такі форми «чужих» текстів, як цитати, алюзії, ремінісценції (інтертекстуальність), назви і епіграфи (паратекстуальність), цитати і коментарі до власних поезій (метатекстуальність), переписування сюжету класичного твору (гіпертекстуальність).

На матеріалі проаналізованих текстів В. Базилевського визначено, що за джерелами походження інтертекст в творчості автора можна об'єднати в такі групи: 1) антична культура; 2) класична європейська література; 3) українська культура; 4) Біблія; 5) прецедентні постаті світового історичного контексту; 6)

література Сходу, що включає в себе і тексти Стародавнього Сходу, і тексти пізніших епох.

Вибір прототексту для власного твору вмотивований проблематикою, яку розкриває митець. Інтертекстом історіософської поезії В. Базилевського є античність, філософської лірики – запозичення зі Святого Письма. У поетологічних віршах автор звертається до української літературної спадщини і біографій зарубіжних письменників. Для окреслення власної концепції митця В. Базилевський послуговується прецедентними образами і мотивами європейських класиків. Літературно-критична спадщина письменника спирається на масив українських літературознавчих досліджень, а також на першоджерела – твори як об'єкти рецензій. Філософські есеї є продовженням діалогу автора із європейськими текстами, зокрема трактатами мислителів-класиків.

Рефлексуюча природа особистості В. Базилевського постає в численних інтерв'ю митця з представниками літературних видань. Однак, ця частина публіцистичної спадщини письменника залишається малодослідженою і може стати об'єктом окремої наукової розвідки. Попри наявність досліджень окремих аспектів авторського стилю В. Базилевського, зокрема окремих груп інтертексту в його ліричних творах, комплексне дослідження і літературної, і нехудожньої творчості письменника здійснюється вперше.

РОЗДІЛ 2.

«ЛЮДИНА І ІСТОРІЯ» У ТВОРЧОСТІ В. БАЗИЛЕВСЬКОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ

2.1. Авторське осягнення історії в публіцистичних текстах: інтертекстуальний аспект

Вагомою частиною доробку В. Базилевського є нехудожня творчість – літературно-критичні статті (чи, за визначенням самого автора, «критична проза»), публіцистика (статті, нариси), есеїстика. Упродовж усіх періодів своєї діяльності письменник регулярно друкувався в різних періодичних виданнях. Критична проза і філософська есеїстика були опубліковані окремими збірками: «І зав'язь дум, і вільний лет пера» (1990), «Лук Одиссеїв» (2005), «Холодний душ історії» (2008), «Тепер і тут» (2012), «Талант і Талан» (2021). Про високу оцінку цього складника творчості В. Базилевського свідчить Міжнародна літературно-мистецька премія імені Пантелеймона Куліша 2012 року, якою була відзначена книга «Холодний душ історії».

Дослідниця творчості В. Базилевського А. Корінь у своїй статті «Бентежна радість пізнання» зазначає: «Одна з книг В. Базилевського називається “Обираю тривогу”. Кожна сторінка, задум, ідея нової книги підтверджують, що цьому “девізу” вірний він упродовж своєї творчості. Бо кожна стаття – про класичну літературу чи тим більш про сучасну – гаряча тривога душі за її утвердження в нових поколіннях, за вияв її найболючіших тем, ідей, імен. Написані глибоко професійно, вони демонструють добрий сплав інтелекту, ерудиції, душевну наснагу, спрагу автора не тільки почерпнути з глибини віків, а й поділитися зачерпнуним з нами» [114, 33]. Погоджуємось із думкою дослідниці, адже В. Базилевський у своїй нехудожній творчості прагне охопити увагою всі проблеми суспільства, які доволі часто виходять за межі суто літературної критики. Відтак, пропонуємо поділ публіцистичних текстів письменника на есеї та статті історіософської тематики, філософські есеї, літературно-критичні дослідження.

Запропонований поділ ґрунтується на основі змісту нехудожньої творчості В. Базилевського.

Проте в основі об'єднання В. Базилевським своїх нехудожніх творів в окремі збірки, на нашу думку, лежить комбінація кількох принципів – хронологічного, ідейно-змістового і певною мірою жанрового. Так, у книзі «Лук Одиссеїв» вміщено есеї та інтерв'ю від 1995 до 2005 рр., у «Холодному душі історії» – есеї та статті від 1987 до 2006 рр., у збірці «Талант і Талан» – есеї, статті, інтерв'ю та діалоги за 2010-2019 рр. У книзі «Лук Одиссеїв» В. Базилевський міркує про перспективи розвитку літературного процесу в Україні та про прецедентних постатей української культури, а збірка «Холодний душ історії» присвячена розкриттю історіософський поглядів автора. У «Таланті і Талані» містяться авторські рефлексії на поглиблення кризи в громадянському суспільстві та історичні події дев'ятирічного періоду 2010-2019 рр., які трансформувались у низку філософських есеїв, що стали основою збірки. Водночас, у цій збірці В. Базилевський продовжує досліджувати особливості розвитку української літератури та літературної критики.

Підхід до укладання збірок на основі тематичної спорідненості текстів дає можливість В. Базилевському запропонувати читачам-реципієнтам завершену композицію. Так, збірка «Лук Одиссеїв» включає два розділи: перший розділ містить 23 статті та есеї про українських митців певних періодів, а другий – 16 есеїв та інтерв'ю на тему розвитку української літератури. Книга «Холодний душ історії» вміщує три розділи: «Внутрішній простір», «Дух плебейства», «Історія однієї дискусії». Перший розділ складається з 27 есеїв та статей, 8 з яких входять до підрозділу «Політ у глибину». У першому розділі В. Базилевський заглиблюється в історичні процеси і замислюється над фундаментальними поняттями буття. У другому розділі вміщено 7 статей та есеїв із міркуваннями про свободу та її трансформацію в сучасності. Третій розділ присвячено матеріалам дискусії, що виникла в часописі «Дніпро» в 1995-1997 роках після публікації статті

«Холодний душ історії», в якій В. Базилевський виступив із критикою деяких аргументів учасників дискусії. До цього розділу увійшли три статті і три додатки. Матеріал збірки «Талант і Талан» В. Базилевський згрупував у чотири розділи: перший містить 16 есеїв та статей, присвячених питанням української політики; другий розділ об'єднує 14 есеїв та статей про літературний процес та авторефлексію автора; третій розділ – це 29 літературно-критичних текстів про українських письменників; у четвертому розділі представлено 7 інтерв'ю В. Базилевського. Тобто, з погляду композиції, вбачаємо авторську концепцію у поєднанні в збірках різних за жанром текстів, присвячених одній тематиці, що створює широку панораму авторського бачення проблем мистецтва, суспільного життя, громадсько-політичного устрою, історичної перспективи.

Інтертекст публіцистики В. Базилевського проявляється не тільки у змісті самих текстів, а й на рівні назв окремих збірок, зокрема «Лук Одиссеїв» і «Талант і Талан». Автор звертається до традиційних джерел інтертексту у своїй творчості: античної культури та Біблії, щоб за допомогою символів виразити провідні мотиви збірок. Лук Одиссея в однойменній збірці В. Базилевського є метафорою справжньої поезії, перевірки письменників на гідність та відповідність званню Поета. Покликаючись на класичний давньогрецький текст Гомерової «Одиссеї», В. Базилевський актуалізує міфологему лука, що належав царю Ітаки. Одиссей, здолавши всі перешкоди на довгому шляху повернення додому, мав пройти останнє випробування вже в стінах рідного будинку: напнути лук і цим самим довести свою ідентичність. Успішне виконання цього завдання не лише підтверджувало те, що це справді Одиссей, а й символізувало його унікальний героїзм, повернення справжнього царя, гідного трону. В. Базилевський використовує античну міфологему для вираження власної ідеї літературного служіння: лук – це Слово, яке зможе підкоритись тільки обраним, тим, хто має унікальний дар володіння ним. Як і герой античного твору, митці, віддані своїй справі, мусять долати перепони на своєму шляху, а також мають підтвердити вміння володіти Словом. Зміст

збірки «Лук Одиссеїв» – це літературні розвідки, есеї, статті, присвячені творчості митців минулого та сьогодення. В. Базилевський відверто висловлює власні сумніви щодо розвитку літературного процесу, прагнення багатьох авторів якомога швидше здобути славу та визнання, незалежно від якості їхньої творчості. Автор порівнює таких письменників із женихами Пенелопи, які пробують підкорити лук (поезію), але їм це ніяк не вдається. Критична публіцистика В. Базилевського для молодих авторів так само є ще одним випробуванням, подолати яке вдається далеко не всім. В есеї 1987 року «Лук Одиссеїв», який і зумовив назву всієї збірки, письменник висловлює сподівання, що *«десь уже нарощують силу новітні одиссеї, які невзабарі натягнуть лук поезії у пору наших великих тривог і сподівань»* [11, 420]. За 9 років після публікації цього есею В. Базилевський написав післяслово, у якому підтвердив свою віру в *«українську поезію нової якості»* [11, 421], однак зауважив, що підстав для такої віри дуже мало.

Назва збірки «Талант і Талан» є зразком біблійної інтертекстуальності в публіцистиці В. Базилевського. Талант – це алюзія на притчу Ісуса Христа з Євангелія від Луки, у якій Господь розповідає про різні дари Божі людям і те, як вони мають ними розпоряджатись. Сюжет притчі – про трьох слуг, які отримали різну кількість грошей-талантів і мали розумно розпоряджатись ними до повернення свого господаря. Двоє слуг використали талант і примножили багатство, а третій зарив свій єдиний талант у землю і не отримав з нього нічого. За таке ставлення до дару господар покарав слугу, відправивши його в усамітнення. Ці дари-таланти роздаються нерівномірно, а відповідно до здібностей людей. Під час другого пришествя всі повинні звітувати Господу про те, як розпоряджались талантами: чи служили на благо суспільству, чи лінувались і не використали Божественний дар. Від того, як людина використовує свій талант, залежить вся її доля, весь талант. В. Базилевський у своїй збірці багато міркує про індивідуальну відповідальність особистості перед суспільством, про важливість використати талант, зокрема поетичний, на благо громади та держави. На прикладах життя окремих культурних і

суспільно-політичних діячів у статті «Гіркі меди з державної пасіки» В. Базилевський розкриває значення взаємозалежності таланту і талан (долі) й зауважує на невипадковість схожості цих двох слів: *«Дивна ця близькість у нашій мові лексем талан і талант. Чом не елемент метафізики?»* [18, 25]. Таким чином, звертаючись до інтертексту, В. Базилевський у назві узагальнює тематику всіх текстів, що входять до збірок.

Із-поміж широкого кола питань у публіцистичних текстах В. Базилевського чільне місце відведено питанням взаємин індивіда з суспільством, розвитку особистості та розбудови держави. Ці теми відображають етапи, пройдені самим автором, який більшу частину життя був громадянином тоталітарної держави, а потім на власні очі спостерігав здобуття Незалежності і становлення України.

Однак, не лише сучасність, а й історичні події недалекого минулого стають об'єктом творчого осмислення В. Базилевського. Автор послідовно розвиває історіософські мотиви у своїй публіцистичній та поетичній творчості. Ю. Павленко зазначає: «Терміном “історіософія” сучасні дослідники позначають релігійно-філософські чи філософсько-ірраціонально-містичні уявлення про історичний процес та відповідні теоретичні схеми розвитку такого процесу і відповідні способи теоретизування. Будь-яка історіософська концепція виходить із того, що існує історичний процес як такий, але першопричини історичного руху принципово не можуть бути до кінця раціонально осмислені і логічно концептуалізовані» [171]. Поняття «історіософія» увійшло в науковий обіг у ХІХ ст., але тривалий період використовувалось лише в окремих сферах історичного, філософського чи політичного вчення. Згодом сфера використання історіософських підходів поширилась і на літературознавчі дослідження, де визначались особливості світоглядних позицій автора щодо історичних процесів. Так, Л. Чикур писала про історіософські мотиви лірики поетів-романтиків (на матеріалі творчості М. Костомарова, Т. Шевченка та П. Куліша) [236], історіософські візії долі України в творчості В. Стуса досліджував М. Ткачук [217], художні моделі

поетичної історіософії І. Римарука аналізувала Н. Анісімова [37], проблематика історіософії Є. Маланюка стала об'єктом дослідження М. Ткачука [218], О. Пащенко [177].

Історіософія митця, на думку О. Вишневської «виникає як наслідок переосмислення історії у філософському аспекті і часто є одним зі складників концепції творчості» [59, 8]. Це сукупність його власних філософських версій щодо історичних подій світових і національних, оцінок, тлумачень історичних подій у контексті їхніх наслідків для держави. В поетичній творчості (див. п. 2.2, 2.3) В. Базилевський більше аналізує минуле країни, пропонуючи власну версію міфу про Україну та історію її державності. Натомість у публіцистичних текстах В. Базилевський прагне привернути увагу сучасників до тих явищ, які, на думку самого автора, в сьогоденні формують тенденції до подальшого розвитку держави.

В. Базилевський дуже гостро реагує на всі зміни, що відбуваються в українському суспільстві, особливо на ті, що є волевиявленням народу: революція на граніті (1990), Помаранчева революція (2004-2005), Революція гідності (2013-2014). Чим сильніше пригнічували національні рухи всередині країни, тим активніше В. Базилевський виступав на захист державних інтересів. Письменник захоплюється прагненням українців до волі, готовністю боротись за себе і майбутнє своєї країни, водночас В. Базилевський не ідеалізує народ, а відверто критикує негативні риси українців.

Міркуючи про історію України та наслідки історичних подій, В. Базилевський веде дискусію на рівні ідей. На відміну від поетичних творів, у яких автор все більше послуговується алюзіями та ремінісценціями, у публіцистиці В. Базилевський дозволяє собі більшу відвертість, яка подекуди переростає в нищівну критику персоналій чи поглядів. Переважно така критика стосується суспільно-політичних діячів, які ухвалюють рішення про вектор розвитку України, її міжнародне партнерство та побудову процесів соціальної взаємодії всередині держави. Майже ніхто з представників політикуму не отримує від В. Базилевського схвальної оцінки, адже автор не

вважає, що вони досягають рівня справжніх політиків: *«Та чи політики вони? Скоріше політикани. Але нам важко дається розуміння дистанції між цими поняттями»* [18, 34]. Для справжніх політиків В. Базилевський виставляє дуже високу планку морально-етичних ідеалів, які вимагають від людини служіння суспільному благу та жертвності. Так, наприклад, у 2010 році В. Базилевський написав статтю *«Гіркі меди з державної пасіки»*, у якій детально підсумував ту ситуацію, яка склалась в українському політикумі: *«Сталося те, що мало статися. Людина національна, яка завжди була в меншості, зазнала поразки. Людина соціальна посунула її на маргінеси і заговорила мовою переможця. Крона, яка ледь-ледь трималася коріння, відірвалася від нього остаточно»* [18, 34]. Цей трагічний вирок суспільству письменник буде повторювати і в наступних текстах, разом зі спробою осмислити витoki цього явища.

На думку В. Базилевського, в історії України письменники ніколи не залишались аполітичними, оскільки вони відстоювали інтереси нації, виступали проти імперських пригнічувальних дій сусідніх держав, а пізніше склали ядро дисидентського руху: *«Де знакова постать у словесності, там і ця невідчепна пані [політика]. Як не в творчості, так у долі. А найпоширеніше – там і там»* [18, 10] (есеї «Талант і Талан»). В. Базилевський вважає, що українські письменники повинні продовжити цю традицію попередників і висвітлювати проблеми політичної сфери у своїх творах, адже країна і нація досі продовжують формуватись: *«... облишмо розмови про чисту поезію у нечистому середовищі. На білій сорочці, як її не бережи, все одно лишаться плями»* [18, 13]. Громадянська лірика, на думку автора, є одним із варіантів політичної просвіти суспільства, що дає можливість поетові виконати свій обов'язок громадянина і залишитись вірним мистецтву. На підтвердження своєї думки В. Базилевський цитує слова Є. Маланюка, чия творчість є постійним джерелом інтертекстуальності для автора, і нагадує виведену класиком формулу: *«Як в нації вождя нема, / Тоді вожді її поети»* [18, 13]. Зауважимо, що В. Базилевський не вказує автора вислову, жодним чином не

згадує його постать в есеї, однак подає цитату похилим шрифтом з абзацу, відокремлюючи думку іншого автора від своєї. Вислів Є. Маланюка ніби промовляє сам за себе і не потребує уточнення імені автора.

Висловлюючи власну позицію, В. Базилевський свідомо публікує матеріали, на які може отримати негативні відгуки і критику. Так сталося і після виходу його статті **«Холодний душ історії»** (1995), де автор аналізує помилки українців під час багаторічної боротьби за державність. В. Базилевський міркує про причини відступництва, зради, слабкодухості та нездатності доводити розпочате до кінця, покликаючись на думки Т. Шевченка, І. Франка, М. Грушевського, В. Липинського, Є. Маланюка, П. Куліша, В. Винниченка, М. Шлемкевича, О. Ольжича. Сам автор так визначив тематику своєї роботи: *«Мій “Холодний душ історії”, оприлюднений 20 з гаком років тому, належав до публікацій, що їх називають національною самокритикою. Це була спроба відповіді на сакраментальне питання: чому ми народ-аутсайдер? Пером водили неґації минулого і сучасного. Але не тільки. Не в останню чергу – передчуття грядущих катастроф молодій українській державності»* [18, 372]

Публікація цієї статті викликала жваву дискусію в часописі «Дніпро» в 1995–1997 роках, під час якої три доктори історичних наук (В. Сергійчук, Л. Залізник, В. Степанков) виступили проти ідей В. Базилевського. Протягом двох років письменник не коментував критичні зауваги опонентів, хоча й детально вивчав всі їхні публічні висловлювання. У 1997 році В. Базилевський оформив свою відповідь критикам у статтю під назвою **«Отруєння міфом»**. Письменник послідовно відстоює свої переконання і виступає проти свідомої міфологізації української історії: *«Заміфологізована свідомість – носій інфекцій. Вона заражає і руйнує брехнею інших. Міф поширюється, як зараза»* [24, 604]. На думку В. Базилевського, обговорення його поглядів щодо вад українського суспільства важливе для подальшого переосмислення традиційних уявлень народу про самого себе: *«Без надійного фундаменту національної самокритики, без мужності правду назвати правдою, а брехню*

брехнею, споруду під назвою – країна Україна – звести неможливо» [24, 604]. За орієнтир В. Базилевському слугує стаття Ю. Шевельова «Москва. Маросейка», у якій відомий інтелектуал називає трьох ворогів українського відродження: «москва, український провінціалізм, комплекс кочубеївщини» [241]. В. Базилевський розгортає цю думку і додає, що для нього послідовність є дещо іншою: «*український провінціалізм, комплекс кочубеївщини, москва*» [24, 596].

Та попри розлогу відповідь В. Базилевського опонентам, публікації із критикою його поглядів не припинились, тож у 1999 році письменник написав статтю «**Про що не знає читач**», яка стала продовженням двох попередніх публікацій. Письменник розказав про всі складнощі, які виникли в роботі з видавництвами після публікації статті «Холодний душ історії», а також про розбіжності у поглядах із колегами зі Спілки письменників (їхні імена В. Базилевський не називає прямо, лише вказує окремі відзнаки чи факт членства у спілці), а також із Є. Сверстюком. Інвективи на адресу сучасників стали більш жорсткими, загальна характеристика доби за В. Базилевським позначалась суто негативними явищами: «*несвобода індивіда в умовах свободи*» [24, 636], «*дефіцит культури*» [24, 635], «*тріумф бидла*» [24, 635], «*духовна голота*» [24, 635]. Цю традицію національної самокритики В. Базилевський продовжує в усіх наступних публіцистичних збірках.

В. Базилевський у своїх публіцистичних есе актуалізує ще одну проблему, пов'язану із формуванням нової генерації: проблему самоусвідомлення українців. На думку автора, український народ не почувається своїм у власній країні через засилля русифікованих політичних та суспільних інституцій, відсутність діалогу між владою та громадянами, розривом у рівні культурної освіти громадян. Так, в есеї «**Хам тріумфуючий: психологія плебейства**» письменник формулює своєрідний діагноз: «*Психологія українця в Україні – психологія витісненого у закути існування. Психологія приниженого*» [18, 48]. Варто зауважити, що згадане есе датується 2010 роком, а видано було в 2021 році без додаткових коментарів автора.

Можемо констатувати, що В. Базилевський дуже тонко відчув та описав ті обставини, які згодом призвели до Революції Гідності і актуалізації національної ідеї.

Проблема відчуженості українців від власної історії та можливості самим розпоряджатись долею держави – результат спланованої системної політики знищення національно свідомих громадян. Нормальна соціальна людина завжди буде почуватися дискомфортно серед тих, хто порушує законодавство, обмежує волевиявлення інших людей. Таких особистостей В. Базилевський називає хамами і зазначає: *«Скрізь і всюди наштавхуємося на вістря кардинальної проблеми хама. Вістря само випирає із рваних одержворої державності»* [18, 51]. Провину за недоліки розвитку України в період після здобуття незалежності письменник покладає саме на хамів, які своєю обмеженістю уповільнили процес становлення сильної держави.

У своїй теорії В. Базилевський покликається на українського філософа початку ХХ ст. В. Липинського, зокрема на його політичний памфлет «Хам та Яфет». В. Липинський присвятив цей текст аналізу поразки українців у боротьбі за державність протягом революційних подій 1917-1921 років. Філософ звертається до біблійного інтертексту і крізь призму історії про синів Ноя, Хама та Яфета трактує невдачу українців, які мають дисбаланс Хамової та Яфетової Сили. Допоки в народі буде переважати Хамова Сила, яка спонукає лише критикувати та насміхатися з влади, доти народ буде лише обслуговувати тих, хто готовий брати на себе відповідальність і добросовісно трудитися. Побороти Хамство потрібно, перш за все, всередині кожної особистості, а вже потім братися за розбудову держави. В. Базилевський погоджується із таким поглядом В. Липинського і з жалем зауважує, що *«український філософ став досяжним тільки тоді, коли державницька неспромога набирала обертів»* [18, 51].

Аналіз есе «Хам триумфуючий: психологія плебейства» унаочнює погляди В. Базилевського на проблему самоусвідомлення українського народу, яку автор розглядає крізь призму домінування в суспільстві однієї з

двох сил: Хамової чи Яфетової. За спостереженнями автора, в Україні переважають Хами, які своїм ставленням та вчинками пригнічують духовно збагачених, готових до кропіткої праці, справжніх людей.

Багато міркувань В. Базилевського обертаються навколо розуміння України як держави, її рушійної сили, проблем і складнощів на шляху розвитку. Любов до рідної країни не засліплює письменника, а навпаки, дає йому можливість конструктивно критикувати ті процеси, які віддаляють Україну та українців від успішного майбутнього. В. Базилевський описує нашу державу як таку, що перебуває у стані постійних змін, веде боротьбу на виживання із зовнішніми та внутрішніми ворогами. І якщо перші відкрито проголошують бажання знищити українську ідентичність та русифікувати українців, то другі, внутрішні, руйнують свідомість громадян зсередини, підмінюючи поняття та цінності. Наслідками цієї планомірної деструкції стає змінена свідомість народу, якому щоразу важче розпізнавати «своє» та «чуже». Головною загрозою, що постає перед українським суспільством, автор називає вичерпність сил духовної людини і параліч її волі, наслідком чого може стати безповоротний державний занепад.

Тож, у своїх публіцистичних текстах В. Базилевський представляє власний погляд на причини тривалих міжусобиць серед українських державних діячів, висловлює думку про зв'язок між рівнем розвитку культури, моралі суспільства та державотворчими процесами. Проте ширше трактування впливів світового історичного контексту і внутрішніх українських політичних та історичних процесів представлено у поезії автора, де, послуговуючись художнім словом, В. Базилевський моделює власну концепцію держави України.

2.2. Художній потенціал образів національної культури в поетичній історіософії В. Базилевського

Серед поетів свого покоління В. Базилевський відомий як митець із виразними історіософськими поглядами, сформованими в результаті глибоких

рефлексій поета-громадянина щодо державотворчих процесів упродовж усієї історії України-Руси. Він намагається дати свою оцінку минулому та спрогнозувати подальший шлях розвитку країни. Тобто продовжити історіософську традицію, яку в українській культурі започаткував П. Куліш, а потім активно розвивав Є. Маланюк. В. Базилевський переконаний, що, тільки знаючи історію, можна сформувати цілісну картину формування та становлення духовно-культурного простору України й українців.

Історіософія була центральною темою творчості українських письменників протягом століть від доби бароко до сьогодні, особливо актуалізуючись у переломні моменти історії. Своєю поетичною історіософією В. Базилевський «включається» у тривалий діалог українських митців про особливості становлення української державності, визначення поворотних подій історії, особливо коли були ухвалені хибні рішення щодо вектору розвитку країни, а також формулювання власного бачення майбутнього держави та її народу.

Основною щодо історіософської концепції в ліриці В. Базилевського є теза про її еволюційний характер щодо ідей попередників. Її структурують такі основні мотиви, як 1) оспівування «золотого віку» княжої доби Київської Русі; 2) засудження козацьких міжусобиць періоду Руїни; 3) звернення до знакових історичних та культурних постатей України; 4) критика індиферентності сучасників; 5) заклики вивчати та досліджувати історію Батьківщини; 6) осмислення ролі поета в контексті історико-суспільної заангажованості його творчості.

Протягом тривалого часу (від доби високого модернізму і до 1980-х рр.) традиція філософського осмислення історії в українській літературі була менш актуалізованою, однак саме у творчості покоління шістдесятників вона відродилась із новою силою, зокрема у філософській ліриці Ліни Костенко, І. Драча, М. Вінграновського. Ліна Костенко осмислює проблему нації та розірваний зв'язок між поколіннями, який виявляється й у знищенні української мови. Поетеса звертається до минулого історичного досвіду, який

має застерегти сучасників та наступників від повторення помилок («Берестечко», «Мені відкрилась істина печальна», «Древлянський триптих»). І. Драч у своїй ліриці зосереджується на питаннях буденності, тих викликів, що постають перед людиною ХХ століття («Балада зі знаком питання», «Чорнобильська мадонна», «Городня балада»). Для М. Вінграновського простір минувщини був важливим для віднайдення першоджерел українських традицій, духовності народу («Остання сповідь Северина Наливайка», «Скіфська колискова», «Ніч Івана Богуна»). В. Базилевський у середині 1980-х рр., створюючи власний міф про Україну, доєднується до когорти митців, для яких художнє тлумачення історії є органічним складником творчості.

Сучасні підходи щодо змістового навантаження поняття «історіософія» характеризуються не тільки розмаїтістю, але й виразною суперечливістю. На думку К. Кислюка, «вони можуть бути зведені до простої альтернативи: або 1) історіософія як така є синонімом (частковим чи абсолютним) поняття «філософія історії», або 2) вона є специфічним різновидом історико-пізнавальної діяльності, причому часто ототожнюваним із “міфологією”» [102, 9–10]. У творчості В. Базилевського можна побачити поєднання цих характеристик, адже поет формує власний міф про Україну на основі специфічного сприйняття часу, персоналізованої оцінки фактів минулого та авторського розуміння причин і наслідків історичних подій.

Міф України-держави, що оприявлюється в поезії В. Базилевського, – багатокомпонентний та багатозначний конструкт. Принципом його побудови є переважно гіперболізація знакових подій у давній та новітній історії України, як, наприклад, завоювання Києва князем Олегом, хрещення Русі Володимиром, трагедія Чорнобиля, Революція на граніті та ін.

Поетичний образ держави В. Базилевський творить завдяки інтертексту: джерелами цього топосу є античність (її культура та історія), Святе Письмо (новозавітні та старозавітні тексти), образи і мотиви зарубіжної та української культури і літератури. Звернення автора до таких різних джерел художніх варіантів образу держави уможлиблює вихід за межі сучасного контексту,

віднайдення взаємозв'язку подій у просторі та часі, застосування езопівської мови в діалозі із сучасниками, експліцитне й імпліцитне розкриття своїх історіософських поглядів на процес становлення української державності.

Дуальне сприйняття України як держави древньої, із тисячолітньою історією, і водночас молоді країни, теж є частиною авторського міфу В. Базилевського. Пам'ятки скіфського періоду, давні стоянки на території наших земель, історичні постаті княжої доби часи Київської Русі та багато інших елементів давньоукраїнської історії перетворюються на топоси в художній картині світу В. Базилевського як свідчення існування України і, водночас, є фундаментом для подальшої її розбудови. Проте, на противагу розквіту Княжої доби, поет зображує і періоди міжусобиць та чвар, які часто спричинені вадами національного менталітету. Про сучасний стан держави та виклики, які постають перед суспільством, В. Базилевський висловлюється однозначно: *«Найбільшим розчаруванням після здобуття Незалежності стала... Незалежність. Гнітюче відчуття, а потім і тверезе усвідомлення, що не знаємо, як поведеться з цією довгожданою вистражданою панною, аби вона від нас не відвернулася. Це й змусило мене заглибитися в історію не з парадного, а з чорного ходу, зазирнути у її схрони та підвали»* [29].

Орієнтація письменника на історичні факти під час написання твору на історичну тему має бути беззаперечною. «Проте вагоме місце в історичному тексті під час відтворення певної історичної епохи мають також і літературний домисел та вимисел, під час використання яких авторський задум та логіка художнього зображення обов'язково повинні узгоджуватися з історичними фактами», – вважає Н. Павлюк [174].

Історіософські міркування В. Базилевського постають на ґрунті текстів авторів минулих епох, до яких поет регулярно апелює у власній творчості. Традиція поетичного осмислення історії української державності сягає ще ХІХ ст., тож одним із таких ідейних натхненників для В. Базилевського, як зазначалося вище, є П. Куліш, який свого часу виступив із власним трактуванням питання розвитку держави. В. Базилевський встановлює зв'язок

із поглядами відомого класика, адаптуючи їх до нових реалій: ті закиди, що лунали на адресу українців-малоросів у текстах П. Куліша, у зміненій художній формі стають частиною історіософської лірики сучасного поета.

П. Куліш вирізнявся з-поміж митців своєї доби історіософським характером творчості та чіткою політичною ідеологією, що сформувалася ще за часів його участі в Кирило-Мефодіївському товаристві. Упродовж усього життя письменника його погляди на історію зазнавали змін, оприявлюючись у його критичних («Україна. Од початку Вкраїни до батька Хмельницького», «Повість про український народ») і художніх («Чорна рада», «Досвітки») творах та в приватному листуванні. Основні положення Кулішевої історіософської концепції можна звести до оцінки минулого (критичний погляд на козацтво після Б. Хмельницького), докір сучасникам за «хахляцтво» і думки про майбутнє. Їхню актуальність особливо поцінуюватимуть пізніше ідеологи розстріляного Відродження. Так, М. Зеров у сонеті «Куліш» визнає здобутки письменника в тому, що він «в Європі хоче ставити курінь» [93], а В. Петров присвятить його постаті ґрунтовне наукове дослідження «Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки» [179]. Своєрідними підсумками багаторічної художньої та наукової діяльності П. Куліша стали жанр історичного роману як результат осмислення минулого і репутація суперечливої постаті. Це свого часу зумовило, з одного боку, значний інтерес до його позиції в українському зрілому модернізмі та, з другого боку, ідеологічно упереджене «буржуазний націоналіст» від радянської критики, яка активно створювала міф про антагонізм П. Куліша і Т. Шевченка.

П. Куліш був послідовним в ідеї відродження України і у своїй творчості, незважаючи на зміни в суспільно-політичних поглядах, розвивав тему національної свідомості українців, бо був переконаний, що тогочасне українське національне життя «занепало» і потребувало «оновлення». На думку В. Петрова, суттєвим є те, що тема «оновлення» нації в П. Куліша нерозривно пов'язана з темою «письменників». Відродити національні сили України із занепаду, як гадає П. Куліш, не можливо без розвитку творчої

діяльності митців. В. Петров визначав, що «проблема відродження нації тлумачиться ним [П. Кулішем] проблемою насамперед літературною, тобто як відродження національної літератури» [179, 287].

Питання української державності П. Куліш пов'язує виключно з культурним поступом, який має забезпечити ґрунт для розвитку українського суспільства, підвищення рівня освіти та самоусвідомленості народу. Переслідування представників української інтелігенції на підставі їхніх політичних поглядів болісно резонують П. Кулішеві, який частину свого життя провів у боротьбі із відділами цензури, що забороняли друк його текстів.

Творячи в межах романтичної світоглядної парадигми, П. Куліш у своїх творах досить часто вживає концепт «дух народу», «народний дух», «український дух». За спостереженням В. Артюха, «у розумінні П. Куліша “дух народу” твориться Божественним Провидінням і стає першоосновою світосприйняття на рівні душі представника того чи іншого народу. “Дух народу” в П. Куліша не лише пасивно виявляє себе в національній мові, фольклорі чи звичаєвому праві народу (“наші звичаї народні та ж сама історія народного духу нашого, що і народна дума...” [124, 269]), але є і творчою силою історії цього народу. Він керує як рухом народу в часі, так і діями окремих представників цього народу. Тому український митець несвідомо підкоряється його велінню, а здобутки власної творчості стають виявом “духу народу”» [41, 11].

П. Куліш сформував свій погляд на розвиток української історії, згідно з яким «золотий вік» залишився в минулому, за часів Київської Русі. На думку українського класика, саме тоді «дух народу» через рух в часі зміг витворити всю унікальність українського етносу: «Знаючи з історичного досвіду, як уставали нації, повержені незгодою або дикою силою в прах, уповаймо духом бодрим, що в нашій давнині затаїлася сила невмируща і що ми тією силою дійдемо колись до того зросту, який сама природа нам на роду написала» [123, 408]. Досліджуючи історіософські погляди П. Куліша, В. Артюх визначає, що

«ідеальним у “золотому віці” української історії, на думку П. Куліша, був період Давньої Русі» [41, 12] і наводить цитату П. Куліша: «... жоден край Європи не виявляв більше даних для розумового й морального поступу, як Мономахова Русь. У дотатарський період, у нас у Києві починалося щось грандіозно-поетичне...» [124, 244]. Та цей ідеальний стан суспільного існування перервала «татарщина», zdeформувавши народний дух. Наявність «татарського елемента», вважав П. Куліш, є причиною прояву в нашому народному духові неусвідомлюваних руйнівних інстинктів.

За історіософською концепцією П. Куліша, згодом «татарщина» спричинила появу окремої верстви суспільства – голоти. Окреслюючи концепцію П. Куліша про вплив голоти на громадянські процеси в історії української державності, В. Артюх робить наступні висновки: «Як і татарська орда, голота не любить «плуга» і не хоче жити із результатів своєї праці. Голота – не клас чи соціальний стан, а спосіб життя і стиль поведінки людини. Ниці інстинкти голоти П. Куліш, починаючи з 1860-х років, все частіше пов’язує із соціальним станом низового козацтва. В історичну добу Козаччини голота-козацтво як носій елементів чужого “духу” і спричиняє, на думку П. Куліша, занепад України» [41, 15]. Тоді з усією гостротою постає проблема співвідношення маси («натовпу»), національної аристократії та визначної особи в історії, яку письменник художньо ілюструє в «Чорній раді».

П. Куліш не сприймає козацького руху, вбачаючи в ньому тільки криваві діяння в історії України. Він однаково засуджує всі прояви нецивілізованості та абстрагується від її національної приналежності: «Ми пуття собі в козацькому завзятті не шукаєм, / Щастя й долі в езуїтському лукавстві не вбачаєм... Ми про давні давна без гніву й лукавства спогадаймо, / Про безладде наших бідолашних предків заспіваймо» [123, 409]. Проте, П. Куліш вважає, що існують шляхи виправлення національних вад. Так, наприклад, один з таких способів «оздоровлення історії української нації можливе через повернення до традиції українського способу життя, яке П. Куліш розробив у своїй “хутірській філософії”» [41, 15]. Ці ідеї П. Куліш розвиває у «Листах з

хутора» (1861), «Хуторской философии и удаленной от света поэзии» (1879), «Хуторній поезії» (1882). «Хутір» у П. Куліша протиставляється місту як простір гармонійного поєднання природи, особистості та народу. За таких умов на хуторі стає можливим повернення до автентичності, що є антитезою штучних умов життя в місті.

П. Куліш розвиває думку про необхідність повернення людини до лона природи, у первородну дикість, яку для нього уособлює життя в сільській місцевості. В. Петров трактує цю проповідь первісної дикості як цілеспрямовану проповідь хуторянства, а також увиразнює відмінну рису філософського підходу П. Куліша: «хутірське життя є джерелом усіх поетичних порухів серця, воно є базовою потребою митця. Зведення в культ рустикальної ідилії, прагнення до античного ідеалу атараксії – ці світоглядні позиції відрізняють П. Куліша від попередників» [179, 42].

П. Куліш відрізнявся стійкою вірою у свої власні переконання, навіть попри те, що дуже часто його версія правди мала міфологізоване підґрунтя. Як зазначає К. Кислюк: «за всієї своєї міфологічності “внутрішня правда” П. Куліша була сцієнтизованою версією в порівнянні із просвітницькою утопією про Україну як про рай на землі. Це був образ “мальовничої України”, “нового Едему”, колиски слов’янської культури, не зіпсованої західними впливами. У такому вигляді цей вирій був дбайливо випестуваний просвітницьки налаштованими істориками, літераторами й мандрівниками кінця XVIII – початку XIX ст. й у наступні кілька десятиліть активно пропагувався романтично налаштованими митцями» [102, 150].

Вітчизняну традицію історіософії П. Куліша продовжив Є. Маланюк. Він розвивав ідеї історичної аналогії долі України та Еллади, продовжував боротьбу з національним комплексом «малороса», закликав до відродження історичної пам’яті та актуалізував увагу до знакових героїчних постатей минулого як зразків для наслідування. Є. Маланюк послідовно доводив свої міркування в художніх текстах (збірки «Стилет і стилос», «Остання весна») та публіцистичних працях («Нариси з історії нашої культури»,

«Малоросійство»). Історіософські мотиви у творчості Є. Маланюка досліджували М. Крупач [119], О. Пащенко [177], М. Ткачук [218], І. Матковський [155], Т. Салига [195]. Результатом творчої діяльності письменника став міф про *Степову Елладу*, концепція «антималоросійського» шляху розвитку нації, одним із художніх втілень якої були прецедентні міфічні та історичні постаті у його ліриці.

І. Немченко у своєму дослідженні «Шевченківські та кулішівські мотиви в творчості Є. Маланюка» зробив висновок про спільні характеристики творчості П. Куліша та Є. Маланюка: «Той же войовничий дух, та сама різкість викривача й така сама жага патріотичного чину» [164, 45]. Про продовження кулішівської традиції Є. Маланюком свідчить диптих «Пам'яті Куліша», що є частиною поетичної збірки 1925 року «Стилет і стилос». Ця книга Є. Маланюка є збіркою, в якій поет проголошує свої історіософські та громадянські погляди, а кожен ліричний текст цієї збірки є декларацією цінностей, єдиних для Є. Маланюка-поета Є. Маланюка-громадянина. На думку О. Гальчук, «у диптиху інвективи “гнівної музи” “пражанина” адресовані “переконаним халам”. Побудований як потрійний діалог – із “малоросами” (про це вказано в присвяті), із П. Кулішем і самим собою – твір є художнім осмислення теми месіанства поета в координатах “марнота зусиль – вищий сенс”, драматичний аспект якої оприявлюють мотив малоросійства та мотив подвижницької, але не поцінованої (чи радше – не засвоєної сучасниками) праці П. Куліша» [67, 231].

Є. Маланюк вважав, що протягом довгих століть життя без власної держави, зокрема в умовах кріпацтва, в українців сформувався і став переважати тип раба, «хохла-малороса». Таку людину не турбують проблеми здобуття незалежності та розбудови вільної України, оскільки вона прийняла свій рабський стан та усвідомлює себе як малороса. Про погляди Є. Маланюка на вади українського народу пише Ю. Ковбасенко: «Тип “здрібнілого мікро-мало-роса” бере витоки у традиційній слов'янській лагідності, доброті та гостинності, котрі гіпертрофовано притаманні українцям і якими постійно

користалися загарбники та окупанти різних мастей» [106, 326]. На підставі цієї відкритості України до світу та загарбницької політики сусідніх держав Є. Маланюк формує подібність України до Давньої Греції. Окрім згаданої подібності, зв'язок між Елладою та Україною в історіософському трактуванні Є. Маланюка також простежується на підставі розвитку культури та спільного минулого, адже південні землі нашої держави були колонізовані давніми греками, а відтак і всі їхні культурні та цивілізаційні досягнення поширювались і серед місцевого населення. Антична культура стала відомою в Україні з часів Київської Русі завдяки тісним контактам держави із Візантійською імперією: «Саме з цими “еллінськими” рисами в українстві Маланюк і вів безкомпромісну боротьбу, протиставляючи їм “державницький чин” Давнього Риму» [106, 326], – робить висновок Ю. Ковбасенко.

Є. Маланюк продовжує традицію П. Куліша, оспівуючи образ княжої доби як своєрідної історіософської концепції України, поєднавши художню домінанту з притаманною їй історичною конкретикою. Зокрема в культурологічно-історичних дослідженнях «Нариси з історії нашої культури» (1954) княжій добі як символу епохи державності відведена особлива роль.

Досліджуючи творчість Є. Маланюка, О. Прохоренко зауважила, що «у творенні образу України Є. Маланюк виходить із конкретних історичних, етногенетичних та географічних реалій, тому таким суперечливим і роздвоєним вибудовується цей образ у його поезії. Концепцію долі України він розкриває в образах-символах Степової Еллади та Земної Мадонни, що проходять майже крізь увесь поетичний доробок. Це, з одного боку, персоніфікація рідної країни в жіночому образі, а з другого – проєкція персонажа на Україну в широкому історико-філософському плані» [188, 10].

За авторською концепцією Є. Маланюка, Київська Русь – перша українська держава – постала на підмурках варязької та візантійської культур, що передані в образах сталі та міді у «Варязькій баладі» поета. Використовуючи символи двох металів, поет підкреслює силу та могутність Київської Русі. Є. Маланюк, змальовуючи етап формування та становлення

першої східноєвропейської держави, звертається не тільки до історичних реалонімів, а й символів культури тих народів, що проживали на теренах сучасної України: «І знову скитські баби і хрести» [147].

Особливістю історіософської поезії Є. Маланюка, на думку О. Прохоренко, «є звернення до історичних постатей, які втілюють чи символізують етапи національного самоусвідомлення нашого народу. При цьому його поетичну уяву хвилюють значущі постаті насправді, натури цілісні, такі, як король Данило, гетьман Мазепа, Симон Петлюра, Василь Тютюнник, які відзначалися сильним характером і незламним духом. У такий спосіб поряд із культом держави поет творить культ героя» [188, 11].

Аналогічно і творчість В. Базилевського вирізняється суспільно-політичною, історико-культурною тематикою. Як і його ідейні попередники, у минулому держави В. Базилевський вбачає шлях до розбудови її майбутнього. Він переконаний, що, досконало опрацювавши історичну спадщину, можна сформувати цілісну картину розвитку та становлення України. Отже, наслідуює окреслене Є. Маланюком у поемі «Послання» творче кредо: *«Як в нації вождя нема, / тоді вожді її поети»* [153].

В. Базилевський прямо продовжує історіософський дискурс Є. Маланюка, звертаючись до української держави у вірші **«Зрозуміє звіра людина...»** (збірка «Крик зайця») словами попередника: *«Повторю, як твій син болящий / з тих, що смертю долають смерть: / Де ж знайти нам за Тебе крашу, / Серцем, повним тобою вщерт?»* [8, 522] Останні два рядки є цитатою, взятою із поезії Є. Маланюка «Ісход» 1920 року. Ця поезія змальовує складний період довгих спроб утвердити українську державність: *«Не забути тих днів ніколи: / Залишали останній шмат. / Гуркотіли й лякались кола / Під утомлений грім гармат»* [146]. Швидка зміна режимів та ідеологій, війни на території української землі, непослідовна політика державників – усі ці фактори призвели до розчарувань та деморалізації населення, а внаслідок цього і до легкої зміни орієнтації із західноєвропейської на східну (тобто,

більшовицьку): *«Налітали зловісні птахи, / Доганяли сумний похід, / А потяг ридав: на Захід... на Захід... на Захід... / І услід – реготався Схід»* [146].

Своє ставлення до Є. Маланюка В. Базилевський окреслив у праці *«Холодний душ історії»: «Маланюк-Сізіф – це виклик історичній долі українства. Відчайдушний протест проти кричущої несправедливості. Подолання комплексу рабства»* [24]. Він продовжує творчий шлях «пражанина» на ідейно-тематичному рівні своїх ліричних творів і в окремих есеях (*«Холодний душ історії»*). Конфронтація із сучасниками, яка спіткала і П. Куліша, і Є. Маланюка, і, зрештою, самого В. Базилевського, пояснюється комплексом меншовартості, подолання якого – першорядне завдання.

В осуді того темного, що було в нашій історії, та вад національного характеру В. Базилевський спирається на традиції Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша, В. Винниченка, на праці М. Грушевського, В. Липинського, М. Шлемкевича, О. Ольжича, на поезію та есеїстику Є. Маланюка. *«Пересит риторикою – часто тріскучою і бездарною – завадив розгледіти винятковість ролі цього поета [Маланюка] і всю нелюдську ваготу ноші, яку він, за несповідимістю долі, самотужки звалив на свої плечі»* [24], – пише В. Базилевський, покликаючи собі за аргумент не лише національну історію, а й сьогоденну реальну дійсність, яка засвідчує: Маланюкові присуди малоросійству, на жаль, не втратили актуальності.

Нині українська поезія в багатьох випадках перейнялася крайньою національно-самовикривальною риторикою немовби в дусі Є. Маланюка. Але, застерігав І. Дзюба: *«не забуваймо, що Є. Маланюк картає Україну як той, хто воював за неї, зазнав поразки в бою і, опинившись у вигнанні, живе нею, не уявляючи собі іншої Вітчизни, хоч і шле їй скорботні прокляття через океан – без надії, що вона їх почує. Тоді як В. Базилевський, живучи в Україні, має незрівнянно більші можливості говорити з нею і незрівнянно ширше коло точок зіткнення (у тому числі й больових точок) з її реальностями»* [78].

Радянський період в історії держави В. Базилевський пов'язує насамперед із негативними явищами: сталінськими репресіями, війнами,

винищенням національної еліти, важким шляхом до здобуття Незалежності. Вивчення правдивої історії є важливим для формування свідомого суспільства, тому В. Базилевський засуджує «переписування» подій, яке мало місце за часів радянської влади. Посягання на величне минуле України, часи Київської Русі, було одним зі шляхів знищення самостійності українців. Поет прагне підкреслити зв'язок поколінь і для цього у вірші **«Що хворому видно з сумної оселі...»** (збірка «Вертеп») він актуалізує історичні події тисячолітньої давності: *«О, як, виявляється, просто зв'язати / сучасне з минулим, якщо хоть на мить / забути напружену тишу палати / і слухать, як час витікає й шумить»* [2, 90].

У своїх ліричних текстах В. Базилевський активно пропагує ідею України – спадкоємиці Київської Русі, на противагу радянській тезі про спільне коріння слов'янських народів. У поезії **«Дуб у Китаєвому»** (збірка «Тетраптих») поет в образі старого дерева показує нашарування різних подій на території Києва – старого княжого міста: *«Він пережив загин епох, / він бачив те, що нам лиш сниться»* [20, 458]. Співіснування в одному просторі уламків різних епох оспівується автором як унікальна можливість торкнутися до минулого, у якому закладались моральні вимоги до життя нації: *«...і тільки там, де розціп, справа, / сміється гілочка жива, / як вість від князя Ярослава»* [20, 458]. Ім'я князя Ярослава Мудрого, який прославився своїми знаннями, виваженою політикою та неоціненним внеском у розвиток духовно-культурної спадщини Київської Русі, у цьому контексті відіграє роль державотворчого символу. Такої ж цілісності в питаннях національної розбудови поет прагне від сучасних українців, насамперед від представників політичних еліт.

Радянський період в історії України поет осмислює крізь призму власного досвіду: він продукт епохи, яку не сприймає і не хоче визнавати: *«Доба, що формувала нас, була добою тотальної брехні. Брехні, яка стала правдою, – це якщо за Орвеллом. Про реальну ж правду, про масштаби тієї правди дізналися ми набагато пізніше. І коли дізналися – вжахнулися»* [29].

В. Базилевський цитує письменника Дж. Орвелла, що здобув світову славу завдяки своїм антитоталітарним творам «Колгосп тварин» та «1984». Окрім художніх текстів, Дж. Орвелл писав багато публіцистичних матеріалів, що мали на меті попередити європейське суспільство про загрозу не тільки німецької диктатури, а й радянської. В. Базилевський є свідком всіх жорстоких діянь, здійснених обома режимами, тому для нього слова англійською письменника є пророцтвом, що справдилось. У зв'язку зі складним радянським минулим України, В. Базилевський, на відміну від П. Куліша та Є. Маланюка, має сумніви щодо пошуку *історичної істини*. Віддаленість подій у часі призводить до викривлення дійсності, а політика засекречування, розповсюджена за часів СРСР, лише ускладнює шлях до правди: *«Потрясіння свідомості озвалося лінійним поділом минулого на катів і жертв. Невдовзі довідалися, що не все так однозначно. Що багато з тих жертв спершу теж були катями...»* [29]. У поезії **«Хіба тобі замало міфів?»** (збірка «Вертеп») транслюється авторська позиція щодо віднайдення історичної правди: *«Не дай прорубувать залізу / в минувшину глухе вікно. / Чужих епох важку завісу / нам не підважить все одно»* [2, 86]. Ліричний герой свідомий того, що частиною історії стали міфи, адже чимало документів втрачено назавжди: *«замок на брамі. Ключ від хати / взяли у вирій журавлі. / І хто є хто – не прочитати / в дрімучих нутрощах землі»* [2, 86]. Проте сам В. Базилевський продовжує занурюватись в історичний контекст, долаючи перепони та стереотипи, сформовані за радянських часів.

У творчості поета немає цілісного полотна історії української державності – автор акцентує на окремих, але значимих подіях і постатях: Григорій Сковорода (**«Григорій»**), Тарас Шевченко (**«Народився і вмер навесні»**), Микола Зеров (**«Ловити темний крок...»**), Олег Ольжич (**«Ольжич»**). Він прагне ознайомити читача з їхнім життям, адже вважає, що незнання власного культурно-історичного коріння може призвести до викривленого сприйняття самих себе, про що завбачливо попереджує читачів у вірші **«Набреше книжник Ярослава»** (збірка «Вертеп») : *«З історії дірявих*

глеків / не молоко тече – вода») [2, 87]. Творення псевдогероїв, які б обслуговували державні інтереси всупереч національним («*Набреше книжник Ярослава, / авжеж з державних міркувань*» [2, 87]), викликає гнів та обурення поета: «*Якої ж правди научали? / Кого звеличували ви?*» [2, 87]. У підсумку, лише правда може дати життя самодостатньому народу, який усвідомлюватиме власну цінність та цілісність.

Антагоністами свідомого народу, на думку В. Базилевського, є його сучасники. А тому він наважується на радикальні висловлювання, виносячи в заголовок слово «**Декларація**» (збірка «Повітря резервацій»): «*Я ворог народу, що вдарився в лежу, / в безпам'ять, в безтім'я, в солодку олжу. / Народу, який самохить, як одежу, / міня свою мову на мову чужу*» [14, 126]. Епіграфом В. Базилевський бере цитату з програмної поезії П. Тичини «*Я єсть народ...*» і таким чином створює антитезу «народ/ворог народу». У цій антитезі закладено не лише відмову бути частиною «*народу, який продається за гречку, / бо сам собі кат і коваль несвобод*» [14, 126], а і свідоме приписування собі найгіршого статусу «ворога народу», який за радянських часів означав автоматичне виключення із соціального життя і майже завжди гарантовану смерть.

В. Базилевський залюблений у поетичну душу свого народу, його творчий мистецький хист, проте не заплющує очі на невисокий рівень державотворчої свідомості українців, їхню схильність до дрібного індивідуалізму і політичну апатію. Про долю свого народу поет висловлюється в одній з поезій: «*Сама пила й сідала до лемішки. / Плювала у колодязь теж сама. / Сама гетьманам ставила підніжку. / А жебрала вже потім з усіма*» [2, 150].

Одним із наслідків внутрішніх конфліктів народу є доступ до влади у тих, хто на неї не заслуговує і не здатен використати цю можливість на користь власної держави. У поезії «**О Клію туземна...**» (збірка «Читання попелу») В. Базилевський дорікає музи-покровительці історії, що вона створила такі умови, за яких негідні особистості вписали свої імена в літописи. Поет

поіменно називає тих гетьманів і полковників, що призвели до Руїни в історії України: *«Грішать Многогрішні, на лови спішають Самойловичі, / за тінню Тетері плуганяться тінь Пушкаря»* [25, 83]. Ліричний герой не може позбутись думки про тих, кого називає *«душі червиві»* [25, 83], вказуючи на їхню зраду інтересів народу, адже всі вони в певний момент своєї діяльності почали підтримувати політику Московського царату. Особливо відзначився І. Самойлович, який у Конотопських статтях затвердив повне підпорядкування українських гетьманів московським правителям. Для В. Базилевського такі вчинки є ознакою слабкості та підступності правителів: *«Це душі червиві з “Холодного душу історії”, / якому немає перерви й немає кінця»* [25, 83]. Автор вдається до метатекстуальності, згадуючи назву своєї статті *«Холодний душ історії»*, у якій В. Базилевський міркував про феномен зрадництва та відступництва в українській історії. Поет передбачає збереження трагічної *«традиції»* українців обирати негідних представників влади, адже не бачить передумов для її зміни.

Закиди на адресу свого народу В. Базилевський локалізує в окремих історичних епізодах, наслідки яких відчутні і для сучасного українця. Наприклад, міркування про І. Мазепу і оцінка його дій складають окрему цикл-поему *«Тінь Мазепи»* (збірка *«Кінець навігації»*). Інтертекстуальним джерелом поеми є старовинна козацька дума XVII ст. *«Дума про Мазепу і Палія»*, яка за своєю структурою є монологом І. Мазепи під час зустрічі із С. Палієм. Гетьман перебуває в пригніченому стані, сповнений сумнівів щодо вірності своїх воєвод, готових уярмити український народ заради власного збагачення: *«Воєводи-свавільці як і сам Петро / Опричники України / Так і норовлять нарид у ярмо своє запрягти ...»* [9, 440].

В. Базилевський починає свою цикл-поему із вказівки на використання народного тексту, розбудови власного сюжету на основі фольклорного твору: *«Вже чув колись це п'яне голосіння, / виття кобзарське, тругу зайди з степу. / Лихі слова й важкі, немов каміння, / тепер ось текст – про Палія й Мазепу»* [9, 441]. Гетьман І. Мазепа постає у В. Базилевського багатогранною

особистістю, людиною книги (у творі на це вказує згадка реалонімів Гомера і Горация), яка відчуває себе дуже самотньою серед тих, хто цінує лише матеріальні багатства: *«Колекція зброї – мушкети й шаблі на стіні? / Топазі й рубіни? Наступники зіб'ються в зграю»* [9, 444]. Попри досить великі статки та розкішний спосіб життя, І. Мазепа по-справжньому переймається духовним спадком і тим, кому його передати: *«на що уповаєш? Кому оця вся ліпота / лишиться у спадок, зокрема – Гомер і Гораций?»* [9, 444] В. Базилевський вкотре прокладає місток до надбань античних письменників, згадуючи саме класиків давньоримської літератури для демонстрації високого рівня інтелектуального розвитку І. Мазепи. Цікавість до античності в XVII-XVIII ст. була пов'язана із осмисленням місця та ролі давньої історії та культури у світовому історичному процесі, повторним відкриттям давніх текстів та у зв'язку із відкриттям й активною роботою на території українських земель навчальних закладів, де їх вивчали. Вважаємо, що згадка про Гомера та Горация – це спосіб зацентувати на прогресивних поглядах І. Мазепи, його прагненні бути в контексті сучасної європейської культури. Характерно, що у В. Базилевського гетьман в один ряд із дорогоцінним камінням, зброєю та ошатними палацами ставить і бібліотеку, проте доля цінностям пророкується абсолютно різна: *«Твої златоглави розтягнуть загреби дурні, / твою книгозбірню вітри пустирів прочитають»* [9, 444].

В. Базилевський долучається до руйнації російсько-імперської і радянської інтерпретації постаті І. Мазепи як зрадника царя, що упродовж століть закріплювалась і в літературі. Поет, послідовно виступаючи проти зросійщення української культури та історії, приписує І. Мазепі пророчі відчуття щодо зради з боку князя Меншикова. Він вдається до цікавого прийому характеристики ліричних героїв крізь призму сприйняття одне одного: *«Князь верховодить, підхвалює страви, / князь на господаря глипа лукаво. / Гетьман частує, ковточками п'є, / кожен про себе дума своє»* [9, 442]). Попри окремі спільні риси (цілеспрямованість, впертість, обережність), В. Базилевський створює образи-антиподи: *«Меншиков думає: вірний, однак /*

хитрий зело цей хахол чи поляк...»; *«Думає гетьман: вельможний з неможних, / вуличне сміття, вчорашній пирожник...»*; *«Меншиков думає: вчений прогноза, водить давно государя за носа...»*; *«Думає гетьман: стелить він м'яко, / та зазивайся – угробить собака...»* [9, 442–443]. Тож князь бачить у гетьмані багато чеснот, натомість гетьман помічає лише негативні риси князя, його підступні наміри. Однак політичні домовленості вимагають вести справи навіть із тими, хто не викликає довіри: *«Думає гетьман: ізидь, сатано! / Меншиков дума: зіпхну все одно! / Зводяться тіні мерцями зі склепу, / ходять попідруч князь і Мазепа»* [9, 443].

Для В. Базилевського образ І. Мазепи стає ще одним «приводом» для закидів на адресу тих українців, які схильні до слабкодухості, дріб'язковості та зречення від національних ідеалів заради легкої наживи. У поемі це козаки, які не гідні свого гетьмана: *«Не такі страшні зальотні гунни, / як страшні покровні холуї. / Плюндрували матір-Січ драгуни / й люті підпомічники – свої»* [9, 447]. Та все ж навіть ті, хто зрадив Мазепу, відчують докори сумління і втрату чогось спільного і важливого: *«Зірвався плач. І то був іншим знак. / Сплітались голоси гілками болю. / Не так його оплакували, як / свою непевну чужинецьку долю»* [9, 452].

Постать І. Мазепи в поетичному осмисленні В. Базилевського – це збірний образ тих багатьох державних діячів, які були зневажені власним народом, чиї постаті були десакралізовані в результаті політичних перипетій та чергового переписування історії новими загарбниками. Саме тому, попри сумний фінал поеми (опис похорону І. Мазепи), остання строфа містить натяк на майбутні спроби відвоювати козацьку Україну, вчергове відродити народ: *«Ще скаже Орлик запальні слова, / ще важко ляже надмогильний камінь»* [9, 452]. Боротьба триватиме допоки є ті, для кого важливою є відновлення справедливості.

«У пору звірячу нам випало жить...» (збірка «Вертеп») – поезія, що в назві містить промовистий епітет для характеристики радянського періоду в історії України. Цей час В. Базилевський пов'язує насамперед із негативними

явищами: сталінськими репресіями, війнами, винищенням національної еліти, важким шляхом до здобуття Незалежності. Увесь перелік подій сучасники хочуть викреслити з пам'яті народу, щоб не жити під вічним гнітом спогадів: *«Страшного видіння він збувся хоче, / він скинути прагне чавунний тягар. / І ладу не жде, і зубами скрегоче, / звіриний гортаючи ваш календар»* [2, 16].

Для В. Базилевського радянське минуле України – це гальмування культурного розвитку і унеможливлення здобуття незалежності протягом довгих десятиліть. У вірші *«Тисячоліття другого ріка...»* (збірка «Вертеп») він пише: *«І з гроном дат мій розпроклятий вік / в будучину влетить, неначе вершник: / 29-й, 33-й рік / рік 37-1, слідом 41-й...»* [2, 72]. В. Базилевський творчо рефлексує щодо кожної з названих дат в інших поезіях. Так, у творі *«Відали, що творили...»* (збірка «Вертеп») Голодомор трактує як свідоме вбивство українців: *«Відали, що творили. / Брежете, що не так. / Навіть коли морили / голодом, як собак...»* [2, 37]. У поезії *«Рік окаянный»*, присвяченій Ліні Костенко, змальовує жах Голодомору на прикладі життя конкретної родини, яку охопив відчай і страх: *«малеча сипнула сполохано з хати», «рвала волосся знетямлена мати», «батько одвірок довбав головою»* [2, 57]. В. Базилевський порівнює цей етноцид українців у 1930-х рр. із тим, як жорстоко в Середньовіччі розправлялися з населенням на захоплених територіях татаро-монголи: *«І голод прийшов, як бандит з чорторию, / топтався по селах новітнім Батисем»* [2, 57].

Події сучасної історії України відображені в ліриці В. Базилевського виключно з позиції авторського ставлення до них: поет не прагне залишатись неупередженим і використовує свої тексти як можливість вкотре звернутись до власного народу. Період української історії на зламі тисячоліть В. Базилевський у вірші *«Ні ладу, Ні Феміди...»* (збірка «Крик зайця») називає *«епохою Леонідів»* [8, 521], маючи на увазі двох президентів – Л. Кравчука та Л. Кучму. Ліричний герой звертається до вищої сили із проханням пережити цю епоху: *«Ні ладу, ні Феміди, / в палатах княжих смерди. / В епоху Леонідів / не дай мені померти»* [8, 521]. В. Базилевський

звертається до античного інтертексту, згадуючи про Феміду, давньогрецьку богиню права та законного порядку, та спартанського царя Леоніда. Відсутність справедливості, панування хамів та безчесних людей є наслідками життя поза законом, життя без Феміди. В контексті давньогрецької історії спартанський цар Леонід є героїчною постаттю, адже він не зрікся свободи та незалежності і разом зі своїм військом (300 спартанців) здобув вічну славу в нерівному бою з перською армією. Проте сучасні Леоніди, про яких пише В. Базилевський, перебувають поза цим героїчним контекстом і є однією з причин негативної характеристики історичного періоду, в якому змушений жити поет.

За постаттю ліричного героя поезій В. Базилевського легко вгадується сам автор – свідок багатьох історичних подій. Так, у циклі поезій **«Документарій»** (збірка «Лук і Ліра») маємо ліричного автогероя, який проживає події Революції Гідності: *«Морози. Непоступливість Майдану. / Затятість влади. Шквал гучних промов. / Щоденне прилипання до екрану, / а на екрані – буйство, крики, кров»* [10, 100]. Позбавлений романтичних ілюзій щодо історичного перебігу революцій, він очікує від них біль, страждання та жертву, яку щоразу змушені приносити українці. Погляд зі сторони дозволяє побачити циклічність історії: *«Щити режиму. Лютість криміналу. / Стоп, літописцю. Все це – вже було. / Було, було й завершилося крахом / інтелігентських снів і поривань»* [10, 100]. Поетичний цикл завершується вшануванням пам'яті перших загиблих Небесної Сотні: *«Вербицький. / Жизневський. / Сенік. / Нігоян. / Хто наступний? / Заламуй пальці, Майдан»* [10, 102]. В. Базилевський закарбовує в поетичному тексті імена полеглих героїв, чиї постаті мали особливе значення для розгортання революційних подій.

У своїх творах В. Базилевський рефлексує і щодо російсько-української війни, яка повернула країну до етапу боротьби за право на існування. У поезії **«Повість літ нинішніх»** (збірка «Замінований рай») автор порівнює розірвану через анексію Україну, з князем Ігорем, страченим у такий спосіб древлянами:

«Розірвали Сердешну, / як древляни Ігоря» [6, 83]. Окрім образу князя Ігоря, алюзією на найвідоміший давньоруський літопис «Повість минулих літ», у якому описані перші століття становлення Київської Русі, є назва твору. Проводячи історичні паралелі, В. Базилевського продовжує апелювати до тексту киеворуського літопису в риторичному звертанні до дружини вбитого князя: *«Де ж ти, Ольго? / Пора помститися»* [6, 83]. Так із княгині-месниці в інтерпретації В. Базилевського цей художній тоpos перетворюється в образ захисниці України, яка має рішуче боронити територію рідної країни. По суті, тут має місце авторський міф про княгиню Ольгу, де перекодування моральної оцінки зніційоване актуальною патріотичною проблематикою.

Отже, для висвітлення авторських поглядів в історіософській ліриці В. Базилевський активно послуговується образами національної культури. Поет вступає в діалог із попередниками (П. Кулішем та Є. Маланюком), що мають подібні погляди на минуле України держави, проблеми, пов'язані зі становленням державності. Історичні та культурні діячі попередніх епох стають або безпосередньо ліричними героями поезій автора, або постають як образи-символи певної доби, про яку рефлексує поет. Проте, В. Базилевський не обмежується лише оглядом минувшини, а звертається і до сучасних контекстів, проводячи історичні паралелі із часами античності, Давньої Русі, доби Гетьманщини та багатим на події ХХ ст.

2.3. Біблійні та античні міфологеми й реалоніми в історіософській ліриці В. Базилевського

Традиція біблійних переспівів є однією з найдавніших в історії української літератури, адже на всіх етапах культурно-історичного розвитку письменники переосмислювали та трансформували канонічний християнський текст. Як зазначає В. Антофійчук: «звернення української літератури до євангельського сюжетно-образного матеріалу загалом співзвучне із закономірностями функціонування Нового Завіту в світовій літературі. Водночас необхідно враховувати і специфіку національної історії,

яка не могла не вплинути на характер рецепції загальнокультурних зразків» [35, 5].

У XIX ст. відбувся новий сплеск рецепції біблійних текстів: П. Куліш здійснює повний поетичний переспів Мойсеєвих пісень і Псалтиря, Т. Шевченко пише твори за біблійними мотивами і теж переспівує Псалтир, пізніше І. Франко та Леся Українка повністю перебудовують сюжети біблійних оповідей, замінюючи ідейну складову оригінального тексту на більш національно-орієнтований зміст. На початку XX ст. цю традицію підхоплюють представники київської неокласики – М. Драй-Хмара, П. Филиппович, М. Зеров, Ю. Клен, – які завдяки біблійним образам осмислюють карколомні події української історії, свідками яких вони були. Зануренням в біблійну семантику характеризується і творчість празької літературної школи, зокрема Є. Маланюка, Ю. Липи, О. Ольжича, Л. Мосендза.

Попри нав'язаний, а тому цілком штучний атеїзм, українська поезія середини – кінця XX ст. повсякчас апелювала до Біблії (Ліна Костенко, В. Стус, І. Драч та ін.), утворюючи нерозривну єдність ідейного спрямування творчості різних поколінь письменників. Святе Письмо є одним із джерел інтертексту і у творчості В. Базилевського. Біблійна образність допомагає поетові розкрити свої міркування щодо глобальних змін у світі й Україні, є «лакмусовим папірцем» для перевірки будь-кого на відповідність високим моральним ідеалам, задекларованим у тексті Біблії. Біблійна інтертекстуальність постає у вигляді біблеїзмів (окремих лексем, словосполучень), прямих чи видозмінених цитат зі Святого Письма, біблійних мотивів чи трансформованих біблійних сюжетів. В. Базилевський приєднується до плеяди неокласичних митців української літератури, які вважали Біблію одним із ключових текстів української літератури. На думку О. Гальчук, «В. Базилевський актуалізує цю практику попередників і в неокласичному річищі продовжує розвивати їхні ідеї у XXI ст.» [66, 110].

Історіософські шукання В. Базилевського, висловлені мовою Святого Письма, базуються на порівнянні національної історії з біблійними сюжетами та проведенні паралелей між життям біблійних персонажів і реальних осіб – культурно-історичних та суспільно-політичних діячів. Поет утверджує думку, що Україна відійшла від біблійної ідилії, народ її став іншим (фактично не залишилось народу, а лише населення), сама земля збідніла, буквально стала менш родючою (тотальний урбанізм, який призвів до різкого скорочення кількості українських сіл). Ця теза виразно ілюструється поетом завдяки біблійній інтертекстуальності в поезіях збірки 1996 року «Вертеп».

Провідний мотив збірки – викриття тоталітарного радянського режиму, особливо нищівної політики Сталіна щодо українського народу. Це спостеріг І. Дзюба, наголошуючи на прямолінійності В. Базилевського, який глибоко засуджує тоталітаризм: «У збірці чимало віршів, здебільше прямолінійно публіцистичного характеру, про страшного скиртоправа та його історичні діяння» [77].

Епіграфом до збірки є цитата з Євангелія від Матвія: *«Дім мій домом молитви зветься, а ви його перетворили на вертеп розбійників»* [2, 1], що має налаштовувати читачів на сприйняття поезій крізь призму християнської моралі та міркування щодо її місця в сучасному світі. Тут простежується авторська паралель: мій дім (Україна) є домом молитви, тобто храмом, тоді як радянська Україна – вертеп. Давня художня антиномія «світ-храм – світ-вертеп» і поет як страдник і пророк стають лейтмотивом усієї збірки.

У поезії **«Коли окаянный Каїн...»** поет міркує про те, наскільки більш жорстоким став світ із біблійних часів, якщо порівнювати його із сьогоденням. Історія братовбивства описується як жахлива подія, спричинена цілою низкою гріховних думок, подія такого масштабу, що вона вплинула на все живе у світі: *«Коли окаянный Каїн / убив свого брата Авеля, / земля перестала родити – / ошпарила землю кров»* [2, 53]. В. Базилевський із жахом усвідомлює, що вбивство стало нормою людського буття, хоча воно є протиприродним за своєю суттю: *«А зараз на цій же землі, / насиченій кров'ю мільйонів, /*

збирають рекордні врожаї» [2, 53]. Саме про такий глибокий занепад людської моралі в сучасному світі-вертепі і пише поет.

У збірці «Вертеп» В. Базилевський багато міркує про те, що має підтримувати дух українців, які прагнуть все ж побачити власну землю обітовану – вільну, незалежну державу. Оскільки поезії, що увійшли до збірки, були написані в радянський час, то питання національної незалежності належало до гостроактуальних і відображало запит самого суспільства. В. Базилевський створює метафору незалежної України як землі обітованої, на шляху до якої народ має здолати власний Єрихон – Радянський Союз. Так, у вірші «**Чи Ти не запевняв...**» ліричний герой звертається до Бога із проханням виконати обіцянку і допомогти його народу довести облогу міста до успішного завершення: *«Вже шостий день мина, вже й сьомий день на пружі, / а їх брехня і бридь дірки бійниць здійма. / Знамення нам було, та воїни в напрузі, / невже їх одурич і не впаде тюрма?»* [2, 175] За біблійною легендою якраз на сьомий день в стіни Єрихону впали і звільнили ізраїльтянам шлях до омріяного дому. Але поезії В. Базилевського ліричний герой сумнівається, чи зможе народ здолати перешкоду: *«У трубачів, поглянь, уже опухли губи, / в розгубі старики, і жах на лицях жон. / Звучать, звучать, звучать ієрихонські труби, / та поки що стоїть, стоїть Ієрихон»* [2, 175]. Песимістичний настрій є наслідком багаторічних очікувань, які змушують замислитись, чи можливо дійти до землі обітованої. Водночас ця метафора позначає той надзвичайно складний, але священний шлях, який мають здолати українці, щоб позбутись психології радянської людини.

В. Базилевський продовжує розвивати образність світу-вертепу в поезії «**Ти все про степ...**» (збірка «Повітря резервацій»), де улюблений автором образ України-степу (пор.: Степова Еллада Є. Маланюка) постає порожнечою. Втрата своєї унікальності, розлогих степів, трактується трагедією: *«А це – не степ. Им'я йому – вертеп...»* [14, 11]. Відчуженість, яку відчуває ліричний герой до цього нового вертепного світу, переростає в задуху: *«...звідтоді, як вдягнулася погуба / в метал і камінь – дихати нестерп, / від степу тут –*

побита міллю шуба» [14, 11]. Втрата рідної землі і заміна її чужим для автора світом є алюзією на втрату Раю, який став недоступним для гріховних людей.

Зауважимо, що в збірці «Повітря резервацій» 2012 року поет використовує епіграфи з Книги Книг. Так, наприклад, у поезії «**Дух, що Мойсей блукає в пустелі**» В. Базилевський налаштує читачів на емоції глибоких переживань: «*Господи! Цей народ став мені затяжким. Забери або його від мене, або мене від нього...*» [14, 132]. Автор не обмежується лише біблійними алюзіями, він покликається на поему І. Франка «Мойсей», що порушує ту ж саму проблему. Звинувачення на адресу народу, який став індиферентним щодо власної свободи й гідності, пронизують текст В. Базилевського: «*Вимкни мобільний: народ поза зоною, / в зоні лиш антинарод*» [14, 132]. Поет прогнозує неоптимістичні перспективи суспільству, де «*Грунт заростає сліпцями й пронозами, / мілко копають, на штих. / Жаль безпритульних із серцем і розумом, / жаль серед мертвих живих*» [14, 132]. У своїх спостереженнях щодо критичного ставлення В. Базилевського до політичних реалій країни І. Дзюба відзначав: «Тяжкі інвективи, адресовані часові, світові, Україні, українцям, звучать у поезії Володимира Базилевського постійно, немовби маючи утверджувати її самоцінно високий духовний реєстр. Коли йдеться про всесвітнє етичне пониження й цивілізаційну деградацію, – тут Базилевський говорить в унісон з багатьма поетами й мислителями Заходу» [77].

Проведення історичних паралелей між літературними сюжетами та реальними історичними подіями є однією з домінантних рис творчості В. Базилевського. Так, у поезії «**Кров безневинна**» автор розгортає історію пролиття крові невинних від часів Каїна та Авеля, фіксуючи увагу на окремих подіях: «*...І Каїн миє руки. Не відмить. / На п'ястуках кров Авеля горить. / Пілат уміє руки. Не відмить. / Христова кров, немов кумач, горить*» [2, 29]. В один ряд із біблійним сюжетом стає епізод винищення української інтелігенції радянською владою: «*кров Плужника в льодах доби горить*» [2, 29]. Біблійний мотив братовбивства є провідним у збірці «Вертеп», до нього

автор повертається у багатьох віршах і тлумачить поворотним моментом в історії людства. У книзі «Віварій» (2004) В. Базилевський знову звернеться до образу Каїна, протиставляючи йому ангела-поета: «*Уярмлений ангел з пільми обійма / поганьблену Каїном хату...*» [4, 389]. Таким чином, образ Каїна з традиційною негативною конотацією є одним із постійних у творчій парадигмі поета.

У своїй поетичній історіософії В. Базилевський апелює і до новозавітньої образності. Зокрема основною формою авторської рецепції життя Ісуса Христа є транспозиція. Інтерпретуючи буття Сина Божого, поет згадує окремі епізоди й акцентує увагу на моментах найвищого напруження: винесення вироку Ісусу (вірш «**Вже відбувся суд синедріону**», 2004), його воскресіння (поезія «**Сплеск світла**», 2003) і друге пришествя (вірш «**І прийде Син Марії**», 2004). Високий градус емоційної напруги в цих текстах коливається від позитивного до негативного, надаючи особливого значення кожному слову. У цих творах увиразнена тенденція, на яку вказував В. Антофійчук, говорячи про трансформацію в українській літературі ХХ ст. усталеного образу Сина Божого: «фольклоризація розповіді про Ісуса Христа та його оточення (учнів, антагоністів) орієнтується передусім на зближення Месії із світом звичайних людей, своєрідне “олюднення” його божественної іпостасі. В українській літературі ця тенденція особливо чітко простежується в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. і в різних варіантах продовжує розвиватися в наступні десятиліття» [35, 22]. Усвідомлене спокутування гріхів людства, жертвовність Ісуса оспівуються В. Базилевським у поезії «**Вже відбувся суд синедріону**» (збірка «Кінець навігації») як ідеальні риси члена суспільства, готового віддати життя заради суспільного блага: «*Прозрівав: з кілками без вагання / стража храму прийде уночі. / і під смолоскипів коливання / задзвенять пощерблені мечі*» [9, 429-431]. Такі особистості, зазвичай, є винятковими в суспільстві, їхня поведінка та мотивація відрізняється від усталених норм, а тому викликає роздратування і несприйняття співгромадян. Однак, в історіософській парадигмі В. Базилевського саме такі люди і можуть

творити зміни, беручи на себе тягар вигнанця та дивака. Відтак, образ Ісуса у творчості поета позначений глибокою самотністю, яка найбільше виявляється під час споглядання мирських справ пересічних містян: *«Закортіло раптом – просто щастя, / отакого щастя, як у всіх <...> Бачить Він ловця, що йде на лови, / рибака, що тягне перемет. / Чує звук неясної розмови, – / рідний і невдячний Назарет ...»* [9, 429–431]

Отже, у творчості В. Базилевського активно функціонують біблійні міфологеми, які формують художню картину поетичного світу. Характерною ознакою є трансформація біблійних сюжетів суголосно з реаліями української історії. Із метою підготовки реципієнтів до сприйняття текстів В. Базилевський добирає зі Святого Письма епіграфи, які відбивають настрої його поезій. Певні біблійні персонажі (Каїн, Ісус) у творчості поета набувають ролі постійних епітетів, семантика яких нашаровується на загальноприйняті значення.

Окремою частиною біблійного інтертексту в ліриці В. Базилевського є переспіви 14 псалмів, які вперше було видано у збірці *«Вокзальна площа»* 1995 року. Традиція звернення поетів до псалмів пов'язана з увагою до особистісних переживань, зануренням у внутрішні шукання ліричних героїв, що, відповідно, надавало текстам особливої емоційної напруги. В. Базилевський у своїх переспівах зосереджується на почуттях приреченості, втоми від навколишнього безумства, конфлікті між ліричним героєм та суспільством. 14 поетичних текстів можна умовно поділити на дві групи: 1) псалми, у яких ліричний герой звертається до Бога із проханнями врятувати його душу (умовно – медитації); 2) псалми, де ліричний герой описує падіння духовності та моралі в суспільстві (умовно – інвективи).

У першій групі текстів відзначаємо вагання героя щодо випробувань, які Господь посилає йому, адже життя серед грішників є важкою ношею: *«Навчи пережити цю муку і страм. / А я Тобі, Боже, за крапельку раю / в зібранні мужів похвалою воздам!»* (**«Псалом 22»**) [3, 10-11]. Самотній послідовник Слова Божого чуває себе ізгоєм, зайвою людиною з-поміж тих, хто керується лише власними бажаннями: *«Обернися до мене, помилуй мене, /*

самота мене душить, біда мене гне, / Боже, ще ж бо не вечір!» («Псалом 25») [3, 12]. Позаяк В. Базилевський віддзеркалює в ліриці власні рефлексії, то за маскою ліричного героя захований сам поет, який відчуває себе «іншим», чужим серед своїх.

Друга група поетичних псалмів розкриває засадничий конфлікт ліричного героя та його оточення, яке забуло про істинні цінності й сенси, викладені в Біблії. Захоплені лише своїми буденними справами та інтригами, люди відмовились від служіння вірі та правді, про дотримання норм і божественних заповідей: *«За погублену казку / в зненавиді й гордині, / пошли, Боже, поразку / нерозумній людині» («Псалом 6»)* [3, 6]. Життя людей минає в гонитві за владою та збагаченням: *«Можновладцю, чом хвалишся тим, / що твій день – то успішна ловитва? / Сієш зло ще й пишаєшся ним, / слово – солод, язик же, як бритва» («Псалом 52»)* [3, 19].

Ставлення В. Базилевського до влади як явища виходить із біблійного сприйняття. Поет наголошує: *«За Святим Письмом, влада є божественною – і вона ж є гріховною. Христос каже Пілату: не мав би ти влади наді мною, якби тобі не було дано згори (товстий шрифт – В. Базилевського). Немає влади, яка не від Бога, – це з апостола Павла. І водночас, думка про гріховність влади тягнеться через усю Біблію. Від першої Книги Царств до Апокаліпсису. Апокаліпсис – то суціль неприйняття влади та її носіїв... І філософи християнські кажуть: влада антиномічна, вона – від Бога, і вона ж – від диявола»* [29]. Відповідно до своїх переконань, поет оцінює тих, хто є носієм влади за їхніми діяннями та бездіяльністю.

В. Базилевський більш інтенсивно, ніж його попередники, використовує античний інтертекст для художнього змалювання історії української держави. Він продовжив традицію Є. Маланюка, який, на відміну від П. Куліша, який зрідка звертався до античних міфологем, активно залучав образи давньогрецької та давньоримської міфологій. В. Базилевський так само перетворив античні топоси в «учасників» державотворчого процесу в Україні.

Важливим у поетичній історіософії В. Базилевського є образ *Скіфської Еллади*, чий «пасив і рабський дух» прокляв Є. Маланюк. Справжній митець, на думку В. Базилевського, має бути войовничим, як бог Марс. У цьому твердженні також простежується вплив Є. Маланюка – оспівувача Римської державності. Тож не випадково обидва поети проводять паралель із давньоримським божеством. Образ Марса відповідає концепції поета-воїна, який жертвує собою заради вищої мети. Такими були П. Куліш та Є. Маланюк, які не пристосовувались до зовнішніх обставин, а залишалися вірними своїм ідеям, і такими вони зображені у віршах В. Базилевського «На смерть Пантелеймона Куліша», «Поет, що Скіфської Еллади...», «Про Нечуя», «Подаленіли сяючі води...»

Запозичення елементів античної культури неможливе без занурення в історико-культурний простір Давньої Греції та Римської імперії. Величні злети та стрімкі падіння, які з часом обростали міфами та легендами, не раз ставали предметом зацікавлення українських письменників. У поетичних баладах з історії Риму, створених І. Франком в останні роки творчості, виокремлено в античності все героїчне, що успадкували від неї Ренесанс і наступні епохи. Разом із підручником Лесі Українки з історії стародавнього Сходу, трактатом «Еллінський культурний тип» І. Нечуя-Левицького, поетична історія Риму І. Франка стала частиною оригінальної науково-популярної трилогії з античної історії та культури кінця ХІХ ст.

Українські письменники поч. ХХ ст. відтворювали античність як цілісний історико-культурний феномен, розуміючи усі особливості цієї культури на різних етапах її розвитку. Важливим було усвідомлення специфіки грецької та римської античності, складної історії розбудови взаємовідносин античності й християнства, та неоднозначності самого християнства. Митців, як висновує у своєму дослідженні О. Турган, «цікавлять в основному три етапи в розвитку античності – епоха стародавньої Греції як епоха драматичного й трагічного нового типу культури (твори Лесі Українки, Л. Старицької-Черняхівської, М. Левицького, О. Кобилянської,

В. Самійленка; образи Прометея, Музи, Ікара та ін. у творчості Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Вороного, Олександра Олеся, письменників-молодомузівців П. Карманського, В. Пачовського, М. Яцківа, С. Твердохліба, М. Рудницького); епоха трагічної загибелі грецької культури під тиском римської цивілізації (“Оргія” Лесі Українки, “Мара” Дніпрові Чайки) і трагедія самого Риму, який гине під впливом християнства, що зароджується (“В катакомбах”, “Руфін і Прісцилла”, “Адвокат Мартіан” Лесі Українки), де відбувається зміна однієї картини світу, філософської парадигми іншою й помітний трагічний вплив цих історичних процесів на свідомість і душу людини» [223, 80].

Пізніше особливого значення набуває історія античних цивілізацій у творчості Є. Маланюка, який формує своєрідну історіософську концепцію України, елементами якої є Еллада, варяги та Рим. На його думку, превалювання індивідуалізму та панестетизму в еллінській культурі може бути збалансоване варязьким активізмом та ієрархічністю Риму. Лише поєднання усіх трьох елементів створить умови для появи нової сильної держави.

В. Базилевський, продовжуючи традиції попередників, актуалізує історію античності у своїй ліриці. Поет розмежовує Давню Грецію та Римську імперію як два типи античної держави, вибудовує їхні образи на основі протиставлення. Еллада, у його інтерпретації, є місцем культурного вибуху, духовним центром давнього світу. На противагу Елладі, Римська імперія постала як щось вторинне, але завдяки силі державності змогла утвердитись у часі. Так, Давня Греція в ліриці В. Базилевського більшою мірою представлена в образах діячів культури та науки: поетів («До Архілоха», «В Гомера теж, як з’ясувалось, ворог...»), філософів («Епікур», Платон в «Інтелігенті у першому поколінні», Діоген у «Шукаю людину»), математиків (Архімед у «Є пізнє розуміння – плід років», Евклід у «Геометричне»).

В. Базилевський ототожнює велич культури Давньої Греції з величчю держави загалом. Здобутки її письменників та філософів представлені як

зразкові для наслідування державою-наступницею – Римською імперією. Так, наприклад, у поезії «**Рукописи і золото**» автор осмислює історичну постать царя Птолемея (Птолемеї II Філадельф – цар Єгипту, правив у 283-246 до н. е.) крізь призму його ставлення до текстів давньогрецьких драматургів. В. Базилевський нарікає царя мудрим за те, що той розуміє справжню вартість рукописів «божественної трійці» – Есхіла, Софокла й Евріпіда. Цінність мистецтва є вищою за матеріальні статки, особливо, коли мова йде про твори періоду найбільшого злету трагедії: *«те золото, що він його віддав, / лиш дешиця в зіставленні зі скарбом, / яким йому вдалось заволодіть»* [16].

О. Гальчук звертає увагу на різницю представлення давньоримських та давньогрецьких митців у ліриці В. Базилевського: «Поет вказує на орієнтацію римських письменників часів імперії на сатирично-комедійну тематику, тоді як давньогрецькі трагіки Софокл і Евріпід порушували у своїй творчості такі питання буттєвої проблематики, як вчинок і відповідальність, доля і людська гідність, протистояння фатуму тощо. Цікаво, що в такому протиставленні римських письменників грецьким вгадується і традиційна для творчості Лесі Українки алегорична антиномія Риму (Російської імперії) – Давньої Греції (України), оприявлена письменницею в драмі “Оргія” як два різні типи розуміння ролі та обов’язку митця й мистецтва» [66, 110]. Творчі методи поетів Давньої Греції ближчі В. Базилевському з його ідеями щодо відповідальності поета перед суспільством.

Важливим для лірики В. Базилевського є образ Гомера як приклад майстерності, гідної наслідування. Проте це не епігонство, а прагнення осягнути велич давньогрецького поета. Мистецтво Гомера складне і незвичайне, як зображуване ним життя. Він височить в античній літературі подібно до величної гірської вершини, і саме так його описує В. Базилевський. Гомер представлений усенародним улюбленцем у поезії «**Ольвія, кінець I ст. н.е.**» (збірка «Лук і Ліра»): *«старі й малі залюблені в Гомера / і жодного поета окрім нього, / що не кажи, вони не визнають»* [10, 10]. Персонажі, топоніми і окремі сюжетні елементи його поем «Іліада» та «Одіссея» виконують у творі

роль претексту: «...усі бористеніти / обожнюють Ахілла, аж два храми / звели йому, на острові один / той храм так і зовуть – Ахіллів острів...» [10, 10]

В. Базилевський у дусі своїх історіософських поглядів вкотре наголошує на прямому зв'язку між Давньою Грецією та Україною: і Ольвія, і острів Ахілла (нині це легендарний острів Зміїний) були грецькими колоніями на території сучасної України. Попри всі відмінності, наявні у двох народів, їх все ж об'єднувало спільне прагнення культурного розвитку. Так, жителі Ольвії спілкуються варварською мовою, але *«усе ж той тандж не заважає їм / із пам'яті читати “Іліаду”»* [10, 10]. В іншому творі **«В Гомера теж, як з'ясувалось...»** (збірка «Лук і Ліра») поет засуджує посягання на вічний сюжет «Одіссеї» всіх тих, хто прагнув змінити образи, закарбовані Гомером в поемі: *«Здригнулась тінь Гомера. Не Гомеру / очей немудру викривать аферу, / та й Пенелопа вигляда й пряде»* [10, 8]. Вплив текстів Гомера на розвиток світової культури В. Базилевський підсумовує в поезії **«Спритнику»** (збірка «Лук і Ліра»): *«припада до Гомера ним / упокорений світ»* [10, 13].

Протилежністю до образу Гомера в ліриці В. Базилевського виступає Архілох, якого поет засуджує за його виступ проти гомерівської традиції. У вірші **«До Архілоха»** (збірка «Лук і Ліра») наявні цитати з поезій давньогрецького поета, які підсилюють іронію В. Базилевського: *«Ти казав: життя дорожче за шоломи і щити, / ти навчав: кепкуй, програвши, переможеш – не хвались, / в міру плач, у міру смійся, пересудів не лякайся...»* [10, 15]. Вдаючись до такої інтертекстеми, автор утверджує новий ідеал – поета-воїна, що за допомогою слова змінює хід історії.

Знаковою подією в історії Давньої Греції В. Базилевський вважає описану Гомером легендарну десятилітню війну, яка завершилась знищенням Трої. На підтвердження думки про те, що українські землі й досі пов'язані з величним античним минулим, у творах **«Сила дурна»**, **«Які там в дядька полюси!»**, **«Лиш відлуння оркестру»** поет проводить паралель між падінням Трої та станом суспільства в Україні 90-х років ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Історія падіння Трої осмислюється символом втраченої землі, забутого краю, що має

величне минуле. Така інтерпретація традиційна для української літератури. Як зазначає М. Трофимук: «Вже в літературному процесі другої половини XVII – початку XVIII ст. активно функціонують міфологеми “Києва – Трої”, “Києва – нового Риму”, а також “Києва – другого Єрусалиму”, як стануть основоположними для нової української літератури» [222, 22]. Знищення Києва за часів татаро-монгольської навали порівнювали в бароковій літературі з падінням Трої. Пізніше ця аналогія почала стосуватися не лише Києва, а й усієї України. Імовірно, що І. Котляревський послуговувався цією міфологемою під час написання «Енеїди» в 1798 році. Таким чином, В. Bazилевський актуалізує традицію барокової та класицистичної літератури в наш час.

Ліричний герой вірша **«Лиш відлуння оркестру»** (збірка «Читання попелу») ототожнює свою землю з легендарним містом, яке було загубленим, «пропащим» довгий час (*«Лиш відлуння оркестру / із пропащої Трої»* [25, 104]), доки його не віднайшов Генріх Шліман. Свої мінорні настрої щодо неможливості повторного «відкриття» Трої поет описує у творі **«Сила дурна»** (збірка «Вертеп»). Ліричний герой передбачає занепад своєї батьківщини: *«Станеш, країно, руйнами Трої – / Шліман грядущий не розкопа...»* [2, 166]. Його причина – у поведінці самих громадян, які у своїх рішеннях керуються «силою дурною» [2, 166] і не зважають на заклики зупинитись і переосмислити себе та свої вчинки.

В. Bazилевський вдається до метатекстуальності в пізніших творах, аби повернутися до цієї теми з новим рівнем розуміння. Він утверджує думку про повторення Україною долі давньогрецького міста у вірші **«Які там в дідька полюси!»** (збірка «Читання попелу»): *«Бо й шлімани грядущих ер / не розкопають нашу Трою»* [25, 34]. Спільним для Батьківщини поета та Трої є трагічність існування, хитрість та підступність ворогів, величне історичне минуле. В. Bazилевський продовжує розвивати образ Трої, запропонований І. Котляревським у поемі «Енеїда». Текст класичної української літератури порушує проблему руйнації української державності, але робить це

імпліцитно, послуговуючись бурлеском та травестією. І. Котляревський розгорнув сюжет своєї «Енеїди» на основі греко-римської міфології, відобразивши національні й світові традиції трактування античності. Поема стала зразком імпліцитного поєднання світового (античного) і національного контекстів, а також своєрідного суперництва українського митця із античним класиком.

Натомість В. Bazилевський пише про це експліцитно, акцентуючи увагу на загостренні ситуації безвиході. Ця різниця в інтерпретації античного сюжету диктується часом та самою історією. Якщо І. Котляревський апелює до образу Трої з Вергілієвої «Енеїди», то В. Bazилевський звертається до реальної історичної місцевості – Трої, віднайденої Генріхом Шліманом. Поет не має на меті інтерпретувати історію про знищення міста, він не вступає у діалог із текстом Вергілія, а накладає давньогрецькі історичні реалії на сучасний контекст і доходить невтішного висновку про те, що історія повторюється, якщо не аналізувати помилки попередніх поколінь.

Для В. Bazилевського історія українських земель є невід'ємною частиною історії давньої європейської цивілізації. Скіфські землі та народ у ліриці поета описуються як частина великої Еллади. У поезії **«Поет, що Скіфської Еллади...»** (збірка «Читання попелу») стверджується цей зв'язок між українськими землями і грецькою державою: *«Пейзаж Еллади криє галич»* [25, 17]. В. Bazилевський продовжує ідею Є. Маланюка, для якого Степова Еллада – це минуле України.

Ця думка знаходить розвиток у вірші **«Юдофіли, юдофоби»** (збірка «Лук і Ліра»), де поет вказує на єдність народів як на джерело їхньої сили та нездоланності: *«Доки скіф із греком в парі <...> не страшний новітній Дарій / і ненадлий третій Рим»* [10, 77]. Водночас, на відміну від Є. Маланюка, поет не наголошує на необхідності України наслідувати Рим. У згаданих рядках третій Рим (а саме цією ідеологемою називала себе Російська імперія у власному міфі про свою світову «велич») представлений як загроза для незалежних народів. В. Bazилевський тлумачить новітню імперію жорстокою

політичною машиною, що знищує все на своєму шляху. Відповідно, образ Риму ототожнюється у нього з СРСР у минулому й Росією в сьогоденні. Українці, на думку поета, наслідують важливіше – характер еллінів – митців, інтелектуалів, шляхетних воїнів, які, зрештою, постраждали від менш освічених сусідів.

Історичний образ Римської імперії у творчості В. Базилевського постає у двох варіантах: перший – розквіт політичного та культурного життя; другий – занепад імперської влади, руйнація культурних цінностей. Образ самої держави не є ідеалізованим, навпаки, Рим – лише копія, підробка величної Еллади. На таке трактування автором наслідувальної політики Римської імперії вказують рядки IV вірша з циклу **«Воскресіння мертвих»** (збірка **«Читання попелу»**), зокрема антитетичне порівняння *«теплокровна, як еллінський мармур, / і холодна, як римський повтор»* [25, 194]. Ця ж думка утверджується і в **«Мармурі Еллади»** зі збірки **«Лук і Ліра»**: *«Якщо така прекрасна римська копія, / яким же був тоді оригінал?»* [10, 18]).

Римляни створювали культуру як щось похідне щодо трьох провідних напрямів їхньої діяльності: військової справи, політики й релігії. Та або та сфера культури отримувала сприятливі умови для свого розвитку, передусім, залежно від конкретних потреб римського суспільства. Подібна ситуація не сприяла рівномірному, збалансованому розвитку всіх ланок культури, а, навпаки, утворювала стійкі пріоритети. В. Базилевський послідовно інтерпретує давньоримську історію відповідно до власного авторського бачення. На його думку, безперечною головною цінністю залишалась державність, унікальний політичний устрій імперії. Тому, якщо для В. Базилевського Давня Греція була осердям культурного, духовного життя, то Римська імперія – цитадель політичних інтриг, місце вічної боротьби, класової нерівності та крові.

Місто виступає окремим ліричним героєм у віршах В. Базилевського, воно здатне змінювати долю інших. Урбаністичні мотиви сплетені із філософським світоглядом: вони підкреслюють усі вади суспільства,

виступають з ним єдиним цілим. Тлумачення міста як живого організму було характерним для творчості неокласиків, які апелювали до міст як до знавців минувшини. Аморальність і духовний занепад столиці Римської імперії В. Базилевський підкреслює промовистими епітетами у вірші **«Чіпляє холуйська правиця»** (збірка «Вертеп»): *«Гоноровий розбещений Рим, / Забуваючи про етикет, / Реготав многоусто...»* [2, 65]. В. Базилевський акцентує увагу на знаковому місці римського суспільного життя – Колізеї. Він зображується як центр колишнього тріумфу імперії, символ могутності, незнищенності держави. Проте для історіософії В. Базилевського важливим є момент знищення Римської імперії, що означав свободу для усіх поневолених народів. Саме тому поет уводить образ руїн Колізею: *«Стою між руїн Колізею – / шумить імператорський Рим!»* [2, 65]. Знищення Колізею було лише формальним, адже земля, на якій протягом століть відбувалися змагання та страти, всотала кров своїх жертв.

Пам'ять про злочини імперії актуалізується у творі **«Упродовж п'ятнадцяти століть...»** (збірка «Лук і Ліра») завдяки яскравій образності: *«Осторонь, як гладіатор, мак / колиха червоним оксамитом. / Мовби подає сигнальний знак: / зупинись! / Тут кров пролито»* [10, 69]. Червоний мак, символ пам'яті про постраждалих від усіх збройних конфліктів, порівнюється із гладіатором, що одночасно виступав у ролі нападника та жертви. Так само і Рим, який завойовував інші міста, зрештою сам був підкорений і знищений германцями.

Рим як центр зосередженої в одних руках влади протиставляється варварському хаотичному світові в ліриці В. Базилевського. Так, у сатиричному вірші **«Л. М. Толстой і поезія»** (збірка «Читання попелу») є порівняння: *«Він гнав його геть, ніби варвара Рим»* [25, 260]. Доля Риму представлена в поезії **«Не той, не той, що цвів у травні»** (збірка «Читання попелу») метафорою: *«коли зітнуться варвар-вітер / й останній римлянин-листок»* [25, 319]. У цьому твердженні В. Базилевський продовжує традицію неокласиків, зокрема М. Зерова, який у сонеті **«Як лан заврунеться, зелений,**

по весні...» зазначав: *«Так римська день у день підносила держава, / Аж поки варварів прорвала буйна лава, / І ці руїни – знак хижацької руки»* [95]. Так обидва поети наголошують на визначальній ролі римської цивілізації: головним напрямом розвитку римської культури було вдосконалювання політичних і правових відносин. Для людини римської культури характерне існування як *homo politicus*. Статус громадянина для римлянина стає предметом особливої гордості. Він становить основу ідеалу людини, її основних чеснот.

Проте з часом ці ідеали призводять до занепаду моралі, жадоби влади, беззаконня – символів пізньої Римської імперії. В. Базилевський згадує про визначних політичних діячів Римської імперії: Брута, Кассія, Антонія, Цицерона. Він критикує жорстоку боротьбу за владу, яка призводить до численних вбивств. Найвідоміший епізод – вбивство Цезаря – розкривається через страх Цицерона перед наступними змовами в поезії **«Ще Брут не втік...»** (збірка «Читання попелу»): *«О Цицерон, не бійся переможців, – / собі самому каже Цицерон, – / а бійся тих, хто з божої неласки / в день березневих ід зазнав поразки, / не суголосні помста і закон»* [25, 48].

У викривленні головних чеснот та принципів громадянського суспільства В. Базилевський вбачає причини руйнації античного світу як такого. Про це він пише в поезії **«Пізня Римська імперія»** (збірка «Лук і Ліра»): *«Цей безум беззаконня і насильства / в супрязі з німотою судочинства, / нещасний люд тіка в чужі краї»* [10, 16–17].

Культурне життя Риму винесене на маргінес, оскільки В. Базилевського цікавлять лише окремі постаті, які не вступають у взаємодію з імперською владою. Як свого часу для неокласиків античні поети були уособленням ідеального митця, а їхні твори – зразками довершеного мистецтва, на яке повинен орієнтуватися сучасний поет. В. Базилевський послідовно продовжує цю традицію. У його творчості це Катулл, який славився тим, що був завсідником богемних кіл, сповідував філософію отіуму – зосередженості на особистих інтересах. У поетичному циклі **«Листування Гая Валерія Катулла**

Веронського» (збірка «Вокзальна площа») ліричний герой рефлексує щодо стану культури в його державі. Римські діячі наслідували грецькі зразки, іноді перевершуючи своїх учителів, але в поезії В. Базилевського цей історичний факт набуває нового звучання: його Катулл виступає проти «грекофілів». Звертаючись до друга Флавія, він питає: *«Чи не показались, чуєш, Флавій, / наші заповзяті грекофіли?»* [3, 28] Ліричний герой засуджує калькування еллінських здобутків та відмову від оригінальності й самостійності: *«Все б їм переймати у афінян / ганити своє і зневажати»* [3, 279].

Катулл у тлумаченні В. Базилевського виступає «совістю» нації, голосом свідомої інтелігенції, що не оспівує жорстокість влади, а викриває її злодіяння (*«Хто пустив цю підлу чутку, / що Катулл диктатора прославив?»*) [3, 30]. Тому Цезар представлений не величним імператором, а катом, демагогом, душителем свободи. В. Базилевський виступає проти давньоримської традиції оспівування можновладців. Його поет керується вищими ідеалами, красою мистецтва. Фантастична міфологія, заглиблення у витончену поетичну практику, захоплення філософсько-теоретичною думкою – усе це було для римлян чимось мало привабливим, тому Катулл В. Базилевського покладається тільки на власні можливості: *«Поет і деспот – птах і ловчий, / не порозумітись їм ніколи. / Вільний вітер лиш зрідні поету!»* [3, 30]. За допомогою алегоричного змалювання реалій Римської імперії автор вкотре наголошує на проблемах внутрішньоукраїнських. Так, у підтексті «Листування...» прочитується мовне питання, актуальне для українців – сучасників поета: *«Мова, Флавій, – більше, аніж мова: / щось хотіла висловить природа / нашою появою на світ»* [3, 29]. До теми збереження рідної мови В. Базилевський звертається і в поезії **«Ода суржикові»** (збірка «Вертеп»). Не випадковим є жанровий вибір, адже ода – антична пісня, що виражає піднесені, урочисті почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю історичних осіб.

В. Базилевський традиційно проводить аналогію з політичною кризою в українському суспільстві, зауважуючи, що все у світі повторюється – час

втрачає сенс. Ці міркування відсилають до давньогрецького філософа Полібія, засновника теорії циклічності історії, та до Джамбатісти Віко, який вперше її обґрунтував. Твердження про рух історії по спіралі є магістральним для історіософії В. Базилевського. Поет мислить історію циклічно, акцентуючи на трагічності повторів. Слід зазначити, що проведення історичних паралелей на кшталт «Давня Греція (Україна) – Рим (Росія / Радянський Союз)» є типовим і традиційним для його творчості. В. Базилевський застосовує античні історичні реалоніми як алегоричні інтертекстеми з метою глибинного осмислення проблем сьогодення.

Збірний образ представників влади, які формували політику партії, менше виражений у творчості поета, адже на передній план виведено конкретного антигероя – тирана Йосипа Сталіна. В. Базилевський робить спробу зрозуміти витoki «культу особистості», аналізуючи усі страшні діяння, які були наслідком прямих наказів Сталіна. Жертвами сталінських репресій ставали представники різних верств і професій: хлібороби, філософи, поети, маршали та колишні наркоми, – пам'ять про них має витіснити будь-які схвальні спогади про тирана. У поезії «**Розверзлися глухо підземні чертоги...**» (збірка «Вертеп») В. Базилевський порівнює його із сумнозвісним давньоримським імператором: *«Запекло ти ткав похоронні полотна, / присутність твоя і в землі відворотна... [...] Нема оправдання тобі й оборони, / диявола виплід, новітній Нероне!»* [2, 28] Як відомо, правління Нерона запам'яталось жорстокістю та безумством імператора, який також вдавався для репресій заради утвердження власної влади.

У вже згаданій поезії «**Пізня Римська імперія**» (збірка «Лук і Ліра») В. Базилевський окреслює власне розуміння хронотопу: *«Безумна мисль вп'ялася вістрям гострим, / що провалився він у гіперпростір, / де час втрачає сенс, тому й повтор»* [10, 17]. Відповідно до «спірального» розуміння часу автором стає очевидним співіснування в одному художньому часопросторі різних культурно-історичних епох. Тому ліричний герой вірша «**Час**» (збірка «Колодязь») відчувається сучасником і античної доби, і Київської Русі, і часів

Дж. Г. Байрона: *«Час у мені – якщо зі мною Рим / й Олегів щит на візантійським граді. / Я з Байроном довічно молодим, / я одночасно в Скіфії й Елладі»* [7, 174].

Отже, у ліриці В. Bazилевського актуалізується історія Давньої Греції і Риму. У своєму тлумаченні античної історії поет продовжує традицію поетів доби високого модернізму. Митець прокладає місток від Еллади до України, об'єднавши їх спільною територією – Скіфією. Для змалювання Еллади В. Bazилевський звертається до таких прецедентних образів, як Гомер, Архілох, наголошуючи на спільному історичному минулому української та грецької землі.

Ключовим античним мотивом у поетичній історіософії В. Bazилевського є падіння Трої. Поет порівнює Україну зі зруйнованим містом і рефлексує про відродження його рідної землі.

Римська імперія в художньому осмисленні В. Bazилевського постає політизованою державою зі складними внутрішньополітичними змаганнями. При цьому саме місто Рим сприймається поетом за традицією величним Вічним містом. Топос державницького Риму насамперед зсотують імена політиків і полководців (Цезар, Брут, Нерон). Також В. Bazилевський комплексно розглядає проблему наслідування римською культурою еллінської. Він визначає переваги та недоліки такого шляху розвитку, задля звернення до сучасників із закликом не повторити помилки давніх історичних епох.

Висновки до другого розділу

Публіцистичний доробок В. Bazилевського формувався протягом багатьох років його роботи старшим редактором у видавництві «Промінь», а також за час його кар'єри літературного критика. У публіцистичних збірках В. Bazилевського вміщено тексти, які тематично можна згрупувати на есеї та статті історіософської тематики, філософські есеї, літературно-критичні дослідження.

У результаті постійного повернення до тем, які турбують автора, В. Базилевський формує єдиний дискурс, а всі публічні висловлювання лише підсилюють раніше озвучені тези. Відтак, у своїх публіцистичних творах В. Базилевський проголошує персональну систему цінностей, розтлумачує особисті естетичні вподобання, рефлексує щодо історичних подій минулого і тих, свідком яких він став за свого життя.

Публіцистичні тексти В. Базилевського позначені різноманітними міжтекстовими зв'язками, які представлені інтертекстуальними та паратекстуальними формами.

В. Базилевський продовжує традицію поетичної історіософії в українській літературі, започаткованої П. Кулішем та Є. Маланюком. Її домінантами є такі теми: з одного боку, оспівування «золотого віку» – княжої доби Київської Русі, а з другого, – осудження міжусобиць, що спричинили Руїну; звернення до знакових історичних та культурних постатей в історії України з метою дати авторську оцінку їхнім внескам у процес становлення держави; критика індиферентності сучасників і як наслідок – заклики вивчати та досліджувати історію Батьківщини; осмислення ролі поета в контексті історико-суспільної заангажованості його творчості.

У своїх історіософських міркуваннях В. Базилевський звертається до різних періодів історії України (Княжа доба, період Національно-визвольної війни та роки після неї, ХХ століття із часами УНР та радянським періодом), щоб визначити причини ключові моменти, які вплинули на хід подій, а також наголосити на циклічності часу із його постійними повторами. Постаті реальних історичних осіб осмислюються в ліриці В. Базилевського з погляду їхньої ролі в розвитку України (збірки «Вертеп», «Кінець навігації», «Читання попелу», «Шляхами вітру»).

Для творчості В. Базилевського характерним є використання античного та біблійного інтертексту для змалювання реалій національної історії. Давнє минуле України розглядається як момент гармонійного існування в єдності з давньогрецькою державою, що вплинуло і на формування української

культури. Поет системно розгортає паралель «Давня Греція (Україна) – Рим (Росія/ Радянський Союз)» у художньому дослідженні драматичних сторінок національної історії.

Біблійний (особливо старозавітній) інтертекст у ліриці В. Базилевського нерідко відіграє роль магічного дзеркала, вдивляючись у яке, поет бачить минуле і сьогодення України. Центральною метафорою стає вертеп (однойменна книга 1992) на позначення спотвореної за століття колоніального становища України державницької перспективи.

РОЗДІЛ 3.

МІЖТЕКСТОВІ ЗВ'ЯЗКИ ФІЛОСОФІЧНОГО ДОРОБКУ В. БАЗИЛЕВСЬКОГО

3.1. Діалогічна природа філософських есеїв В. Базилевського

Публіцистичні тексти В. Базилевського характеризуються увагою до проблем буття, міркуваннями про закономірності розвитку цивілізації, взаємозалежність суспільства та індивіда. Письменник, якого часто називають філософом, використовує публіцистичні жанри як платформу для розгорнутих висловлювань.

В. Базилевський на прикладі власної публіцистичної творчості демонструє послідовне бажання зрозуміти час та обставини існування суспільства. З цією метою автор вступає в діалог із класичними філософами, дискутує щодо актуальності їхніх ідей для сьогодення, шукає пояснення тим подіям, які відбуваються, а часом і вдається до своєрідного ескапізму, відмежовуючись від світу за допомогою улюблених текстів: *«Щоб не самоотруїтися, шукаю підтримки і виправдання у близького мені світоглядно Шопенгауера з його геніальним у своїй простоті розвінчуванням “системи оптимізму”»* [18, 812].

О. Клименко звернув увагу на особливість викладу В. Базилевським власних філософських думок: *«Філософська потужність Володимира Базилевського – в світоглядній цілісності, в умінні розташовувати думки з не випадковою ієрархічністю, а тому саме послідовне читання сприятиме адекватному розумінню авторської позиції»* [104].

Публіцистика дає В. Базилевському можливість розлого описати власні теорії та погляди із прямим покликанням на першоджерела, до яких він апелює. Реципієнтам це значно полегшує шлях до розуміння ідей письменника, дозволяє швидше розпізнати інтертекст як частину авторського тексту і як кінцевий результат – спонукає ознайомитись із тими класичними творами, на які покликається В. Базилевський.

Діалогічна природа філософських есе В. Базилевського вмотивована книжністю автора, який вважає, що, попри весь трагізм такого підходу, «без книги життя втратило би сенс» [18, 773]. У постійному зверненні до масиву світової культури полягає особливість художнього методу письменника – комбінація інтелектуалізму та наскрізної інтертекстуальності. В. Базилевський поєднує власний досвід із колективним знанням і в такий спосіб висловлює власну позицію щодо питань сфери буття. О. Анхим зауважує: «Кожен автор, входячи у широкий діалоговий контекст, завжди є одним з учасників діалогу. Виконуючи роль проміжної ланки між минулим та майбутнім, митець при створенні власного тексту насамперед налагоджує контакт з іншою повноправною свідомістю та взаємодіє з нею» [36, 117]. В. Базилевський завжди підкріплює власні міркування думками представників різних філософських учень. У переважній більшості випадків письменник апелює до тих текстів, які підтверджують його власні погляди. Або ж навпаки – вступає в дискусію із філософами, аби зауважити зміни, що відбулись із часу появи їхньої теорії, або щоб зіставити свої погляди з поглядами інших, або щоб заперечити актуальність певної думки.

В. Базилевський постійно порівнює класичні філософські концепції із сучасною реальністю і пробує адаптувати їх до сьогодення. Перелік мислителів, на чії ідеї покликається В. Базилевський, включає античних, західноєвропейських та українських філософів. З античних авторів В. Базилевський звертається до Сократа (у статті «Філософія і психологічний час “не окремо” взятого життя»), Діогена («Вольфрамова нить душі»), Платона («Варваризація»). Серед західноєвропейських філософів переважають французькі (М. Монтень «Спекотного червня з Монтенем», Б. Паскаль «Розлюднення: реальність і спроби футурології»), німецькі (К. Леонгард «Літання у череві кита», О. Шпенглер «Демос чи охлос?», Е. Фромм «Відповідь аноніму»), іспанські (до праць Х. Ортеги-і-Гассета автор звертається неодноразово). В. Базилевський апелює до ідей українських філософів, зокрема до В. Липинського («Сита мармиза хама»).

Свої філософські міркування В. Базилевський викладає у жанрі есею, наслідуючи традицію М. Монтеня – засновника жанру філософсько-моралістичного есею. В. Базилевський не прагне відповідати чітким нормам структури тексту або вимогам щодо обсягу, для нього важливою є можливість вповні викласти свої думки. Нашарування в одному тексті різних ідей, ліричні відступи із саморефлексіями, розлогі пояснення інтертекстуальних елементів – всі ці характеристики притаманні збіркам філософської публіцистики В. Базилевського. Як і М. Монтень, В. Базилевський із часом додає до своїх текстів коментарі, уточнення, або доповнює їх відповідно до нових отриманих знань. Т. Шевченко у своїй монографії «Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.» зазначає, що книга М. Монтеня «Проби» є певною моделлю того, яким чином найкраще представити есеї читачам: «Результатом такого потоку стала книга, кожен твір якої є сам по собі вільним паруванням думок і сукупно всі разом вони також є таким паруванням множинності, зібраної разом. Єднальною інстанцією цієї сукупності постає сам автор зовнішньо (на рівні елементарного розташування текстів) і внутрішньо (на рівні світоглядних настанов, підґрунтя яких – сумнів, рефлексія, самоаналіз, котрі єднають усі без винятку тексти “Проб”)» [242, 358]. Такий опис відповідає і принципу укладання публіцистичних збірок В. Базилевським, адже об’єднувальним чинником для його текстів передовсім є сам автор, а вже потім тематична єдність та хронологічна межі написання.

Просвітницька функція філософських есе автора простежується у його прагненні провести рефлексію щодо тих проблем, які проживає суспільство, і спробувати окреслити шлях розвитку українців. Ідеї античних та європейських мислителів, якими послуговується В. Базилевський, він адаптує до українського контексту, щоб наочно продемонструвати можливість їхнього застосування. Письменник завжди демонструє власну позицію щодо історичних подій, культурних явищ та широкого тематичного кола екзистенційних питань: протистояння життя і смерті, важливість обирати свій

шлях, призначення людини, взаємовідносини держави і громадянина, цінності свободи, формування національної ідентичності та інші.

Однією з філософських проблем, до яких регулярно звертається В. Базилевський, є проблема протистояння добра і зла, яку автор трактує як протистояння культури та безкультур'я. Підвищення рівня освіти та розвиток кожної окремої особистості сприяють загальному піднесенню суспільства, яке засобами культурного спротиву протистоїть виявам зла. В есеї «**Вирощування зла**» В. Базилевський міркує про взаємозалежність розквіту держави і підвищення рівня індивідуальної культури: *«Тільки на окультурених ґрунтах родять злаки. На занедбаних – розкошують бур'яни. Бур'яни неокультурених душ уможливають зло державне. Його тріумф, що й маємо зараз»* [18, 57]. Критичне сприйняття дійсності, у якій панують антикультура і антимораль, змушує автора міркувати про долю українського суспільства, перспективи його навернення на шлях раціо: *«Культура без моралі – антикультура. Чому ж вона задає тон?»* [18, 57]

В. Базилевський у згаданому есеї звертається до вчень античних філософів для наведення аргументів на підтвердження власних міркувань. Із широкого ряду мислителів письменник апелює до стоїка Сенеки, зокрема до його «Моральних листів до Луцілія». Цей текст прийнято називати моральним або етичним твором, а не філософським, оскільки за класифікацією стоїків філософія є ширшим поняттям і включає ще два складника – натурфілософію та діалектику. А. Содомора в передмові до українського перекладу твору Сенеки зауважив: «причина особливого зацікавлення питаннями моралі – у політичних процесах, що відбуваються в житті суспільства» [206, 4]. Отже, проблема аморальності і наслідків цього явища в житті суспільства зароджується ще в часи античності, а Сенека став тим, хто зосередив свою увагу саме на етичному компоненті філософського вчення.

Стоїчні принципи буття близькі В. Базилевському, який у своїй творчості пропагує ідею служіння високим ідеалам моралі як обов'язок справжньої людини, звеличує ті особистості, що з гідністю витримали всі

удари долі (як конкретні реалоніми, так і узагальнені образи народів). Головні стоїчні чесноти (мудрість, мужність, справедливість, поміркованість) повністю збігаються з тими вимогами, які письменник висуває не тільки окремій особистості, а й громадянському суспільству як рушійній силі розвитку держави. З усього переліку найбільше уваги автор приділяє саме мудрості, яка здобувається кропіткою працею та постійним самовдосконаленням, а також вмінням сконцентруватися на важливому, відокремити його від вторинного: *«Сенека в листах до Луцилія радив тому читати передусім глибоких письменників. Застерігав від читацької розкиданості як супутності поверховості. Йому належить пречудова формула: все, що сказано добре, – моє, ким би воно не було сказано»* [18, 62]. Обрана цитата локалізує увагу саме на здобутті знання за допомогою читання, яке В. Базилевський вважає гарантією персональної свободи, а *«нечитання – це залежність від чужої недоброї волі»* [18, 62].

Автор відстоює позицію, що усвідомлена свобода вимагає від людини знання і розуміння культури, історії своєї держави. За інших умов людина може легко піддаватись маніпуляціям ворогів, а як приклад В. Базилевський згадує постійно оживлюваний міф, що українська мова є діалектом російської та польської мов. Про такі випадки письменник пише: *«Відмова від свого – зречення не тільки себе, а й незмірно більшого за себе. Воно тягне за собою неминучі ущербність і вторинність»* [18, 58]. Письменник зі звичним для своєї творчості трагізмом визнає, що процес стагнації і подальшої деградації суспільства стає все реальнішим, адже цьому сприяє індиферентність сучасників, відчутність критичного сприйняття дійсності. В. Базилевський впадає в розпач від дисгармонії із власним народом і ставить під сумнів можливість глобальних змін у колективній свідомості: *«Навідує крамольна думка: збудувати громадянське суспільство з такими людьми неможливо»* [18, 60].

Окрім зовнішніх ворогів, які прагнуть знищити українську ідентичність, В. Базилевський багато міркує про ворогів внутрішніх, особливо тих, хто був

обраний народом для захисту його інтересів. Для оцінки політичного становища України письменник проводить паралель з античним Римом, який за історію свого правління бачив багато різних правителів: і жорстоких завойовників, і поміркованих державників. І хоча у світі більш відомими є зlodіяння таких імператорів, як Нерон та Калігула, В. Базилевський фокусується на іншій групі правителів, підкреслює значення тих, що вкладали власні статки в розвиток держави. На думку автора, ці особистості мають бути взірцем для сьгоднішніх українських політиків, які не займаються програмами підтримки та розвитку української культури. На основі протиставлення В. Базилевський наголошує на тому, що навіть у найскрутніші часи Стародавнього Риму знаходились імператори, які займались мистецтвом і дослухались до думки філософів та письменників: *«Були високоосвічені імператори, як-от філософ-стоїк Марк Аврелій, що полишив по собі славнозвісну книжку “наодинці з собою”». Був Октавіан Август, покровитель інтелектуалів і талантів, який, за Светонієм, 4 години безперервно слухав поему Вергілія у виконанні автора»* [18, 59]. Основна ідея В. Базилевського полягає в тому, що шляхом залучення людей культури до процесів розбудови держави можна реалізовувати просвітницьку місію і боротися з безкультур'ям, яке провокує домінування зла.

Водночас, автор визнає, що для плідної взаємодії суспільства та держави, громадяни повинні навчитись аналізувати вчинки та програми тих, хто претендує отримати представницький мандат. В. Базилевський згадує В.Ф. Гегеля і його тлумачення громадянського суспільства як сукупності індивідів, що задовольняють свої потреби за допомогою праці і підпорядковуються державі. В. Базилевський розвиває цю думку далі і додає, що ця формула взаємодії можлива лише за умови забезпечення державою прав та свобод громадян, у інших випадках держава поглинає громадянське суспільство [18, 60]. Для уникнення таких сценаріїв письменник закликає громадян вчитися, адже *«де нечитання, там і нерозуміння. Де нерозуміння, там моральний обвал і хибний вибір»* [18, 60].

До важливих чинників, що спонукають людину творити добро, В. Базилевський зараховує совість, наявну тільки в духовно збагачених людей. Письменник наводить кілька визначень поняття «совість» (за Кантом: «голос Бога»; за Гайдеггером «совість – істина»; за Фроммом: «гуманістична совість як позитив, що здатен на саморозвиток» [18, 59]), перш ніж представити читачам власне тлумачення: «Совість – то активна робота душі» [18, 59]. В. Базилевський відводить совісті важливу роль у формуванні індивідуальності людини: жорстокий моральний самоконтроль, який має стати запобіжником від необдуманих рішень або вчинення аморальних дій. Умовою для наявності совісті автор вважає культурне збагачення душі, яке тягне за собою неодмінні терзання, що їх прийнято називати муками совісті [18, 59].

В. Базилевський розмірковує про генезу зла і доходиться невтішного висновку, що *«неокультурена свідомість механічно стає співучасницею творення зла»* [18, 58]. Зупинити процес вирощування зла можливо, але для цього потрібна неабияка сила волі, зокрема колективного бажання творити зміни та нести відповідальність за майбутнє країни. Письменник волі протиставляє пасивність та інертність, які є *«підпомічні тим, що сіють і вирощують зло»* [18, 60]. Тож для В. Базилевського ідеальним громадянським суспільством є таке, що вивчає власну історію, культуру та традиції, є вольовим і рішучим для боротьби за власні права та свободи. На підтвердження важливості дотримання правових основ автор цитує Блаженного Августина: *«держава, де немає правосуддя, – це просто згря розбійників. Хіба не про нас?»* [18, 63] Такий вибір В. Базилевським першоджерела не є випадковим, адже, на думку А. Содомори, «славетні “Сповіді” Блаженного Августина і “Листи до Луцілія” є одними з найбільш відомих, найчастіше прочитуваних текстів з усіх, що писали давні філософи» [206].

Есей «Вирощування зла» має точну дату написання – 16 червня 2011 року. Цей період в історії України характеризується розчаруванням в ідеалах

революції 2004 року, планомірною відмовою від національних цінностей, що були актуалізовані на державному рівні в попередні 5 років, одіозними призначеннями керівних кадрів державного апарату. В. Базилевський усвідомлює весь масштаб антиукраїнської політики представників влади, а тому знову звертається до філософії стоїцизму, що дозволяє виживати у час, коли особистість не може змінити зовнішні обставини. Проте письменник прагне з гідністю прожити цей складний час, залишитись вірним своїм ідеалам, які він продовжує проголошує у творах.

Отже, в есеї «Вирощування зла» В. Базилевський представляє авторську концепцію боротьби зі злом, яка виходить із трактування безкультур'я й аморальності як актуальних виявів зла. Для окреслення масштабів занепаду суспільства В. Базилевський вдається до проведення історичних паралелей між українськими політичними діячами та імператорами Стародавнього Риму. На противагу цим явищам постають культура та освіта, які можна розвинути завдяки читанню та критичному аналізу дійсності. Письменник покликається на ідеї античних філософів-стоїків, зокрема на творчість Сенеки, які мають слугувати прикладом моральної стійкості для сучасників. На думку В. Базилевського, громадянське суспільство і держава, яка ним опікується, можуть сформуватись лише за умови прагнення кожного індивіда докладати зусилля, щоб стати кращою версією себе.

Про явище хамства і його вплив на громадянське суспільство В. Базилевський писав у статтях «Сита мармиза хама» (1993) і «Дух плебейства» (1994). Так, у статті 1993 року він зауважив, що *«хамство є інтернаціональним явищем, а хам – типом планетарним, але в здоровому суспільстві коефіцієнт негативного впливу від таких явищ і людей зведений до мінімуму»* [18, 53]. Завдяки державним інституціям, що методично дотримуються законів і виконують своє призначення, зростає якість життя всієї громади. Протилежністю таких розвинутих суспільств В. Базилевський називає держави, на вершині піраміди яких знаходяться хами. Письменник надає чіткі характеристики тому, що відбувається в таких державах: *«Тоді*

бидло править бал. Тоді сваволя, корупція, здирство, спекуляція розповсюджується із швидкістю інфекції. Тоді особистість кинута напризволяще у штормове море повсякдення. Справедливість стає фікцією. Особиста безпека – ілюзією. Честь і достоїнство – ганчіркою, об яку витирають ноги» [18, 53]. За допомогою протиставлень автор зображує всю глибину деградації суспільства, у якому переважає хамський тип особистості. Порівняння швидкості поширення деструктивних явищ із швидкістю розповсюдження інфекції є повторенням авторської думки про оцінку «хворих» держав, які не дбають про своїх громадян.

В есеї **«Хам тріумфуючий: психологія плебейства»** В. Базилевський повертається до власного тексту 17-річної давності (на момент написання есею) і визнає, що у його особистому сприйнятті мало що змінилось. Навпаки, письменник фіксує загострення ситуації, у якій *«Хам, не криючись, здає державу»* [18, 53]. На думку В. Базилевського, таке становище приносить найбільше страждань людям, які відповідають нормам моралі. Він називає їх *«справжніми людьми»* і пояснює, що до поширеного значення, яке вкладають у це словосполучення, додається визначення німецького філософа К. Ясперса, який вважав, що *«справжня людина та, яка є духовною і переймається долею свого народу»* [18, 54].

К. Ясперс є одним із творців екзистенціалізму, який розвивав вчення про «межові ситуації» та їхній вплив на особисте життя людей та історичні процеси. В. Артюх, досліджуючи напрацювання німецького філософа, виводить його формулу людини: «Людина є те, чим вона є, тільки разом зі своїм минулим, історія – її єдина основа, і вже тому людина історична» [42, 89]. Тобто, людина розглядається в нерозривній єдності з історією цієї людини, а якщо мислити ширшим поняттям, то в єдності з історією народу, представником якого є людина. Відчувається значний вплив цієї ідеї на погляди В. Базилевського, який завжди вимагає від сучасників озиратися в минуле, щоб краще розуміти становище країни в сьогоденні.

В. Базилевський негативно оцінює стан духовної людини в умовах сучасності, називаючи його *«моторошним станом покинутості»* [18, 54]. Письменник вважає, що зовнішні обставини змушують таких людей шукати спокою всередині себе і спонукають до роздумів про проблеми, розгорнутий перелік яких автор наводить: *«Думає про іржавість народу та її докорінні причини. Про широкий спектр відступництва. Про самокаліцтво і самозречення. Про втрату честі й гідності. Про схильність до мавпування чужого. Про суржик і загальний занепад. Про одвічну роз'єднаність і колотнечу»* [18, 54]. В. Базилевський називає всі проблеми, до яких небайдужий і не раз висвітлював у своїй публіцистиці і художній творчості.

У другій частині есею **«Зигзаги самозречення»** В. Базилевський описує, якою він бачить рідну країну сьогодні: *«Україна – зона хаосу. Хаос розтягнувся в часі і кінця йому не видно»* [18, 203]. Хаос, який є символом цілковитого безладдя та плутанини, складно сприймати як ототожнення з Україною, однак саме у формі безкомпромісного висловлювання письменник проголошує кризу державності. У центрі цієї кризи перебуває народ, який пережив багато випробувань, піддавався тортурам і спробам винищення, має складнощі із самоідентифікацією себе як українців. В. Базилевський приділяє цим змінам особливу увагу, аналізуючи причини їхньої появи: *«Десятиліття деструктиву й аномалій тяжко відбилися на людині. Деформована реальність виплодила деформованого індивіда. Людину з деформованою свідомістю. Людину, яка розучилася відрізняти добро від зла. З тієї причини, що зло стало нормою існування»* [18, 203]. Роздуми про ланцюжок взаємовпливів історії та людини призводять до припущення, що особистість втратила свою унікальність і стала частиною загальної маси, яка керується примітивними бажаннями та цінностями.

Міркуючи про підміну унікальних особистостей масою, В. Базилевський актуалізує філософську працю іспанця Х. Ортеги-і-Гассета «Бунт мас» (1930). Цей соціально-філософський есей присвячено темі культурної кризи в Європі, яка сталася після виникнення масового суспільства, що знищило вплив

аристократів. Науково-технічний розвиток, який відбувся на зламі XIX і XX століть, а також швидке розповсюдження цивілізаційних благ призвели до підвищення загального рівня комфорту життя людей, відкрило шлях до тих можливостей, що були доступні лише обмеженому колу людей. Нам думку Х. Ортеги-і-Гассета, пересічна людина швидко опановує такі блага, але, втрачаючи зв'язок із минулим, не усвідомлює цінності цих благ, оскільки сприймає їх як належне. В. Базилевський погоджується із поглядами іспанського філософа і визнає, що написана майже сто років тому праця *«залишається такою актуальною для українського суспільства»* [18, 204]. Проте він зауважує, що в українських реаліях людині має недостатньо диктувати правила життя в загальній спільноті, вона *«намагається видратися на найвищі щаблі драбини влади. І небезуспішно»* [18, 204]. Тож письменник вкотре повертається до однієї з основних тем своєї публіцистичної творчості – проблеми боротьби за владу та популярності в суспільстві антиукраїнських настроїв.

В. Базилевський вбачає в домінуванні мас велику небезпеку: *«Маса – загроза особистості. Спроба її ліквідації. Підтримка людини маси, солідарність із людиною маси – шлях до здичавіння і варварства»* [18, 204]. Ця теза є продовженням попередніх текстів автора, у яких він простежує шлях, що привів українське суспільство до панування людей із низьким рівнем культури та моралі, байдужих до національних цінностей.

В. Базилевський визнає, що тенденція до руйнівництва притаманна не тільки українському суспільству, а й світовій спільноті загалом, і покликається на позиції Е. Фромма, німецького філософа та соціолога. Так, увагу письменника привертає думка Е. Фромма про те, що *«масштаби цього руйнівництва не усвідомлюються, а раціоналізуються в різних формах, а поняття совісті, обов'язку, любові та патріотизму утилітаризуються»* [18, 204]. Рушійною силою людських вчинків В. Базилевський називає користь, яку індивід потенційно прагне отримати в результаті витрачання своїх ресурсів. Це прагнення може підштовхнути людину до різних векторів

перетворень: або до позитивного саморозвитку після успішного досягнення цілей, або до внутрішнього конфлікту в результаті неможливості отримати бажане. Письменник доходить висновку, що відсутні механізми, які би передбачили реакцію людей на ті чи ті обставини, а відтак суспільство продовжує існувати в умовах невизначеності.

В. Базилевський робить спробу проаналізувати українське суспільство з погляду людської природи: *«Велика частина найдієвішого українського населення опинилася за кордоном. Тисячі молодих людей у розквіті сил полягли на безглуздій, нав'язаній нам війні. <...> Те продуквативне, що лишилося, внаслідок неможливості самореалізації стає жертвою деформованих бажань і потягів»* [18, 205]. Письменник називає фактор національних цінностей тим чинником, який впливає на формування пріоритетів сучасників. Система цінностей допомагає людині впорядкувати її реальність, визначити, що є добром, а що – злом, а також визначає прагнення та ідеали людини. В. Базилевський заохочує українців до зростання національних цінностей, які б спонукають формувати пріоритети відповідно до інтересів спільноти та держави, а також автор стверджує, що *«національна людина спирається на історію, культуру, традиції нації»* [18, 205]. Волю такої людини важко похитнути, адже вона ґрунтується на фундаментальних засадах, які не піддаються сумнівам. Наявність чи відсутність національних цінностей є ще одним критерієм визначення рівня відповідальності громадян, на думку В. Базилевського. Другу категорію автор метафорично порівнює із перекотиполем, що не має жодної стійкості.

Отже, українське суспільство, вважає В. Базилевський, сповнене протиріч та вад, які уповільнюють розвиток держави. Домінування денаціоналізованих індивідів, яких письменник ототожнює із масою (за Х. Ортегою-і-Гассетом) призводить до забуття народом власних історії та культури. Для боротьби із цим явищем автор закликає сучасників орієнтуватись на національні цінності, здатні сформувати в людині стійкість до викликів та спокус, які виникають у суспільстві.

Уміння протистояти зовнішньому світові, сповненому несправедливості, брехні, недосконалості і болю, В. Базилевський визначає як важливу умову життя справжньої особистості. Однак, справжньою ознакою гідності є вміння людини залишатися собою за будь-яких умов та обставин. В. Базилевський в есеї «**Бути собою**» (2001) розмірковує над тим, якою ціною дається така чесність, чи можлива вона в тоталітарному суспільстві, де багатьом доводиться пристосовуватись до нав'язаних правил. У першому реченні свого есею В. Базилевський цитує французького філософа-мораліста Ф. де Ларошфуко: *«У Ларошфуко є така сентенція: той, хто звик лукавити з іншими, врешті-решт починає лукавити із самим собою»* [24, 39]. В. Базилевський розцінює як слабкість бажання особистості лише здаватися кращою, а не бути такою насправді. Невідповідність внутрішнього світу людини її публічному образу є частиною одного з мотивів збірки «Холодний душ історії», у якій вміщено аналізований есей.

Автор вважає, що лукавство із самим собою притаманне людям не тільки під час міжособистісної комунікації, а й митцям у літературі. В. Базилевський стверджує, що *«обман і самообман – це характерна риса радянської мемуаристики»* [24, 39]. Своє спостереження він підкріплює міркуваннями про підневільну свідомість митців, які генерували відповідні твори. Так, наприклад, про книги спогадів Ю. Смолича В. Базилевський пише: *«Ми в глибинці хоч і не знали про те, як натужно пробивались крізь хащі заборон мемуари Смолича, про те стало відомо уже за іншого часу, а все ж добре розуміли, що ні їх автор, ні його герої не могли вповні бути собою. Підневільна свідомість обмежена у своїх можливостях: її на кожному кроці підстерігають глухі кути»* [24, 40]. Та навіть відкинувши засилля цензури, В. Базилевський сумнівається, що радянські письменники могли би залишатись чесними із собою в автобіографічних текстах, оскільки це вимагає великих зусиль. Існування в повній гармонії власних ідеалів та вчинків означає постійну боротьбу із тоталітарною державою, а до такої жертвності готові далеко не всі митці. В. Базилевський проголошує чесність як одну з умов буття

письменників, зокрема поетів, адже на думку автора, *«лірика – мистецтво бути собою. Життя з напруженим відчуттям своєї присутності»* [24, 44]. Відповідно, самотність митця є передумовою творчості.

В. Базилевський продовжує міркувати про можливість людини залишатися собою і переходить від конкретної групи радянських письменників до узагальненого образу особистості. Письменник зауважує, що утопічно вимагати від когось бути собою на всі 100%, адже людина існує в суспільстві і піддається його впливу. На рівні ідей простежується вплив на В. Базилевського філософських поглядів Дж. Локка (концепція людини як *tabula rasa* від народження) і Ж.-Ж. Руссо (про природну чистоту особистості). Обидва мислителі визначали залежність між поглядами людини та правилами спільноти, в якій вона зростає, формується і проживає життя. В. Базилевський порівнює світ людей із рослинним і тваринним світами і доходить висновку, що всі вони вимагають від істоти пристосування. Свідомо чи несвідомо кожен з нас піддається коригуванню: *«Людина – як морська галька. Тільки шліфують її суспільство, середовище»* [24, 44].

Аналізуючи історію цивілізації, В. Базилевський характеризує її як історію знеособлення людини, історію тиску та постійного прагнення уніфікації населення. За таких умов пошук власного «Я» стає довготривалим процесом: *«Людина від народження до смерті іде до себе, але не по висхідній. Шлях той зигзагоподібний, з численними втратами, відступами і поворотами»* [24, 45]. В. Базилевський визнає всю складність досягнення такої мети, а тому пропонує авторську концепцію *«міри наближення до себе»* [24, 45]. Вона передбачає постійний спротив тиску зовнішніх обставин, дотримання власних принципів і відсікання того, що прагне нівелювати унікальність особистості. Можливо, цей шлях виявиться занадто складним для людини, але це спосіб прожити життя з гідністю. В. Базилевський визнає, що майже неможливо уникнути компромісів у житті: *«Вища мудрість, щоб ці поступки не торкалися головного»* [24, 45]. Тож, людина має визначати власні пріоритети і не поступатись ними. На думку В. Базилевського, саме з таких

особистостей формуються сильні нації: *«Людині бути собою найскладніше тому, що вона людина. Але тільки з людей, які володіють цим умінням, з людей, максимально наближених до себе, складаються життєздатні і життєтворчі нації»* [24, 45].

Отже, В. Базилевський проголошує вміння людини залишатись чесною із собою одним із найбільших викликів у житті, особливо в умовах життя в тоталітарній державі. В. Базилевський на прикладі мемуаристики Ю. Смолича простежує явище заміщення реального образу особистості бажаним, таким, що відповідав би нормам зовнішнього світу. Автор вважає, що людину змінює суспільство, та попри це він заохочує громадян залишатись собою, зберігати власну ідентичність.

Проаналізувавши зразки філософської публіцистики В. Базилевського, можемо зробити висновки, що автор будує свої есе у формі діалогу античними, західноєвропейськими та українськими мислителями. Діалогічна природа есеїв визначається тривалою дискусією В. Базилевського із попередниками, під час якої він намагається визначити місце класичних ідей в сучасності, їхню відповідність новим суспільним нормам. Філософські есе письменника завжди об'єднують кілька тем і не обмежуються міркуваннями лише про одну проблему. На підтвердження своїх поглядів, В. Базилевський наводить багато цитат філософів з текстів праць, на які він покликається. Однак, в окремих випадках, коли постаті мислителів є добре відомими в суспільстві, В. Базилевський лише вказує їхні імена і не деталізує суть їхніх філософських ідей. Усі тези письменника є комбінацією оригінальних авторських поглядів із ідеями попередників.

3.2. «Західний» і «східний» інтертексти в художньому осмисленні В. Базилевським буттєвих питань

В. Базилевський належить до когорти поетів, глибокозанурених у філософські шукання сенсу буття. Філософські есеї і філософська лірика утворюють ідейно-тематичну єдність у творчості письменника.

В. Базилевський послідовно розкриває свої онтологічні та гносеологічні міркування від тексту до тексту, зосереджуючи увагу на різних вимірах людського існування. Письменник рефлексує щодо широкого кола проблем: проблеми вибору, плину часу, сили людського духу, розвитку суспільства та багатьох інших.

Філософські мотиви в поетичних текстах В. Базилевського є продовженням вікової традиції української культури осмислювати проблеми буття засобами художньої творчості. Її витoki сягають часів Київської Русі, коли у формі афоризмів передавалась певна життєва мудрість, настанови майбутнім поколінням («Повчання Володимира Мономаха»). Поширенню філософської поезії сприяв і розквіт перекладної літератури, що уможлиблював ознайомлення із філософськими поглядами середньовічних мудреців, які у своїй творчості реципіювали античні джерела. Ці суттєві передумови стали вагомим підґрунтям для української полемічної літератури, зокрема творчості І. Вишенського, і залишались актуальними і надалі. Збірка «Сад божественних пісень» Г. Сковороди утвердила форму поетичної рефлексії на питання буття і стала джерелом інтертекстуальних запозичень для наступних поколінь письменників. Ідеї доби Просвітництва, що позначена у світовій традиції розвитком гносеологічного вчення, в українській літературі утвердились у творах Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемівського, Л. Боровиковського. Подальший розвиток філософської поетичної традиції пов'язують з ім'ям Т. Шевченка, який розвинув ідеї національного самоусвідомлення, визначення української ідентичності, боротьби народу за право існувати на власній землі. У цей же час П. Куліш публікує працю історіософського спрямування «Листи з хутора». Е. Соловей зауважує, що «найвиразніше українська лірико-філософська традиція окреслюється саме в другій половині ХІХ ст., коли українська література в ідейно-естетичному та жанрово-стильовому відношеннях постає як цілком розвинута художня словесність, як цілісність» [208, 100]. Наступні покоління письменників актуалізували питання екзистенційної та онтологічної проблематики, що

найбільше увиразнені у творчості І. Франка, Лесі Українки. Зауважимо, що творчим методом Лесі Українки в реалізації проблематики буття було створення власних версій давніх міфів, легенд, світових сюжетів та образів.

Аналізуючи філософську лірику ХХ століття, Е. Соловей виокремлює три типологічні ряди її авторів: «перший ряд – поети із яскраво вираженим міфопоетичним мисленням (В. Свідзінський, молодий П. Тичина, Б.-І. Антонич, а пізніше й І. Калинець та В. Голобородько), їхні натурфілософські шукання дослідниця порівнює із творчістю американського класика В. Вітмена. До другого ряду належать поети інтелектуально-філософського спрямування, що спираються на надбання всієї світової культури, її знакову систему. Це насамперед неокласики, які співвідносяться з європейськими класиками Р.-М. Рільке та Т. С. Еліотом, а також Олег Ольжич, О. Лятуринська, О. Стефанович. Третій ряд репрезентують поети, які відновили насильницьки перерваний зв'язок із першими двома рядами в умовах тоталітарного регулювання філософсько-світоглядних вчень: В. Мисик, Л. Первомайський, пізня творчість М. Рильського та М. Бажана» [208, 116-117]. Погоджуємось із запропонованою Е. Соловей типологією і пропонуємо доповнити її четвертим рядом – іменами поетів, чия творчість є поєднанням елементів художніх методів усіх трьох попередніх рядів. Зокрема Ліни Костенко (традиції міфопоетизму та інтелектуалізму), В. Стуса (інтелектуально-філософська проблематика ліричної творчості), І. Драча (натурфілософські міркування) та власне В. Базилевського (елементи міфопоетики та повне занурення в культурологічний і філософський світові контексти).

Використання інтертекстуальних елементів літературного походження є органічним для мови поета, однак створює певний бар'єр для реципієнтів: імпліцитне та експліцитне введення прецедентних мотивів вимагає від читачів особливої уваги, інтелектуального осмислення поезій та постійного звернення до набутого читачького досвіду.

Актуалізація у власній творчості прецедентних образів світової літератури є характерною особливістю творчості В. Базилевського. Поет апелює до образів літературного канону, що мають тяглу традицію трактування та адаптації, задля актуалізації філософських питань. Оскільки у світоглядній парадигмі В. Базилевського час є циклічним, то і філософські проблеми, що постають перед людством, повторюються і трансформуються із кожним витком історії. Відтак, діалог з філософськими ідеями письменників минулих епох, втілених у їхніх творах, цілком органічний для поета. Використання інтертертексту дає В. Базилевському змогу доєднати свій «голос» до художнього дискурсу, що триває вже не одне століття.

Протягом раннього періоду творчості в часи жорсткої радянської цензури В. Базилевський публікував переважно поезії, які, відповідно до норм соцреалістичної літератури, не зачіпали серйозних проблем суспільства. Змістом цих творів були переважно міркування про красу природи, силу людського духу, прагнення пізнання світу та жаги до життя (збірки «Ятрань» 1968 р., «Світлиця» 1970 р., «Поклик простору» 1977 р.). Після розвалу Радянського Союзу і відміни цензури філософська лірика зрілого В. Базилевського-поета стала більш драматичною. Її тематика пов'язана з пошуками свого місця у світі, оспівування стоїцизму, міркуваннями про підсумки прожитого і здійсненого (збірки «Труди і дні» 1984 р., «Вертеп» 1992 р., «Кінець навігації» 2004 р.). Натомість твори пізнього періоду, що триває і донині, марковані глибокими роздумами про смерть, високими вимогами до письменників молодших поколінь, констатацією конфлікту між цінностями ліричного героя і суспільства. Припускаємо, що еволюція тематичного спрямування філософської лірики В. Базилевського безпосередньо зумовлена такими чинниками, як зміна суспільно-політичних обставин; домінантною культурною парадигмою, до якої автор виражає своє ставлення засобами поетичного мовлення; особистим життєвим досвідом поета.

Масив інтертекстем літературного походження у творах В. Базилевського можна розділити на дві групи в залежності від їхньої генези:

тексти західної і східної культури; українська міфологія й література. Ці групи є узагальненими, а тому всередині них можливою є своя типологія. Так, із-поміж усіх текстів західної культури найбільше В. Базилевський апелює до творів античних (Горацій, Платон) і західноєвропейських письменників – італійців Данте і Ф. Петрарки, англійців В. Шекспіра, Дж. Свіфта, французів Ф. Війона і Ф. Рабле. Література Сходу представлена покликаннями на тексти Стародавнього Сходу («Епос про Гільгамеша», поезія Стародавнього Єгипту, списки пісень стародавньої Вавилонії та Ассирії) та творчість китайських (Лі Бо), перських (О. Хаям) авторів.

Попри те, що В. Базилевський послуговується надбаннями і західної і східної культурних традицій, все ж панівним у його творчості залишається інтертекст класичної європейської літератури. Причиною цього є сприйняття України як європейської держави, місцем розгортання подій, що вплинули на загальноєвропейський хід історії: хрещення Київської Русі, роль козаків у війнах проти Речі Посполитої, Кримського ханства, битва під Полтавою, історія становлення УНР. Відтак художні образи класичних творів європейських літератур доповнюють поетичний простір В. Базилевського, органічно «вписуючись» в український контекст.

Так, у циклі **«Написи на книгах»** (збірка «Труди і дні», 1984) натрапляємо на приклади використання В. Базилевським імен західноєвропейських авторів та назв їхніх *magnum opus* або узагальнених дефініцій щодо творчості митців у назвах власних текстів: «Джон Мільтон. “Втрачений рай”», «Джефрі Чосеру, автору “Кентерберійських оповідань”», «Поети Відродження». Так, у поезії **«Джон Мільтон. “Втрачений рай”**» автор звертається до англійської барокової поеми, що надавала нового трактування класичному біблійному сюжету про гріхопадіння Адама та Єви. В. Базилевський є прихильником раціональних рішень, тому переконаний, що вигнання з Раю вартувало тих можливостей, які відкрились людству після того, як перші з людей піддалися спокусі: *«Гай-гай, продешевив таки сатана: / пізнання за втрату – достойна ціна»* [21, 130]. Між життям у достатку із

обмеженим знанням і складним шляхом постійного навчання та розвитку поет обирає останній. У наступному вірші, «Джефрі Чосеру, автору “Кентерберійських оповідань”», В. Базилевський звертається до англійського класика із риторичним питанням про емоції читачів його творів: «Смішний, смішний наш рід людський, однак / чому ж так сумно твій читач зітхає?» [21, 130] На основі протиставлення сміху та суму В. Базилевський демонструє крайні вияви трагізму людського буття: суспільство визнає свої вади, але не готове вдатися до реальних дій, щоб позбутись їх.

«Поети Відродження» – це звернення до узагальненого образу митців епохи Ренесансу, що надихались любовною тематикою. Ліричний герой В. Базилевського дорікає їм за захоплення інтимними переживаннями: «Хором вишикувались поети, / возвеличуючи лаур. / Мадригали, рондо, сонети – / кожен лицар і трубадур» [21, 130]. Написання з маленької літери імені Лаури, музи та єдиного кохання Ф. Петрарки, сигналізують про іронічне сприйняття ліричним героєм цих переживань. Любов і страждання, пов’язані з цим почуттям, є другорядними для ліричного героя, який пробує привернути увагу до справді важливої теми: «Хто ж про моторош світу скаже?» [21, 130] Єдиним поетом, спроможним висвітлити умови жорстокої реальності, зокрема соціальні виклики, характерні для означеної доби, виявляється, на думку В. Базилевського, Ф. Війон. В. Базилевський вкладає у вуста ліричного героя заклик «Озвися, Франсуа Війон!» [21, 130], що є фактичним визнанням особливої ролі цього поета для всієї доби. Адже саме він художньо зафіксував ту прірву, що утворилась між умовами життя привілейованої верстви населення та звичайних містян, селян. У позиції ліричного героя простежуються риси самого В. Базилевський, який майже не звертається до жанру інтимної лірики, а переважно зосереджується на питаннях, пов’язаних зі сферою буття людини як індивіда та людства загалом. Тож у циклі «Написи на книгах» поет міркує про ціну людського пізнання світу, важливості саморефлексії суспільства та ролі мистецтва у розкритті правди про буття.

Значна частина філософських міркувань В. Базилевського пов'язана з питаннями екзистенційної сфери. О. Гальчук зазначає, що «його ліричний герой в роздумах про сенс буття не раз звертається до тієї ж метафори, що і А. Камю, – до міфічного Сізіфа» [67, 208]. За уявленнями давніх греків, боги Олімпу жорстоко покарали Сізіфа за всі провини: він мусив викочувати на високу гору камінь, який, досягши вершини, щоразу скочувався вниз. Історія про Сізіфа не раз ставала основою для літературних творів світових класиків (наприклад, у добу античності цей міф актуалізували Есхіл, Евріпід, Софокл) та у зображальному мистецтві (наприклад, однойменна картина Тіціана). У ХХ столітті античний образ отримав нове трактування у філософському есеї А. Камю «Міф про Сізіфа» (1942). А. Камю переосмислив буття Сізіфа з погляду екзистенціальної філософії і створив текст, що став основою для розвитку філософії абсурду. Для філософа-екзистенціаліста важливим є той момент щоденного ритуалу Сізіфа, коли герой спускається з гори вслід за каменем. Це найбільш трагічний епізод, адже Сізіф цілком свідомий того, що його становище залишатиметься незмінним вічно. Однак, він знаходить у собі сили прийняти таку долю – і в цьому є абсурдність героя, який щасливий, бо приймає марноту власного шляху.

В. Базилевський послуговується широким спектром трактувань класичного літературного образу в залежності від тієї функції, яку він буде виконувати у його авторській поезії: у нього є і античний Сізіф, оспіваний Гомером, і алюзії на Сізіфа з тексту А. Камю. Варто зауважити, що в текстах В. Базилевського відсутні будь-які покликання чи перегуки з українською адаптацією образу Сізіфа в поезії Лесі Українки «*Contra spem spero!*» Лірична героїня готова виконувати дії, що є прямою алюзією на покарання, яке змушений відбувати герой міфів, однак тональність поезії Лесі Українки не є трагічною, а навпаки, вирізняється піднесеним настроєм та готовністю до боротьби. Натомість у В. Базилевського як поета трагічного мислення органічним є тяжіння до образу античного Сізіфа та Сізіфа екзистенціалістів ХХ ст. У поезії «**Сізіфів камінь**» (збірка «Шляхам вітру») поет звертається до

класичного античного сюжету і дорікає Гомерові, що той не вказав справжньої причини покарання Сізіфа: *«Співець Іліади образив титана Сізіфа: / не сказав головного – за що постраждав Сізіф. / А був Сізіф – богоборець, засновник міста Корінфа...»* [27, 135] Тож із метою «відновлення справедливості» В. Базилевський переповідає деталі подій, що призвели до конфлікту між героєм і головним олімпійцем – Зевсом. Ліричний герой розмірковує про суворе покарання Сізіфа як спробу богів очистити землю від тих, хто сміє їм протистояти, і провчити людський рід на довгі роки: *«Прочумався Зевс – спровадив Сізіфа аж до Аїду, / понурого царства мертвих, ще й крикнув услід кризь сміх: / – Хай вергає каміннячя, щоб не лишилось й сліду / на грішній землі від зухвальця, що бога колись заміг!»* [27, 135] В. Базилевський співчуває Сізіфові, змушеному на самоті, без жодної допомоги, день у день повторювати абсолютно беззмістовні дії. І хоча сюжет, який детально описує поет, має основу в античному прочитанні історії Сізіфа, завершується поезія в душі філософії абсурду: *«Біжить Сізіф навперейми і все почина спочатку, / підважує брилу долі, котить, не відпуска. / Перепочинь, Сізіфе! Дістанеться ще й нащадку / робота твоя стражденна, марнота твоя тяжка»* [27, 136]. В. Базилевський у такий спосіб розвиває думку екзистенціалістів, стверджуючи наступність поколінь «сізіфів».

Людина раціональна як духовний ідеал В. Базилевського постійно ставить під сумнів те, що відбувається навколо, шукає відповіді на питання про власне призначення. Це водночас є і даром, і прокляттям всіх мислячих особистостей, адже усвідомлене існування вимагає прийняття недосконалості світу та складнощів на життєвому шляху. Саме цю проблематику В. Базилевський порушує в поезії **«Екзистенція»** (збірка «Віварій»), описуючи розвиток людства як висхідний шлях від несвідомих істот до тих, хто почав розвиватися інтелектуально: *«...і в розуму ледь жевріючу іскру / підкинуть хмизу, щоб мільйони літ / в несхитні мури бився головою / колишній антропоїд...»* [4, 394]. Сама назва твору відсилає до філософії екзистенціалізму, яка сформувала ідею унікальності людського буття,

зосередившись на духовній силі людини в кризових ситуаціях. За В. Базилевським, поневір'яння мислячої людини подібні до шляху Сізіфа: як і міфологічний герой, який розуміє, що покарання богів має на меті лише підтвердити беззмістовність всього його подальшого існування, людство, покоління за поколінням, продовжує пошуки пояснення сенсу свого існування. Автор не робить власних припущень щодо призначення людини, а завершує поезію переліком питань, що тисячоліттями залишаються без відповіді: *«І слухаючи вічну німоту, / ридав і прагнув скинути вериги. / й знов брили запитань котив під гору, / мов камінь свій Сізіф: Куди? Чому? / Коли? Навіщо? Звідки це? Для чого?»* [4, 394].

В. Базилевський вважає людей приреченими програвати в боротьбі зі сталим світоустроєм. Тих, хто готовий до спротиву системі, він порівнює із Сізіфом (вірш **«Чорний мірошник»** зі збірки «Читання попелу»), який чинив опір Олімпу: *«маєш на лобі / сізіфову міту: / не перемелиш ти / білого світу»* [25, 45]. На жаль, як і тоді, так і сьогодні, змоги змінити світ власними силами людина немає, тож змушена коритись долі. Про визначений наперед шлях В. Базилевський згадує і в поезії **«Проївся вокал без просвітлених нот...»** (збірка «Повітря резервацій»): *«Олімпом розписані правила гри...»* [14, 183]. Розуміння абсурдності буття в умовах відсутності вибору є тягарем (у поета це *камінь скорбот*), який змушена нести мисляча людина: *«Довкруг кладовище і камінь скорбот / важкий наче камінь надгробний»* [14, 183]. Та відмовитись від вже набутої усвідомленості неможливо, тому яким би важким не було життя зі знанням, В. Базилевський закликає прийняти цей шлях: *«Чи Зевс обертає реальність на міф, / чи буднів погонич з кийками, / а визнати мусиш, що ти як Сізіф / приречений перти той камінь»* [14, 183]. Тож, у міркуваннях про призначення людини В. Базилевський пристає до поглядів екзистенціалістів, проголошуючи абсурдність буття, проте вважає, що навіть визначений наперед шлях людина має проходити з гідністю. Так поет примножує свій екзистенціалізм ідеями стоїцизму.

До кола філософських проблем, актуалізованих у ліриці В. Базилевського, належить світоглядний конфлікт поколінь. Аналізуючи та оцінюючи реалії сьогодення, поет критикує молодих сучасників за байдужість до духовного. Адже сам він завжди прагне високих ідеалів. Зміни в системі цінностей В. Базилевський пояснює загальним занепадом моралі, через що почувається чужим у суспільстві. Поет увиразнює ці відчуття в емоціях своїх ліричних героїв, які порівнюють своє перебування в сучасній спільноті з емоціями протагоніста «Божественної Комедії» Данте Аліг'єрі. Так, у поезії **«Огризається гідність на оклик...»** (збірка «Вертеп») ліричний герой прагне відсторонитись від сьогодення, яке викликає такі негативні емоції, що межують із божевіллям: *«Нагулявся до сказу в епосі своїй, / у чужій погуляю»* [2, 80]. Зауважимо, що погляд ліричного героя спрямований не в майбутнє, а в минуле, де він готовий зустрітись з українськими митцями К. Зиновієвим і Г. Сковородою. Окремо поет згадує Данте: *«Тільки Данта старого кругом обійду: / некла власного досить»* [2, 80]. В. Базилевський використовує алюзію на класичний текст для характеристики занепаду реального світу, схожого на пекло в художній інтерпретації флорентійського вигнанця.

В іншій поезії **«Білий світ в чорний світ витісняє...»** (збірка «Замінований рай») поет вдається до порівняння жорстоких покарань, які випадали на долю грішників у поемі Данте, із тим, що відчують сьогодні свідомі українці. В. Базилевський називає їх тими, *«хто не втратив сакрального коду»* [6, 67], тобто плекають вікові традиції та продовжують відстоювати власну позицію *«під ворожої публіки свист»* [6, 67]. Та попри захоплення такою стійкістю, ліричний герой визнає, що вона дається дорогою ціною: *«і дорогу розору й неслави / ніби Дантові кола пройти»* [6, 67].

І хоча сам В. Базилевський у своїй художній та публіцистичній творчості закликає читачів до мужності та витримки під час життєвих випробувань, герої його філософської лірики не завжди готові протистояти викликам часу, зокрема співіснувати із жахливою реальністю. Так, у поезії **«Де розум, що зміг би цей мор охопити...»** (збірка «Вертеп») змальовується простір пекла, у

якому правда втрачає своє сакральне значення. За описом покарання можна впізнати восьме коло Дантової поеми. Там відбуваються покарання обманщики, хабарники, злодії, яких варять у смолі: *«Та браму повалено, шкіриться пекло, / смола закипає, не спить смоловар»* [2, 22]. Змальована гнітюча атмосфера та жах від побаченого досягають тієї межі, коли сам Данте благає про втечу і повернення в земний світ: *«І шарпа за поли Вергілія Данте: / – Не можу. Де вихід? Назад відпусти!»* [2, 22] Тож розпач ліричних героїв В. Базилевського, втілений у формі алюзій чи порівнянь з «Божественної Комедія», є відображенням песимістичного сприйняття дійсності самого поета і його реакцією на занепад моралі серед сучасників.

Конфронтація ліричного героя з реальністю зростає у пізніх текстах В. Базилевського, де він усе частіше звертається до теми «зайвої» людини. Роздуми про місце людини у світі є однією з повторюваних тем його філософської лірики. Мотиви самотності, притаманні його ліричним героям, знаходять художнє втілення в образі Гуллівера з твору Дж. Свіфта «Мандрі Гуллівера». Сатиричний роман англійського письменника продемонстрував етично-політичні вади суспільства середини XVIII ст. і подарував світовій культурі образ героя, що виживає у ворожому суспільстві завдяки своїм знанням. Інтертекстуальність у «Гуллівері» (збірка «Вертеп») спрямована на увиразнення почуттів ліричного героя-одинака, який чинить опір абсурдному світові: *«Один супроти всіх! / Вже краще пута, / ніж легковажно вжити життям. / І топчуть Гуллівера ліліпути, / гримлять фанфари, чути вереск дам»* [2, 171]. Ліліпути, на нашу думку, є збірним образом народу, обмеженого у своїх інтересах та поглядах, не готового змінюватись і розвиватись. Будь-яка особистість, яка вирізняється із загалу, не вписується у звичну картину світу, є загрозою для народу-ліліпута. Ліричний герой характеризує його як *«дрібний і шустрий люд»*, що сприймає інакшість Гуллівера чимось ворожим, від чого неодмінно потрібно захиститись.

В. Базилевський продовжує розвивати екзистенційне питання пошуку власного призначення в суспільстві, що нерозривно пов'язане з

самоідентифікацією особистості. Гуллівер, якому симпатизує автор, постійно переживає різні випробування, найбільшим із яких є визначення своєї ролі та місця у світі. Умови життя Гуллівера є мінливими, тому цей фактор змушує його швидко адаптуватись: *«Він ще не зна, що в іншому спектаклі / уже не велет він, а ліліпут»* [2, 171]. Однак, від таких постійних змін може виникнути криза власної ідентичності, суть якої автор озвучує як монолог Гуллівера: *«Між карликами й велетами світу / Ким був, ким є – не знає Гуллівер»* [2, 171]. Ліричний герой В. Базилевського поділяє емоції головного героя роману Дж. Свіфта і теж замислюється над сенсом життя: *«О Гуллівер, я теж, як ти, не знаю, / життя минає, крутиться Земля. / Дивлюсь на обрій – хмара напливає, / але не чути й слова звіділя»* [2, 171]. Тож, відчуваючи себе зайвим у власному суспільстві, ліричний герой В. Базилевського прагне надихнутись прикладом іншого одинака – Гуллівера.

Відповідальність за усі складнощі, що випадають на долю Гуллівера, ліричний герой покладає не на самого Гуллівера і не на суспільство, яке має свої недоліки, а на абстрактну, невизначену силу, що визначає хід подій: *«Як не крути, хтось грається незримо, / гедлює його долею тайком, / аби великим був поміж малими / й малим поміж великими, як гном»* [2, 171]. Це знову повертає до філософської думки, актуалізованої в творчості В. Базилевського, про визначену наперед долю та готовність людини із гідністю пройти цей шлях.

Говорячи про концепцію Фатуму, що належить до екзистенційного мотивного комплексу, В. Базилевський покликається на античний міфологічний текст. Так, одними з ключових образів у поезіях, що розкривають авторське тлумачення мотиву фатуму, є образи трьох сестер-мойр. Згідно з античною міфологією, вони були дочками божества неминучості Ананке, богинями долі і призначення людей. У «Словнику античної міфології» вказано, що «із мойрами в уявленні давніх греків було пов'язане все життя людини. Клото (Прядильниця) пряла нитку людського життя, Лахесіс (Дарувальниця) вела її крізь усі мінливості долі, Атропа

(Невідворотна) перетинала нитку, коли наставала мить смерті. Мойри вважались охоронницями ладу у всесвіті та у стосунках між людьми; вони мали владу й над долями богів. Навіть боги не можуть урятувати людину від смерті, якщо це суперечить долі» [203]. У поезії «Голоси» (збірка «Лук і Ліра») В. Базилевський розвиває думку з приводу їхньої ролі в сучасному житті. Так, Атропа «Розв'яже всі твої проблеми / за тебе і без тебе. / Хоча й тяжка така полегша, / знешкодиш бідам жало...» [10, 20]. Та виконанню її основного завдання заважає сестра Клото: «заважає Мойра перша, / що килим долі ткала» [10, 20]. Ліричний герой не боїться смерті («не нарікай на Мойру третю, / що переріже нитку» [10, 20]) і закликає сприймати її як неодмінну частину людського життя, що триває на землі і може знайти продовження в метафоричній небесній сфері. Варто зазначити, що В. Базилевський згадує лише двох сестер, які знаменують початок та кінець людського буття. У художньому світогляді автора завершення земного життя не є трагедією, адже попереду чекає продовження: «килим долі обіцяє / і після смерті ткати» [10, 20]. Це дає можливість припустити, що світогляд автора оптимістичний у його історичній перспективі.

Ліричні герої В. Базилевського часто повертаються в минуле у своїх спогадах, живуть у вимірі історичних подій та особистостей і не можуть стати органічною частиною дискурсу сьогодення. У зв'язку з цим трагічним відчуттям самотності в реальному світі вони все частіше заглядають за межі життя – у простір смерті. Мотив невідвратної смерті є домінантним у збірці «Читання попелу» (2004), зокрема у віршах циклів «Там, де немає нас», «Вислизаючі дні», «Перш ніж піти», поезії «Темні прийшли», «Тріщина», «Старість», «Пора вже й додому з парадусу», «Життя, як важко ти даєшся!»

Цикл «Перш ніж піти» присвячений прощанню ліричного героя з буденністю. Підзаголовок «філософський лад з частковим звуконаслідуванням» [25, 209] вже задає певний тон для прочитання тексту. Це поетична спроба В. Базилевського розставити крапки над «і», висловити власні міркування щодо місця людини у світі. Ліричний герой міркує над

можливостями людини, описуючи власне бачення змін: «*відмовитися від цензора, / надати Катуллу-віршнику / більші права ніж Цезарю*» (вірш «**Опанувати простір**») [25, 209]. Представлена ієрархія означає перевагу мистецького над ідеологічним, адже Катулл – співець любовних елегій – стає важливішим за політиків.

Саме життя В. Базилевський тлумачить як щоденну боротьбу, яку необхідно продовжувати попри всі труднощі. Так, у вірші «**На кам'яному полі**» (збірка «Лук і Ліра») ліричний герой покликається на філософські твердження Горация: «*Поки дають ще жити, / хоч і беруть за карк, / будемо день ловити, / як радив Гораций Флакк*» [10, 95]. Відомий вислів давньоримського поета *Carpe diem* є закликом проживати кожен день із задоволенням, не відкладати повноцінне життя на невизначене майбутнє. Цей вислів традиційно протиставляють іншому латинському вислову – *Memento mori* («Пам'ятай про смерть»), адже вони символізують два полярні погляди на людське існування: активне, сповнене подій життя та смиренне, тихе існування. Зміст лірики В. Базилевського переконує, що автор послуговується обома формулами буття у своїй творчості.

Інтерес до постаті Горация в українській літературі з'явився ще в першій половині XVII ст. у Києво-Могилянській академії. На звучання Горациєвої поезії в українській літературі чималий вплив мала «Енеїда» Котляревського. З її виходом у світ почався довгий період перелицювань і пародій. У 1837 році окремі оди Горация перелицьовує П. Гулак-Артемівський. «Гараськові оди» стали важливим текстом на шляху до пізнання творчості Горация українськими читачами. Поети в такий спосіб прагнули сформуванню в українських читачів уявлення про античну філософію. Новим кроком в освоєнні Горациєвої поезії стали переклади М. Зерова. В. Базилевський долучається до цієї традиції українських інтелектуалів та надає філософським максимам Горация нових інтерпретацій.

У філософській ліриці В. Базилевського яскраво проявляється античний інтертекст: і на рівні ідейного перегуку, і на рівні залучення імен давніх

філософів, діалог із якими – це розмова про життя і смерть, про сучасний світ і людину. У циклі «Записи – 1» (збірка «Вертеп») сформульоване гасло усієї поезії В. Базилевського щодо античної спадщини як художньої форми рятівного ескапізму в часи випробовувань: «У вертепну епоху / читай Епікура» [2, 82]. А роздумуючи про умовну межу життя і смерті, автор поєднує ім'я Епікура з символом національної трагедії – Чорнобильської катастрофи: «Ох, не знав Епікур: розіграє нечистий чорнобильську карту» [2, 82]. Ім'я Анаксимандра і його вчення зринають в авторській полеміці з теорією еволюції Ч. Дарвіна: «Вірю Анаксимандрові, мілетському грекові: людина походить від риби» [2, 82] («До питання еволюції»). Апелюючи до Платона, В. Базилевський розмірковує над фатумом: «Гримаси корч на півлиця: / ти тільки іграшка творця, / мав рацію Платон» [4, 403] («Кап-кап...»).

Прецедентні образи, взяті із класичних текстів західноєвропейської літератури, доповнюють художній простір поета, органічно поєднуючись із українським контекстом. В. Базилевський вписує українських митців у європейський контекст, щоб продемонструвати спільний культурний простір, подібність ідей та перегуки на рівні художнього стилю. Так поет конструює художній світ, у якому українська культура є невід'ємною частиною культури світової.

Особливу роль у світовому художньому каноні В. Базилевський відводить В. Шекспірові. Ніби підтверджуючи слушність слів Д. Затонського, який наголошував на унікальності великого Барда: «Мабуть, популярність великого художника завжди ширша, ніж ми можемо собі уявити. Така й популярність Шекспіра, бо він стверджує нетлінне. Велич людини, її людську складність, її боротьбу за кращий людський світ. Шекспір не став би генієм, якби не збагнув свого віку, не творив для нього й заради нього, але він не був би генієм, якби не сягнув через віки» [89, 2]. Творчий доробок В. Шекспіра є одним із постійних джерел інтертексту українських письменників, адже перші його переклади українською з'явилися ще на початку XIX ст. До роботи над ними у різні часи долучались і П. Куліш, і М. Старицький, і

М. Кропивницький й І. Франко. Однак, тенденція звернення до шекспірівських творів у власних текстах сформувалась за часів модернізму, а далі відродилась у творчості шістдесятників – Ліни Костенко, Д. Павличка, а згодом і В. Базилевського.

Апелювання до текстів англійського класика на рівні цитат, переспівів, алюзій та ремінісценцій зумовлене спробою знайти відповідь на вічне питання людського існування: «Бути чи не бути?» На етапах ранньої і зрілої творчості В. Базилевський не наважувався дати однозначної відповіді. Та згодом, у більш пізніх текстах, повертається до нього і все частіше стверджує: «Бути!» Отже, «діалог» з Шекспіровим персонажем стає однією з наскрізних тем поетичних текстів В. Базилевського.

Український поет вдається до творчого осмислення трагедії В. Шекспіра «Гамлет» у вірші «**Шекспір, допоможи Гамлету...**» і циклі «Гамлет» (збірка «Лук і Ліра»). В. Базилевський робить спробу відтворити події та оцінити їхнє значення з погляду головної дійової особи – принца данського. На відміну від ранніх творів, де поет віддає шану класику світової літератури, у пізній творчості вступає з ним у дискусію.

У поезії «**Шекспір, допоможи Гамлету...**» ліричний герой звертається до англійського драматурга з проханням переписати його найвідоміший твір – трагедію «Гамлет». В. Базилевський по суті долучається до обговорення недоліків цього тексту, яке свого часу розгорнув Т. С. Еліот в есеї «Гамлет і його проблеми». Критик вважав, що трагедія не є шедевром, а навпаки – творчою невдачею Шекспіра [248]. Спираючись на судження Т. С. Еліота, про загадковість тексту говорить й У. Еко, зазначаючи: «“Гамлет” – це не шедевр, а невпорядкована трагедія, де не вдалося гармонізувати різні джерела. З цієї причини вона стала загадковою, і всі продовжують себе запитувати про її сюжет. “Гамлет” не шедевр за своїми літературними якостями; він став шедевром, тому що опирається нашим інтерпретаціям» [82]. В. Базилевський поглиблює міркування про причини недосконалості сюжетної лінії (*«Забагато несподіванок / неможливо змиритися, / що, скажімо, Лаерт /*

постане у ролі негідника...» [10, 147]), проводить паралель між персональною трагедією Шекспіра, загибеллю його сина Гамлета, і самим данським принцом. Звертаючись до автора трагедії, український поет намагається збудити батьківські почуття: *«Твій син Гамлет / помер у десятилітньому віці. / Ти здійснив задумане: / подовжив пунктир його долі / на двадцять років, то подовж іще, / тридцять – надто мало, / перепиши “Гамлета”...»* [10, 147] Поет визнає, що В. Шекспір зміг увіковічити власну дитину у тексті, однак, В. Базилевський закликає його вдосконалити пам'ятку про сина: *«Це твій шанс / дарувати сину безсмертя. / Скористайся ним: / перепиши “Гамлета”...»* [10, 148] Проте В. Шекспір (з вірша В. Базилевського) на усі критичні зауваження відповідає сміхом, адже *«Шекспір сміється: роззуй очі, / привітай Гамлета з ювілеєм, / йому виповнилось 400»* [10, 148].

Це далеко не перша спроба українських митців осмислити класичну трагедію В. Шекспіра, адже в часи модернізму саме Гамлет став героєм, що символізував складність вибору в житті. Із-поміж усіх митців, що звертались до образу данського принца, виокремлюється М. Бажан і його твір «Смерть Гамлета» (1932). У цій поемі автор протиставляє модерну та радянську культури, де Гамлет уособлює модернізм, а ленінська класова битва – новий радянський світ. В. Агеєва в книзі «Дороги і середохрестя» наголошує на тому, що «розрахунок із Гамлетом – це відкидання мистецької традиції, зречення своєї позиції одного з найпопулярніших у цій генерації європейців [Бажана], заперечення модерністської релігії чистого мистецтва й образу поета, що шукає сховку від марноти буденності у вежі зі слонової кістки» [31, 221]. Зусиллями радянської ідеології та цензури усі постулати зрілого модернізму були відкинуті на користь зрозуміло-приземлених віянь часу. Тож, потреба в глибинних саморефлексіях, притаманна ліричним героям гамлетівського типу, миттєво зникла. Ця зміна мистецько-філософської парадигми стала яскравим маркером зміни фундаментальних цінностей. Сама дата написання «Смерті Гамлета» є символічною, оскільки перші масові репресії нескорених митців почнуться за рік, у 1933 році. М. Бажан передбачив це у своєму творі: *«Вмирай,*

чорний Гамлете, / принце лякливості, / Щоб в боях народивсь чоловік!» [45] Власне, митці модерної культурної генерації гинули або фізично у катівнях та тюрмах, або духовно, наvertsаючи на шлях пролетарського письменства. Разом із ними зменшувалась цікавість до філософських учень, інтелектуальних суперечок та обговорень, оскільки постала нова рольова модель – поет, що славить комуністичні доктрини.

Для М. Бажана «Смерть Гамлета» була глибоко автобіографічною спробою пояснити власний життєвий феномен: як людина широких європейських поглядів та глибинного таланту змогла стати частиною радянської владної машини. Внутрішній психологічний конфлікт і роздвоєність, що супроводжували М. Бажана протягом усієї ідеологічної кар'єри, стали невід'ємною частиною його існування. В. Базилевський, який значну частину свого творчого шляху відчував радянську цензуру і добре знав твір М. Бажана і його трактуванням образу Гамлета, обрав інший підхід до класичного сюжету. Так, в основу циклу «Гамлет» закладено протиставлення вольової особистості слабкодухим гамлетам. Ліричним героєм циклу є сам шекспірівський персонаж, який подає «переказ» фабули класичної трагедії з глибинними філософськими питаннями про смерть та зраду. Проблеми, які порушує В. Базилевський у віршах циклу, виходять за межі оригіналу, стають потужним культурологічним тлом для осмислення філософських проблем буття людини. Відомий сюжет набуває нових сенсів завдяки поверненню до знакових у творчості В. Базилевського образів *вертепу, Діогена, держави*. Поет залишається вірним собі, звертаючись до культури античності навіть через маску Гамлета, який шукає «Людину», але визнає, що «*я розумію Діогена, / я теж, як він, людини не знайшов*» [10, 179]. Поет повертається до неоднозначності оригінального тексту, темних плям у сюжеті та поведінці самого принца і цього разу робить припущення, що його «*збагне хтось через сотні літ*» [10, 179], як того самого Діогена. Включення цих елементів до тексту створює синтез традиційного та нового прочитання образу Гамлета у творчому доробку В. Базилевського.

Гамлет В. Базилевського усвідомлює, що він лише персонаж, дійова особа в тексті В. Шекспіра: *«Але затісно у непевній ролі, / що нав'язав мені її Шекспір»* [10, 170]. Драматизм людської долі осмислюється автором по-новому, адже його принц чудово знає, що чекає на нього попереду, і в цьому виявляється найбільший трагізм: *«В мерзенний час в театрі божевільнім / волю роль безумного, аби / не збожеволить справді, стати вільним / й не жебрати подачок у судьби»* [10, 170]. Приреченість та невідворотність шляху, витримка і готовність прийняти виклики долі – дотримання цих стоїчних принципів нелегко дається Гамлету В. Базилевського. Він вагається у виборі між *бути* та *не бути* й доходить невтішного висновку: *«Запитую: то бути, чи не бути? / Не бути! – із безмір'я долина»* [10, 172]. У цьому тексті емоційний стан Гамлета є постійним пограниччям між смиренністю та готовністю до боротьби, проте зовнішні обставини схиляють його до думки про смерть як позбавлення від страждань: *«Із спротивом бранця, покірністю жертви / несую крамольне подвійне знаття: / і жити нестерпно, і страшно померти, / не знаючи, що там, за гранню життя»* [10, 173]. Складний внутрішній світ та схильність до рефлексій роблять Гамлета об'єктом насмішок суспільства, адже він не вписується у канон типової поведінки. Ця інакшість одночасно і ускладнює його життя, виключаючи із соціуму, і дарує свободу залишатись собою у світі лицемірства: *«Він не такий – це так вони про мене / перешептом, смішком своїм труським. / Що не такий, сам знаю достеменно, / це хрест обранців – бути не таким»* [10, 173].

Отже, образ Гамлета у творчості українського поета є динамічним: він переживає трансформацію з героя, залежного від автора, до самостійної особистості, готової дати відповідь на одвічне питання існування. Так, у поезії **«Репнуть доли і крутосхили»** (збірка «Замінований рай») данський принц вже має рішучість вступити в діалог із В. Шекспіром й завершити нарешті традиційне вагання між *бути* чи *не бути*, ще актуальне в циклі «Гамлет», впевненим *бути*. В. Базилевський змальовує апокаліптичну картину, що символізує переродження світу: очищення природи, повернення мерців,

відновлення забутих мов: «*Нова земля позбудеться смуту. / Небо – озонових дір...*» [6, 220]. Та попри тотальну зміну всіх елементів світобудови, Людина нікуди не зникає, а навпаки, голосно заявляє про своє право бути частиною нового світу: «*І скаже Гамлет місцевий: Бути! / І погодиться з ним Шекспір*» [6, 220]. В. Шекспір у цьому творі – уособлення Творця, який дає свою згоду на людське буття. У такий спосіб В. Базилевський ніби завершує довгі пошуки Гамлетом свого місця, відкриваючи в ньому сильні сторони та готовність брати відповідальність за наслідки власних дій.

На противагу «західному», «східний» текст світової літератури оприявлений у ліричному доробку В. Базилевського значно менше. Літературні запозичення «східного» інтертексту представлені літературою Стародавнього Сходу та творами національних літератур, написаними після I тис. н.е. Поет звертається до інтертексту Стародавнього Сходу для увиразнення філософських міркувань щодоплинності часу та духовного зв'язку сучасності із давніми культурами. Так, у поезії «**2000**» (збірка «Тетраптих») В. Базилевський використовує реалоніми – імена царів Вавилону та Ассирії, правління яких асоціюється зі збереженням писемних пам'яток культури: «*Брести кудись пісками поколінь, / шукати те, чого нема на мапі, / ловити міражі – невловну тінь / якогось там – якого? – Хаммурапі / чи Ашшурбаніпала...*» [20, 482] Хаммурапі був першим вавилонським правителем, про діяльність якого збереглися писемні свідчення, Ашшурбаніпал прославився як власник легендарної великої бібліотеки. Таким чином, саме писемність, за В. Базилевським, забезпечує зв'язок поколінь і тяглість історичної пам'яті, тож вона є важливою для наступних поколінь.

Споглядання світу з позиції певної відстороненості від дійсності є характерним для художнього методу В. Базилевського. Припускаємо, що увиразнення філософських мотивів є одним із виявів неокласичного дискурсу В. Базилевського, адже, як зазначає Е. Соловей, «саме неокласикам була притаманна творча саморефлексія, близька до такого типу мистецької особистості, як поети-філософи Лі Бо, Ду Фу» [208, 185]. В. Базилевський не

раз звертається до текстів обох китайських класиків як до джерел інтертекстуальних елементів у власній філософській ліриці. Лі Бо і Ду Фу прославились філософськими текстами, в яких порушували питання суспільно-політичного ладу та особистісно-психологічних переживань. У творчості В. Базилевського так само характерним є поєднання цих тематик, де ліричні герої міркують про своє призначення і життєвих шлях у єдності зі служінням вищій меті – мистецтву, народу, державі.

Одна з тем, які розкриває В. Базилевський, послуговуючись інтертекстом китайських поетів, стосується стереотипу, що десь у чужих краях умови життя є кращими за ті, у яких перебуває людина. У своїх поетичних роздумах поет покликається на творчість Лі Бо, який здобув славу «безсмертного поета» в китайській літературі. Ліричними героями його текстів є мандрівники та відлюдники, які спостерігають за змінами в зовнішньому світі природи та внутрішньому світі людини. У творі «**У вас там, у Яні...**» (збірка «Украдене небо») В. Базилевський використовує рядки з твору Лі Бо в ролі епіграфу, який одночасно стає першим рядком вірша. Ліричний герой описує світ, побудований на основі протиставлень: у його просторі, Ціні, панує гнітюча атмосфера й безлад, натомість в іншому просторі, Яні, буяє цвіт і достаток. Однак, маючи можливість поїхати в омріяний край, він обирає залишатись на рідній землі, у рідному суспільстві, навіть з усіма його вадами. В останній строфі поезії з'являються українські фітосимволи (*калина, барвінок*), які маркують національну приналежність ліричного героя, і антитеза «там – тут»: *«Та тільки калини немає / у вас там, у Яні. / Та тільки барвінок тримає / у нас тут, у Ціні»* [23, 16]. Ліричний герой робить свій вибір. Тобто чинить як і сам поет, який попри власну негативну оцінку сучасного українського суспільства залишається його частиною.

Звертаючись до творчої спадщини Ду Фу, В. Базилевський актуалізує проблему державного свавілля та утвореної прірви між політичними елітами та народом. Із-поміж китайських поетів саме Ду Фу, якого називають «священномудрим», викривав у своїй ліриці розкішне життя імператора і

поневір'яння звичайного люду, змушеного жити в постійних злиднях. У поезії «**Ду Фу**» (збірка «Шляхами вітру») В. Базилевський узагальнює типові мотиви китайського письменника і на цьому ґрунті витворює власну версію подій імператорського двору. Художній світ, зображений поетом, є віддзеркаленням недосконалості реального світу: «*А при дворі / євнух в фаворі, інтриги / сіті плавучі / лукаво плетуть царедворці*» [27, 130]. Особа, наділена владою, яка би мала захищати інтереси громадян, залишається індиферентною до їхніх страждань: «*Смута і безлад повсюди, / що ж імператор? / Грає на лютні, / перебирає жіноту*» [27, 130]. Як бачимо, В. Базилевський послідовно розкриває свої філософські міркування, детально представлені у його публіцистиці, про нещасне життя народу як прямий наслідок невдалої державної політики. Та всі недосконалості людського устрою життя безсилі перед природою і законами світобудови, у чому переконується і ліричний герой поезії під час своїх мандрівок. Він, споглядаючи світ, міркує про актуальність вчень давньокитайських філософів: «*Досі не знаю, / хто з них до істини ближче / в цьому контексті: / чи Лаоцзи, чи Конфуцій*» [27, 132]. Дві основні китайські релігійно-філософські системи, засновані цими мудрецами, і сьогодні залишаються актуальними для населення Китаю.

За довгі роки життя В. Базилевський став свідком численних визначних подій, мав особисте знайомство з багатьма митцями-сучасниками. Їхній відхід у позасвіти стає одним із мотивів у творчості поета, який послідовно розробляє тему самотності. У поезії «**На руїнах покоління...**» (збірка «Шляхами вітру»), де ліричний герой порівнює себе із героєм шумерського «Епосу про Гільгамеша», звучить мотив втрати друга, розпач і смуток від усвідомлення невідворотності власної смерті: «*Царю, в мене та ж картина – / зло кругом і друг помер*» [27, 188]. Однак, на відміну від Гільгамеша, ліричний герой переживає набагато більшу трагедію: смерть друга є метафорою відходу цілого покоління, частиною якого він є. Проте навіть усвідомлюючи закон природи, за яким на зміну одному поколінню приходить наступне («*На уламках покоління – / гострий протяг інших ер. / Глина, попів та каміння, / де*

колись шумів Шумер» [27, 187]), він не готовий підлаштовуватись під вимоги нового часу і залишається в опозиції до конформістської більшості. Автор вкотре демонструє своє трагічне сприйняття дійсності, де доля особистості залежить не тільки від власного вибору, а й від вищих сил: *«Тінь хитається в жалобі, / чень жартма насамкінець, / Гільгамеш, в твоїй подобі / доліпив мене Творець»* [27, 188]. Характерно, що до мотивів шумерського епосу звертався і неокласик М. Зеров у сонеті «Гільгамеш», де ліричний герой розмірковує про секрети людського буття після смерті друга: *«Я друга мав. На щастя й супокій / Він повернув мої змагання п'яні, / І от умер мій добрий Еабані, / І клятих дум мене бентежить рій»* [92, 145]. На відміну від М. Зерова, В. Базилевський пропонує трагічну інтерпретацію Гільгамеша-самітника, який спостерігає завершення цілої епохи, прощається з друзями і відчуває себе чужинцем в новому світі.

Філософські міркування В. Базилевського про домінуючі цінності та моральні закони суспільства, підштовхують його до думок про принципи релігії. У поезії **«Заратуштра»** (збірка «Вертеп») поет аналізує спільне в ученнях Заратустри, Ісуса Христа та Магомета. Ліричний герой робить висновок про культурно-релігійну спадкоємність різних народів: *«Судний день він [Заратуштра] прозрів. Це вже потім Христос! / І віщав Магомет, не пославшись на нього»* [2, 127]. Приписи Заратустри, давньоіранського релігійного діяча, відгукуються ліричному герою своїми закликами до турботи про рідний край: *«Заратуштра казав – не забруднюй води, / бережи свою землю від скверни й розору, / звірину доглядай, деревце посади, – / нам би взяти науку його за опору!»* [2, 127] І хоча ці істини здаються банальними, саме вони можуть допомогти впорядкувати той хаос, що панує в світі. В. Базилевський іронічно підкреслює ті прогалини в культурно-історичній освіті, що заступають шлях до мудрості попередніх поколінь і призводять до несприйняття «інших»: *«А коли ж це він жив – Заратуштра-пророк? / За три тисячі років до нашого брата!»* [2, 127] Як і в інших своїх текстах, поет вкотре наголошує на циклічності часу.

Унікальною особливістю використання В. Базилевським інтертексту східного походження є авторські трансформації класичних текстів у збірці «Читання попелу». В окремому розділі «З переспівів та варіацій» представлено адаптовані В. Базилевським уривки з аккадської літератури та поезії Китаю. Поет послуговується перекладами іншими авторів і на цій основі творить власні тексти. У фокусі В. Базилевського твори близької йому тематики: плин часу, вибір шляху, самотність, трагічне життя людини. Так, у переспіві аккадського тексту X ст. до н.е., який В. Базилевський назвав «**Рабе, не переч!**», у діалозі між рабом та його власником порушено проблеми морального вибору, які постають перед людиною в житті. Комунікація між ліричними героями побудована на антитезах, які відображають вагання рабовласника в момент визначення своєї подальшої долі. Натомість раб, який і позбавлений муки такого вибору, і свободи, яку цей вибір дарує, лише поглиблює невпевненість свого господаря. Він піддає сумнівам більшість його тез: « – Рабе, не переч! / – Пане мій, авжеж. / – Що ж тоді по твоєму добро? / – Нежиття – ото і є добро, / хто помер, той вільний від страждань» [25, 236].

Смерть як втеча від мук, що є невід’ємною складовою життя, доповнює доволі гнітючу картину буття в художній адаптації В. Базилевського. В іншому тексті-варіації «**Я при водах Євфрату сиджу...**» ліричний герой споглядає плин річки, яка є метафорою течії часу. У воді він бачить всі події минулого: свої втрати та поневіряння, померлих дружину та сина, свою молодість. Міркуючи про це, герой усвідомлює, що йому бракує стійкості, аби витримати всі випробування: «*Мене час-ненаситець чує, / як трава польова, / так росте моя туга. / Ти, що бачиш усе, / у свічадо очей подивись, / мов пустеля піском, / я нещастями ситий*» [25, 238]. Таким чином, в авторських переспівах з аккадської літератури домінують думки про сенс буття людини і долання нею труднощів на життєвому шляху.

Переспіви В. Базилевським із класичної поезії Китаю позначені меншим трагізмом, у них домінують мотиви приватного життя – щонайменш

притаманні творчості поета в цілому. Так, у вірші «**Похмелюся – й знову п'ю до ночі...**» ліричний герой тікає від реальності, постійного вживаючи алкоголь. Особливість наратора в тому, що він поет, пройнятий сумнівами щодо своєї творчості: *«Озирнися / подумки в минуле, / скільки там в могильниках німих / книг забутих / вічним сном заснуло, / хто сьогодні згадує про них?»* [25, 249] Відмова від власного ремесла через страх залишитись невідомим спричиняють думки митця про фізичну смерть людини. Він вдається до порівняння людей і книг, які так само можуть зникнути безслідно. Ця проблематика запитана і для лірики В. Базилевського, тож китайський інтертекст стає для поета оптимальною художньою «мовою» діалогу з читачем на актуальну для нього тему.

Отже, провівши аналіз особливостей і функцій «східного» інтертексту у філософській ліриці В. Базилевського, зазначаємо таке: 1) кількість запозичень із текстів східних культур є значно меншою, ніж рецепція «західного» тексту; 2) письменник вдається до запозичення мотивів східних літературних джерел для осмислення проблем часу, збереження історичної пам'яті та складнощів вибору, що постає перед людиною.

3.3. Українська міфологія і література як образний код філософської лірики В. Базилевського

В. Базилевський є поетом із яскраво вираженою національною ідентичністю: постійними у його творчості є образи й символи української культури, він рефлексує щодо подій національної історії та апелює до текстів попередників. Митця гнітить моральна і духовна деградація українців, понівечених владарюванням чужих духом і свідомістю політичних еліт і власних запроданців, запліднених рабською психологією. Він усвідомлює свою громадянську й мистецьку ідентичність, а відтак і відповідальність за формування ідеологічних орієнтирів українського суспільства в драматичних умовах девальвації традиційних цінностей. В. Базилевський прагне до цілісного погляду на проблеми спадкоємності епох, національної пам'яті,

життя людини за різних історичних умов. Задля цього поет вступає в діалог із письменниками попередніх епох, звертається до персонажів, які увійшли до категорії вічних. Так, апелюючи до української літературної спадщини, В. Базилевський окреслює власні міркування щодо розвитку української державності, становлення нації, долі українських митців, а також дискутує з тими, хто має погляди, відмінні від його власних. Біографії постатей класиків української літератури є джерелом естетичних мотивів у ліриці автора, у якій В. Базилевський шукає відповіді на питання ролі й значення мистецтва та митців у житті суспільства, зокрема під час визначальних моментів становлення держави.

Попри значну увагу поета до загальних філософських проблем, зокрема і тих, що були окреслені в дослідженні раніше, фіксуємо у філософській ліриці В. Базилевського дещо менше інтертекстем українського походження, ніж зарубіжного. Причинами такого дисбалансу вважаємо домінування національного інтертексту у творах історіософської й поетологічної тематики. Тоді як буттєві питання отримують поетичну рефлексію В. Базилевського, в основі якої рецепція образів і мотивів світової класики. При цьому важливо зазначити, що українські літературні джерела містять додатковий потенціал для унаочнення автобіографічної тематики у творчості поета і зокрема його виживання в умовах колоніального пригноблення тоталітарним режимом Радянського Союзу. Відтак, інтертекстуальні елементи української міфології чи літератури в ліриці В. Базилевського марковані не широким філософським контекстом, а фіксацією на кількох тематичних блоках: 1) історії становлення української держави; 2) критичному аналізі сьогодення; 3) проблемі взаємодії митця з суспільством і його ролі в історії України.

У випадках звернення В. Базилевського до текстів української літератури для осмислення інших філософських питань найпродуктивнішими формами інтертекстуальності виступають цитування; епіграфи з творів інших авторів; персонажі української класики і творів письменників-сучасників як частина художньої картини світу автора. Щодо взаємодії з українською

міфологією, то В. Базилевський лише інколи робить язичницьких богів та персонажів легендарних переказів героями своїх ліричних текстів. Здебільшого вони постають як активні учасники державотворчих процесів у його історіософській ліриці.

Як було зазначено вище, одним із варіантів інтертексту української літератури у філософській ліриці В. Базилевського є використання цитат з поезій інших авторів. Так, у вірші «**Мчав трамвайчик**» (збірка «Шляхами вітру») процитовані рядки з пісні Д. Павличка «Два кольори». Загальний настрій поезії є меланхолійним: ліричний герой у трамвайчику «*пізньої пори*» [27, 186] чує символічну для себе пісню у виконанні юного безхатченка і ніби поринає у спогади про власну юність: «*Я свою зупинку проморгав, / кидала мелодія мене, / гейби м'яч, в захмар'я із тіснях / і навспак – в низинне й кріпосне*» [27, 187]. В. Базилевський поміщає в один простір пару антиподів: ще молоде хлоп'я та вже досвідченого чоловіка. У постаті ліричного героя легко вгадується сам автор поезії, який розпочинав свій творчий шлях одночасно з Д. Павличком і добре пам'ятав появу його пісні в 1964 році. Завдяки використанню елементів національної символіки – червоного і чорного кольорів на вишиванці – архетипові батьківського дому, мотиву материнської любові ліричний твір став надзвичайно популярним. Настрій поезії В. Базилевського резонує з глибинним змістом цього глибоко ліричного твору. Разом з іншими слухачами «Двох кольорів» герой повертається у спогадах у свою молодість: «*Присмирнів, розм'як товкущий люд, / мов шукав свій шанс між там і тут. / Маяли над ним, як прапори, / “Два кольори мої, / два кольори”*» [27, 187]. В. Базилевський описує дійство в трамваї символічним трансфером у минуле, ретроспективою життя, що її мовчки продивляється у власній свідомості ліричний герой.

Із темою осмислення проблеми часу у В. Базилевського пов'язане питання необхідності вивчати історію країни у всіх її проявах. Так, наприклад, у поезії «**Інструктаж для туристів**» (збірка «Труди і дні») автор міркує про занедбану спадщину Криму і покликається на твір М. Бажана «Хлопчик з

Чуфут-Кале» (1940). Поет звертається до тих, хто мандрує півостровом за звичними туристичними маршрутами, закликаючи вивчати справжню культуру народів Криму, віддати шану загиблим воїнам, чиї могили загубились серед кам'яних споруд. Для увиразнення ідеї В. Базилевський у ролі епіграфу цитує рядки з вірша М. Бажана: *«Лише їх мертвонний / продряпаний слід...»* [21, 121] Послідовно засуджуючи небажання сучасників дивитись углиб історії, поет прагне скерувати їхню увагу на наслідки такого безвідповідального ставлення до минулого: *«О всевладдя непам'яті! / Дивіться уважно: / хижий привид століть, / позбавлений ошатних декорацій, / визвірив на вас / свою безтямну, жорстоку, / свою канібальську пащу»* [21, 122]. На думку В. Базилевського, ті, хто не зважають на досвід попередніх поколінь і не засвоюють його уроків, можуть потрапити у пастку часу, коли будуть змушені знову і знову повторювати ті самі помилки. Окрім епіграфу, інтертекстуальним елементом є запозичений у поезії М. Бажана образ «хлопча у сорочці з блакитного ситцю», який разом із мотивом двійництва (так само одним з улюблених у його творчості), В. Базилевський включає у псевдопасторальну картинку часу, який зупинився: *«Десь тут світлоокий хлопчик / з Чуфут-Кале, / двійник героя Бажанового вірша, / либонь, ще й досі / мирно пасе свої кози / і, нудьгуючи, жбурляє в долину / камінці тих фортечних мурів, / що їх перетерли на порох / жорна невоситимого часу»* [21, 122]. Якщо в М. Бажана хлопчик «живий і веселий» дозорний руїни, то в В. Базилевського він фактично дознищує їй. Так поет вкотре наголошує на знеціненні сучасниками надбань минулих поколінь. І цю тенденцію його творчості не оминули увагою критики. Так, про підвищений інтерес В. Базилевського до глибинних змін у суспільстві зауважував І. Дзюба: «А у нас ще й свої специфічні підміни, що ставлять під загрозу саме національне існування. Це – підміна етнічного субстрату іншим, агресивно прийшлим або національно й культурно здеградованим: “По Києву гуляють печеніги, а в печенігів наші імена”. Можуть бути (і є в Базилевського) не лише печеніги, а й хозари, дуліби, смерди тощо – зрозуміло, не в історично-національному чи соціальному

вимірі, а метафорично, – в кожному разі колізія картинна й емоційно нагадує про драму історичної долі, її спотвореність» [77].

В. Базилевський багато міркує про часи, що відійшли в історію, про ідеали минувшини і у своїх художніх текстах інколи наділяє тугою за минулим й інших особистостей. Так, наприклад, у творі **«Від вулиця Хорива сам Хорив...»** (збірка «Замінований рай») поет міркує про почуття засновників Києва – Кия, Щека, Хорива та сестру їхню Либідь, – у момент їхнього споглядання обличчя сучасного міста: *«Хорив зітхав, епох розбитий глек / все намагався склеїти зухвало. / Та сумно посміхались Кий і Щек, / і Либідь сльози нишком витирала»* [6, 280]. Хорив, на відміну від братів та сестри, не готовий прийняти нову реальність. Для нього минуле сповнене гармонією, якої він не знаходить в сучасності: *«Тут люд ярмаркував годин до трьох, / коли ж спинались на узвіз підводи, / то припадав до річки сам Стрибог / і пив її прозріно-чисті води»* [6, 280]. Так В. Базилевський транслює своє уявлення про світову гармонію як мирне співіснування людей, богів і природи. Поет у традиціях романтизму свідомо ідеалізує минуле, щоб протиставити йому сьогодення, висловивши в такий спосіб своє ставлення до нього.

У філософській ліриці В. Базилевського домінують міркування про суть людського життя, призначення людини на землі та недосконалість сучасного світу, чи не найбільшим розчаруванням якого для поета є індиферентність молодого покоління. Окрім цього, у філософському осмисленні часу увиразнюються автобіографічні мотиви, пов'язані з темою підбиття поетом підсумків власного життя, із роздумами про смерть. На думку І. Дзюби, «тема проминальності, зникомості, непам'яті (і пам'яті) є частиною ширшої, всеохоплювальної теми неминучого відходу з буття у всій творчості В.Базилевського» [78]. Саме такі переживання відбиті у вірші **«Страшно заснути і не проснутись...»** (збірка «Шляхами вітру»): *«Страшно заснути і не проснутись, / страшно проснутися і не згадать, / страшно згадати й не озирнутись, / а озирнувшись, пійматись, як тать»* [27, 176]. Ліричний герой сприймає свій емоційний стан певною нормою людського способу існування,

де відповідальність за повсюдне верховенство тривоги покладено не на людину, а на вищу силу – Бога. Тож маємо ситуацію, коли особистість позбавлена права вибору і змушена коритись долі: *«Виліпив Бог нас не з глини – із страху, / світом правує не розум, а страх, / страх навчає сприту й відваги...»* [27, 177]. Повторюючи лексему «страх», В. Базилевський створює відчуття засилля цієї емоції, її присутності в кожному русі, думці, мотивації людини.

Як відомо, концепт страху – один із ключових у філософії екзистенціалізму. Письменники покоління В. Базилевського так само пропонували його художню інтерпретацію. Тож поет ніби включається в певний діалог, указуючи в останній строфі вірша «Страшно заснути і не проснутись...» назви таких творів і їхніх авторів: *«Р. Андріяшик: “Люди зі страху”;* / *М. Вінграновський “Від страху й до страху...”*...» [27, 177]. Перший роман – «Люди зі страху» (1966) Р. Андріяшика – присвячений драматичній сторінці в історії України, а саме проголошенню і поразці Західноукраїнської Народної Республіки. Автор створює образ героя, який керується не ідеалістичними уявленнями про добро та сміливість, а лише прагненням вижити у вирі постійних страждань. Він не міркує про розквіт суспільства, а лише прагне мати мінімально комфортні умови побуту, які дають відчуття безпеки. Історія українців часів ЗУНР показана як послідовність жахливих подій, що спричинили голод, бідність і занепад ідей національного відродження, адже люди, які бояться, не можуть творити історію. Якщо Р. Андріяшик аналізує страх у контексті суспільно-політичної тематики, то М. Вінграновський, рядок поезії якого «Від страху й до страху» зазначає В. Базилевський, відкриває інший вимір людських переживань – страх пережити відмову людини, яку кохаєш. Ліричний герой вірша М. Вінграновського «Цю жінку я люблю...» описує кожен день свого життя як безкінечний потік страху, що охоплює всі його думки і не дозволяє ні спати, ні працювати. В. Базилевський розглядає третій – екзистенційний – тематичний рівень інтерпретації страху: *«В. Базилевський: “Ти тара на двох*

ногах, / а в тарі ходячий – страх”» [27, 177]. Так поет підкреслює тяглість цієї теми в українській ліриці ХХ ст. і масштабує її як одну з визначальних для антропологічного виміру мистецтва.

Як оприявлення теми смерті розглядаємо мотив знищення українських сіл, які асоціюються у В. Базилевського з власним дитинством і символом української культури загалом. О. Гальчук зазначає: «Розробляючи мотив туги за минулим, поет порівнює патріархальне село з Атлантидою і в такий спосіб транслює за допомогою античного топосу як синоніма ідеальної держави думку про втрачений світ-рай» [65, 8]. Так, метафора українського села-Атлантиди постає в поезії **«Гуркоче млин, і мелеться мука...»** (збірка «Вертеп»): *«Наївний мій, довірливий двійник, / як свято вірив ти, як ждав багато! / Але пішов під воду материк, / мов Атлантида – не порятувати»* [2, 147]. Укотре використовуючи мотив двійництва, В. Базилевський протиставляє свої юнацькі очікування реальності свого дорослого віку.

Звертаючись до метафори зниклого міста, В. Базилевський апелює до досвіду української літератури радянського періоду. Так, про затоплення сіл із метою будівництва водосховищ писав О. Довженко у «Поемі про море» (1958). Він став свідком трагедії створення штучного моря для будівництва Каховсько-Кримського гідровузла, коли були затоплені тисячі гектарів родючого чорнозему, знищені плавні, жителі сотні сіл змушені були переселитись на нові місця. Трагедійний аспект цієї події був також висвітлений у романі О. Гончара «Собор» (1968), де затоплення сіл порівнювалось із ще одним знищенням, але тепер ще й ментальним, козацької України, пам'ять про яку всіляко намагаються стерти. В. Базилевський далі розвиває цю болючу тему, надаючи їй символічного узагальнення завдяки античній інтертекстемі «Атлантида» і в поезії **«Гуркоче млин, і мелеться мука...»**, і в **«Заплющити очі... Затулити вуха»** (збірка «Лук і Ліра»). Ліричний герой свідомий того, що його рідна *«...Атлантида, / з кожним роком усе глибше / занурюється під воду...»* [10, 127], тому хоче закарбувати

в пам'яті кожену деталь цієї трагічної події, аби потім передати ці знання грядущим поколінням.

Отже, на основі аналізу філософської лірики В. Базилевського можна зробити висновок, що, обираючи за джерело художньої рецепції українську міфологію і літературу, поет 1) вдається до таких форм інтертекстуальності, цитування, епіграф і ремінісценція окремих мотивів чи персонажів; 2) у ролі інтертекстів постають твори різних історико-літературних періодів – від киеворуської літератури до творчості сучасників В. Базилевського; 3) художні топоси, генетично пов'язані з джерелами національної культури, щонайчастіше увиразнюють мотиви туги за минулим і проминальністю та комплекс мотивів про екзистенцію людини.

Висновки до третього розділу

Філософські есе В. Базилевського побудовані за зразком текстів М. Монтеня: твори не мають чіткої структури, є потоком думок письменника. Водночас попри досить вільну форму, всі філософські есе об'єднані спільною рисою – діалогічним природою висловлювання. В. Базилевський на рівні ідей дискутує з античними, західноєвропейськими та українськими філософами і трансформує їхні погляди до умов сучасності. Завдяки розлогим цитатам з класичних філософських трактатів, письменник розкриває власні погляди на проблеми екзистенційного комплексу, питання взаємодії індивіда та держави.

Відкритим залишається питання комплексного дослідження публіцистики В. Базилевського в контексті української публіцистики початку ХХІ ст., оскільки проведений аналіз публіцистичних текстів автора не є вичерпним.

Інтертекстуальні елементи у філософській ліриці В. Базилевського представлені у вигляді цитат, алюзій, епіграфів, авторських інтерпретацій традиційних образів і мотивів, переспівів творів давньої літератури. Сюжети творів світової літератури та української як її органічної частини в поетичному осмисленні В. Базилевського трансформуються в мотивну основу для

висвітлення важливих філософських проблем, як-от усвідомлення людиною власної смертності (образ Сізіфа), почуття самотності на ґрунті інакшості (образи Гуллівера та ліліпутів), протиставлення моральних чеснот аморальному суспільству (образ Дантового пекла з «Божественної комедії»).

В. Базилевський активно послуговується світовим художнім інтертекстом, розкриваючи глибинну тему творчості, смерті і слави. Вибір творів для встановлення міжтекстових зв'язків ґрунтується на світоглядних позиціях автора, його особистих естетичних преференціях, але визначальним є перегук з філософськими поглядами митців, чия творчість резонує у його ліриці.

Мислення В. Базилевського сповнене трагічним світовідчуттям, яке виразно простежується в ліричних творах, де оприявлені інтертекстами східного походження. За посередництва образів давньошумерського епосу та класичної поезії Китаю, В. Базилевський розкриває проблеми буття людини, що усвідомлює власну смертність, міркує про своє призначення в цьому світі. Персонажі міфів та давніх українських легенд постають у його філософській ліриці частиною сучасного світу і транслують авторську позицію стоїцизму. Магістральною у філософській ліриці В. Базилевського є тема збереження Слова, національного і світового, задля збереження духовного потенціалу людства.

РОЗДІЛ 4.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ДОМІНАНТНА РИСА АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ МИТЦЯ І МИСТЕЦТВА

4.1. «Критична проза» В. Базилевського як різновид металітератури

Літературна критика В. Базилевського є значною частиною його нехудожньої творчості. На ній ґрунтується авторитет письменника як принципового критика з високим рівнем вимог до творів, які він рецензує. В. Базилевський керується власним розумінням поняття «якісна література» і зосереджує свою дослідницьку увагу на текстах авторів старшого покоління, оминаючи увагою молодих митців, навіть визнаних читачами і критиками. Причиною такої вибіркості може бути власний досвід художнього письма В. Базилевського, який створює особливу оптику оцінки творчості інших: «відсіювання» текстів, що не відповідають вимогам глибокої інтелектуальності, філософської заглибленості в питання буття людини і суспільства. Як літературний критик автор прагне актуалізувати цінність високої культури. Тому не поспішає зараховувати сучасників до літературних «метрів», бо переконаний, що спочатку їхні тексти мають пройти випробування часом. В есеї з промовистою назвою «Доба підмін» (2013 року) В. Базилевський зауважує, що поспішне ухвалення рішення щодо рівня обдарованості митців, піднесення їх на літературний Олімп є браком розуміння градації талантів і зауважує невігідне становище сучасних критиків: *«Літературознавча наука й критика під цивілізаційним пресом втрачають здатність розпізнавання підмін. За живе сприймається мертвонароджене. Літературна ойкумена затягується ряскою непотребу»* [18, 101].

Через поширену практику написання компліментарних рецензій В. Базилевський упереджено ставиться до явища літературної критики в Україні: *«Критика у нашій критиці – рідкість. Аргументована – поготів. Господарює критика дифірамбічна в шатах читаності, цитації, з*

посиланням на авторитети чи й затоптаним доважком “письменник світового рівня”» [18, 102] (есеї «Доба підмін»). Письменник ставить під сумнів доречність використання такого означення, оскільки не бачить достатньої його аргументації. Більше того, він порушує питання дефініції «світовий рівень». На думку автора, гідними цього звання є Гомер, Сократ, Данте та інші класики, яких він називає «*межовими стовпами культури*» [18, 102]. Тому об’єктами літературознавчих розвідок самого В. Базилевського стають вже визнані українські майстри слова – Є. Маланюк, Є. Плужник, О. Гончар, В. Стус, Ліна Костенко та інші.

У своїх міркуваннях про літературний канон та критерії визначення класичних творів В. Базилевський продовжує ідеї Т.С. Еліота та українських неокласиків, зокрема М. Зерова, чия творчість неодноразово ставала для сучасника джерелом інтертексту. Англо-американський письменник Т. С. Еліот не зупинявся на художній творчості, а займався і літературною критикою, зокрема аналізом проблем історії, індивідуальних особливостей митців та взаємозалежності творчості і традиції. Т.С. Еліот був прихильником думки, що традиція є визначальною для прочитання художніх текстів, адже поза традицією вони не можуть бути повноцінно осмислені реципієнтами. Майже водночас із Т.С. Еліотом, але за різних суспільно-політичних обставин, про переосмислення літературного канону писав і М. Зеров. Неокласик наголошував на важливості вивчення творчості попередніх поколінь, чії тексти майже не були інтерпретовані і мало досліджувались в умовах колоніального буття українського народу. Подібність ідей двох класиків, англо-американського та українського, пише О. Гальчук у статті «Микола Зеров і Томас Стернз Еліот: точки перетину» (2016): «І Зеров, і Еліот усвідомлювали літературний процес як якісно новий культурний етап та трактували необхідність збереження традиції у складний та суперечливий період новітнього національного ренесансу (Зеров) та авангардизму (Еліот)» [67, 114]. В. Базилевський регулярно повертається до проблеми традиції в

літературі, актуалізуючи у своїх художніх і публіцистичних текстах імена авторів, пам'ять про яких була майже знищена в радянських період.

У своїй літературознавчій публіцистиці В. Базилевський присвячує окремі розвідки митцям, які не стали популярними серед сучасників, однак, критик вважає їхні тексти важливими для збереження тяглості літературного процесу. Схожою була мотивація Т. С. Еліота та М. Зерова, коли обидва літературні критики пропонували власні бачення національних літературних канонів, обґрунтованих естетичною цінністю текстів. Так, Т.С. Еліот відмовлявся від біографічного методу в літературознавстві, оскільки він змінює фокус уваги з самого твору на персоналію автора. М. Зеров послідовно апелював до естетичних цінностей тексту, які мали би замінити народницькі підходи до аналізу творів. Для неокласика визначальною була художня цінність твору, зв'язок із національною та світовою традицією, відповідність культурному духу епохи. Як зазначає В. Ніколенко, для М. Зерова «сутнісними є не ідеологічний вплив твору або його національно-етнічна репрезентативність, а формальні та ідейні новації, адже текст стає канонічним лише у полі інших текстів, у єдності автономної літературної системи» [167, 49].

Для розуміння такої вимогливості В. Базилевського помічним може стати розрізнення літературної критики та письменницької. Відмінність полягає в тому, хто є критиком: літературною критикою може займатись особа, що має відповідний рівень літературознавчих знань, а письменницькою – ті автори, які самі є письменниками. Різновиди літературної критики визначав і Т. С. Еліот, виокремлюючи академічну, професійну та мистецьку критику. Сам письменник зараховував себе до якраз до останнього виду, оскільки був і поетом, і літературним критиком, і теоретиком літератури одночасно. На думку Г. Чумака, «літературно-критичні есе Т.С. Еліота про поетів і драматургів Ренесансу, романтизму та нового часу, а також теоретичні праці про актуальні проблеми літературно критичної діяльності, незважаючи на всю їх конкретно-історичність і відповідність обговорюваному об'єктові,

все ж, як показує аналіз, є радше зразками саморефлексії, аніж самодостатніми дослідженнями» [237, 10] Подібною є творча доля В. Базилевського, який протягом довгих років поєднував роль митця і критика, а у своїй літературознавчій публіцистиці завжди спирався на індивідуальний письменницький досвід.

І. Лучук зазначає: «Письменницька критика вирізняється великою увагою до проблем художньої майстерності, значну увагу приділяє осмисленню мистецтва поетичного» [139]. Тобто, представники письменницької критики сприймають тексти крізь призму власної естетики і в рецензіях не можуть повністю дистанціюватись від власних творчих методів, оскільки, завдяки аналізу текстів інших авторів, можуть відрефлексувати і самих себе. На думку І. Лучука, це особливо стосується поетів, які «пишучи про інших поетів, цим самим висвітлюють і своє розуміння поезії, деяких її нюансів» [139]. В. Базилевський у своїй поетичній творчості орієнтується на зразки класичної поезії, зокрема на високі стандарти неокласиків, а тому його обурює примітивізація поезії, позбавлення її сакрального значення і своєрідної елітарності: *«Моя реакція на все це була передусім реакцією читача на глум над поезією. На той полегшений варіант письма, який відкривав шлюзи усім бажаним, на масив нової білялітературної літератури, кількісне накопичення якого загрожувало поглинути справді цікаві здобутки талановитих одиниць»* [11, 643].

Часом поет критично оцінює навіть власні досягнення, зокрема тексти раннього періоду творчості: *«Він [Базилевський] написав чимало непотребу. Йому бракувало мудрості відмовитись від практики самокаліцтва. Від віршів, потоптаних видавцями й цензурою. Не випадково він воліє не згадувати про книжки своєї молодості»* [11, 642]. Оскільки В. Базилевський відверто критикує власний доробок, то твори інших письменників проходять не менш детальний аналіз на відповідність високим стандартам поетичного мистецтва. Письменник прагне зберегти в історії лише найкращі, найдостойніші зразки, тому негативно реагує на безвідповідальність у літературі: коли епігонство

замінює унікальність, коли іронія стає банальністю, а нецензурна лексика перетворюється на невід'ємну частину твору.

В. Базилевський усвідомлює, що його зусилля критика можуть бути не сприйнятті молодшим поколінням письменників: *«Я ризикував зажити слави ретрограда, який не бачить тріумфального сплеску нових талантів. Ті хлопці і дівчата навіть не підозрювали, що цей ретроград, на відміну від декого, хто муркоче їм колоскову, – уважний читач їхніх писань»* [11, 647].

В. Базилевський наголошує, що йому вистачило сміливості озвучити те, через що *«ровесники обурювалися тільки в спілчанських коридорах»* [11, 647], а він прочитав, осмислив і лише тоді опублікував свої міркування. Так, у статті **«Аргонавти нової ери?»** В. Базилевський робить огляд 64 збірок поезій, що містять твори 50 молодих авторів. Критик зазначає, що загалом він проаналізував трохи більше 600 сторінок, і називає це *«стравою для Гаргантюа та Пантагрюеля»* [18, 322]. Тяжіння поетів до раблезіанства виявляється і в самих текстах, і в самоідентифікації, що одразу зауважує критик. Та перш, ніж переходити до самого тексту статті, слід звернути увагу на її назву та підзаголовок. «Аргонавти нової ери?» – це пряма алюзія на висловлювання М. Рильського про неокласиків як тих, хто може збудувати новітній Арго, на якому будуть і вже знані майстри слова (М. Зеров), і молоді таланти (П. Тичина). Згодом М. Зеров написав поезію «Аргонавти», присвячену М. Рильському, у якій він продовжив гру образів свого колеги. У М. Рильського аргонавти – це надія на віднайдення чистого мистецтва, у М. Зерова – хранителі мистецьких традицій. Натомість у В. Базилевського завдяки питальному реченню цей образ використано для висловлення іронії щодо молодих поетів. Як літературний критик він ставить під сумнів спроможність молодого покоління стати «аргонавтами». В. Базилевський не бачить у них потенціалу писати такі поезії, що увійшли б в історію, як свого часу це сталося з неокласиками. *«З нотаток анахроніста»* – це авторський підзаголовок до статті, який ілюструє самосприйняття В. Базилевського: серед молодих поетів він відчуває себе людиною, що випадає з сучасного контексту,

людиною минулого, прихильником інших підходів до творчості. В. Базилевський фіксує розрив між класичною літературою і тими поетами, чий твори увійшли до збірок «Дві тонни найкращої молодшої поезії» (2007) та «Літпошта» (2009): *«Ні Рильський, ні Плузник, ні Свідзінський, ні Бажан, ні Мисик не відлунилися в їхніх голосах. Неабиякі навіть за світовими мірками новації молодого Тичини не прихилили їх до себе»* [18, 325]. Таким чином, В. Базилевський діалогізує і з минулим, апелюючи до творчості неокласиків і їхньої практики формулювання естетичних вимог, запозиченої з класичної традиції, і з теперішнім, даючи оцінку сучасній поезії.

В. Базилевський аналізує і тематику поезії молодого покоління, і особливості трансформації ними норм поетики. Автор простежує серед молодих поетів тенденцію уникати прямих згадок про Україну та реалії держави, в якій вони проживають, натомість все більше концентруватись на собі та особистих переживаннях: *«Про що вони пишуть? Про себе. Ким вони зайняті? Собою. Кого портретують? Себе»* [18, 325]. На думку В. Базилевського, така увага поетів до себе та своїх відчуттів є типовою для лірики, проте все залежить від майстерності авторів у саморефлексії. Оминаючи патріотичну лірику, молоді автори свідчать про епоху своєю меланхолійністю, яку В. Базилевський називає *«тоном меланхолійності, неприязності, ізоляціонізму»* [18, 326]. Він вважає, що постійні самоповтори та тематична обмеженість є основною причиною швидкої втрати цікавості до поезії не тільки в нього як літературного критика і досвідченого письменника, а й у читачів, які не відкривають для себе нічого нового.

В. Базилевський зауважує, що в збірках «Дві тонни найкращої молодшої поезії» і «Літпошта» автори *«розхитують поетику і набивають свої літмішки усім без розбору»* [18, 327]. Так, наприклад, на лексичному рівні автори використовують багато англіцизмів, просторіч, жаргонізмів, які не характерні для високих поетичних жанрів, до яких апелює В. Базилевський. Він вважає, що бажання висловитись якомога оригінальніше призводить до створення некоректних порівнянь або метафор, деякі з яких критик цитує. Так,

наприклад, В. Базилевський подає рядки з поезій Я. Гадзінського: «“Прозора тканина інею опустила повіки квітам”, “Ми назавше стрибаємо у застоїні ставки наших сліз”» [18, 327]. Він схвально відгукується про вміння поетів використовувати звукопис, та все ж порівнює молодих поетів із неофітами, яким *«так багато хочеться сказати і сказати все відразу, що вони заплутуються у словах, як у лісових нетрях»* [18, 327].

В. Базилевський доходить висновків про схожість естетичних принципів у представників нового покоління поетів, однак, вважає, що їм бракує переконливості, а після прочитання з’являється відчуття штучності текстів. Популярність верлібру як віршованої форми у творчості молодих В. Базилевський називає способом обернути свою прозу на поезію і вважає, що *«хитке балансування між серйозністю і легкомислістю, між віршем вільним і римованим видає їхню невпевненість у власних силах»* [18, 329].

Загальне враження В. Базилевського від антологій молодої поезії підштовхує його до міркувань про хибний вектор розвитку літературного процесу, у якому стає забагато банальності. У фіналі критичного огляду автор застосовує художній прийом введення голосу «іншого», який піддає сумніву правильний вибір значення слова «аргонавти»: *«аргонавти – не тільки зухвалі мандрівники й першовідкривачі. Аргонавти – то й головоногі молюски. З родини безхребетних»* [18, 332]. Так, В. Базилевський залишає читачам можливість самостійно поміркувати про те, про яких саме аргонавтів він вів мову.

На думку В. Базилевського, лише чесна критика може вплинути на формування об’єктивних рецензії та визначення місця твору в системі української літератури. Письменник сприймає літературу не як ремесло, а як особисту місію, що вимагає від нього безперервного служіння. Тож, відслідковуючи події та явища, що формують літературний процес, дає їм персональну оцінку.

До критичної прози В. Базилевського належать і нариси, есеї та статті про творчість письменників старшого покоління: *«Римлянин з Архангорода»*

про Є. Маланюка, «“Письменник – нервова клітина нації”» про О. Гончара, «Шлях до кастальських джерел» про І. Качуровського, «Сила слабкого» про Є. Плужника. А також про своїх однолітків: «Поезія як мислення» про Ліну Костенко, «Структура етичного радикалізму» про В. Стуса, «Похвала Леонідові Талалаю» і «Клич гнізда» про Б. Олійника. Характерно, що творчість письменників молодшого покоління не входить до кола інтересів літературного критика, крім випадків, коли їхні твори ставали об’єктами аналізу інших дослідників. Натомість В. Базилевський часом рефлексує щодо публікацій колег-критиків – «З ріки Геракліта» про Л. Новиченка, «Спростування ментальності» про М. Слабошпицького – оцінюючи їх внесок у розвиток української літератури як рівнозначний внеску багатьох письменників.

Для В. Базилевського як літературного критика визначальними є не тільки естетичні переконання, а й життєві принципи та цінності митця, особливо діячів радянського періоду. Відтак предметом його рефлексій стають не тільки особливості поезики авторів, а і філософські ідеї їхніх творів, біографічні події та власні враження від спілкування. Автор не має на меті залишитися неупередженим, тож фіксує власне ставлення до творчості цих письменників.

Аналізуючи творчість інших митців, В. Базилевський вдається до використання інтертекстуальних елементів, зокрема в назвах своїх літературно-критичних публікацій. Цей паратекстуальний елемент сприяє формуванню в реципієнтів певного рівня очікувань і налаштовує на подальше прочитання тексту. Так, наприклад, назва есею «**Бунт анахорета**» 1988 року, присвяченого Є. Плужнику, є метафорою із покликанням на християнську культуру. В. Базилевський міркує про долю Є. Плужника і поєднання в ній бунтівного первню із прагненням спокою, називаючи автора «*поетом протиріч*» [11, 138]. До згадки про практики анахоретів В. Базилевського підштовхують неодноразові повтори лексеми «тиша» і похідних від неї у творчості поета. Навіть конфлікт Є. Плужника з нормами зовнішнього світу

В. Базилевський називає *«затаєним опором, загнаним в глухі кути свідомості неприйняттям, внутрішнім жестом, порухом, мимовільною реакцією»* [11, 139]. Назва есею допомагає тлумачити такий «тихий» спротив як паралель до усвідомленого відмежування анахоретів від суспільства, їхнього прагнення залишитись наодинці із вірою. Або інший приклад інтертекстуальної назви – есей **«З ріки Геракліта»** 1994 року, що описує творчу спадщину українського літературного критика радянського періоду Л. Новиченка. В. Базилевський у назві згадує давньогрецького філософа Геракліта, який зажив слави складного для розуміння автора, за що його навіть називали «темним». Однак, доклавши зусиль до трактування написаного, у працях Геракліта можна віднайти зародки діалектичного вчення і багато ідей, які пізніше були розвинені у працях Платона, Аристотеля, а згодом і Гегеля. В есеї немає прямої паралелі між Гераклітом та Л. Новиченком, але В. Базилевський стверджує, що *«статті Новиченка треба вміти читати, вилушувати з них поживне зерня, і тоді зору відкриється пейзаж мінливий і барвистий»* [11, 258]. Складна структура текстів, обережність у виборі об'єктів досліджень і завуальовані висновки – до цих прийомів вдавався і Л. Новиченко, щоб бути чесним із читачами. Саме тому В. Базилевський характеризує талант критика *«відчуттям і розумінням поезії на рівні органіки»* [11, 258] і *«точністю та строгістю естетичних оцінок»* [11, 258].

Ще одним різновидом паратекстуальності в есеях та картинах В. Базилевського є епіграфи. За джерелами походження переважають епіграфи з української літератури, зокрема з творчості неокласиків (М. Зеров, М. Рильський) та покоління 1960-х–1970-х рр. (О. Гончар, М. Вінграновський, Ліна Костенко, В. Стус). В. Базилевський обирає епіграфи за двома принципами: 1) із творчості митця, про якого він пише в есеї чи малюнку; 2) із творчості іншого автора. Добираючи цитати з творчості досліджуваного автора В. Базилевський створює ілюзію, що ці слова автор написав сам по собі, хоча насправді це лише вдало вибраний ним вислів. Так, наприклад, в есеї **«Поезія як мислення»** (1984, друга редакція – 1988) В. Базилевський

рефлексує про унікальний авторський стиль поезій Ліни Костенко, її непохитний авторитет серед сучасників і молодшого покоління. Епіграфом до есею автор добирає цитату з роману у віршах «Маруся Чурай»: *«Бувають, може, й кращі голоси, але такого другого немає!»* [18, 560] Саме так В. Базилевський пише і про оригінальність творчості Ліни Костенко, дорівнятих до якої не може ніхто із сучасників. Прикладом використання епіграфу з творчості інших авторів є есей **«Павло Григорович»** 2005 року, присвячений складній творчій долі П. Тичини. В. Базилевський епіграфом подає цитату В. Стуса: *«Хто ж ти єси, Тичино? Без сумніву, геніальний поет. І – геніальний блазень. Живіший од живих і мервтіший мертвих»* [11, 92]. Свою відповідь на поставлене В. Стусом питання шукає і В. Базилевський: намагається зрозуміти процес відходу П. Тичини від оригінальності поезій молодих років, аналізує спроби автора реалізувати себе в інших ролях. В. Базилевський метафорично описує злам всередині поета: *«З Тичиною неодмінно мало статися те, що трапляється з обдарованими хлопчиками-співаками: по досягненні ними повноліття голос їх втрачає свою первісну чарівність, набуває іншої, не завжди позитивної якості»* [11, 98]. Відтак у підсумку він вважає, що справжні шедеври П. Тичини могли би розміститись на 50 сторінках, а перевидавати все інше було би там самим, що *«реанімувати небіжчика»* [11, 109].

Велика кількість інтертекстуальних елементів наявна і в самих літературно-критичних текстах автора. Переважають покликання на твори інших письменників чи філософів, що дають В. Базилевському можливість провести паралелі і простежити подібність ідей чи художніх методів різних авторів. Так, наприклад, у статті **«Структура етичного радикалізму»** (2012) аналізується творчість В. Стуса крізь призму повторюваного мотиву смерті. Автор встановлює зв'язок філософських ідей В. Стуса з античним мислителем Епікуром: *«Припущення Епікура, що, можливо, життя є смерть, а смерть – життя, для поета майже dokonаний факт»* [18, 491], а далі розвиває думку про те, що захоплення поета пошуками відповідей на питання буття

реалізувалось у постійному покликанні на ідеї різних філософів. У міркуваннях про смерть В. Стуса, на думку В. Базилевського, орієнтується на погляди Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, А. Камю та М. Гайдеггера [18, 491]. Водночас критик зауважує потужний зв'язок В. Стуса з українською літературною традицією: *«Ще вловлюються сліди чужих віянь – Шевченка, Бажана, Вінграновського, але вже в “Потоках” проріжеться голос, що потужно озветься у “Часі творчості” та “Палімпсестах”»* [18, 496]. Та попри це він відзначає абсолютну оригінальність поезики В. Стуса, особливо його вміння точно підібрати лексеми, а за відсутності – створити їх самостійно. Аналізуючи збірки поета, В. Базилевський покликається на інших дослідників його творчості, зокрема М. Коцюбинську, В. Моренця, Д. Стуса. Навіть останнє слово у статті про В. Стуса В. Базилевський залишає за іншим літературним критиком і подає цитату І. Дзюби: *«Це був інтелект могутній і тонкий, і притому інтелект постійно самовдосконалюваний, самонароцуваний, з безмежними можливостями самовдосконалення і самонароцування»* [18, 505].

У критичній рецензії **«Римлянин з Архангорода»** (1996) В. Базилевський рефлексує щодо життєвого і творчого шляху Є. Маланюка. Сторінки тексту рясніють згадками про сучасників поета О. Ольжича, Ю. Липу, М. Рильського, дослідників його творчості Ю. Шереха, Ю. Лавріненка, М. Шлемкевича, а також багатьох історико-політичних діячів, чії постаті важливі для розуміння історіософських поглядів Є. Маланюка – П. Дорошенка, І. Мазепу, П. Куліша, В. Винниченка. У назві самої рецензії наявні алюзії і на біографію письменника, і на його творчість. Характеристика «римлянин» від В. Базилевського походить від самоназви Є. Маланюка – «імператора залізних строф». Вона вказує на зв'язок поета із культурою давнього Риму, імперією, яка утвердилась завдяки постійним війнам і боротьбі за виживання. Проте, В. Базилевський у назві критичної праці також відзначає топонім – Архангород, – що є місцем народження Є. Маланюка, частиною степової України, про яку поет завжди писав в історіософських творах. Так,

В. Базилевський поєднав дві яскраві риси творчості Є. Маланюка і створив образ *«римлянина з Архангорода»*, за яким легко простежити постать українського класика.

В. Базилевський багато цитує Є. Маланюка, та переважно це є способом підтвердити власні тези про ідіостиль поета. На думку автора, античні мотиви, що оприявлюються в образах Степової Еллади та Залізного Риму, є визначальними для творчості поета: *«Маланюк витворив для себе два знака-символи, дві метафори України – Елладу і Рим. Він витворювався, варіював і нюансував ці поняття, наповнював їх різним змістом, але проніс свою концепцію державності, то педалюючи на ній, то наближаючись чи віддаляючись від неї, по суті, крізь усе життя»* [11, 170]. Ця концепція близька і В. Базилевському, який у власній ліричній творчості розвиває думку про пряму спадкоємність Україною давньогрецької культури. Аналізуючи історіософські мотиви творчості Є. Маланюка, В. Базилевський звертається до пам'яток давньої української літератури («Руська правда», «Повчання» В. Мономаха), цитує В. Липинського (про «дух степу»), описує концепції П. Куліша, Д. Донцова і, порівнюючи їх з поглядами Є. Маланюка, визначає спільні та відмінні риси.

В. Базилевський порівнює Є. Маланюка із Сізіфом. Але йде не за традиційною інтерпретації міфічного героя, який відбував покарання богів, а тлумачить його таким, що з доброї волі обрав свій шлях й *«усвідомлює марність своїх зусиль»* [11, 166]. У цьому вчинку автор вбачає великий протест проти становища українців, які постійно долають виклики долі, щоб мати право утвердитись на власній землі. В. Базилевський вважає силу жертвності Є. Маланюка і його фанатичне служіння власному народові спробою змагання з богом. На підставі схожості мотивів він порівнює Є. Маланюка із Т. Шевченком: *«Впавши у тяжкий гріх богоборювання, Маланюк у цьому пункті перегукнувся з Шевченком у пору його необачного і нехристиянського випадку-надриву: “Я так її, я так люблю, / Мою Україну убогу, / Що прокляну святого Бога, / За неї душу погублю!”»* [11, 166]. Та все ж існує суттєва різниця

у підходах поетів до своєї боротьби: Т. Шевченко із болем, ніжністю та любов'ю бореться за долю рідної країни, в той час як «Маланюк-римлянин» [11, 166] не відчуває жалості до українців, а керується принципами сили та витривалості.

Спроби зрозуміти Є. Маланюка були в багатьох літературних критиків та істориків, однак, на думку В. Bazилевського, можливо це лише розглядаючи поезію та публіцистику автора як єдине ціле. В. Bazилевський наводить цитати А. Хвилі, Ю. Лавріненка, С. Гординського, М. Шлемкевича про постать Є. Маланюка і визнає, що лише останній зі згаданих авторів зміг вповні окреслити роль письменника в українській культурі. В. Bazилевський наприкінці рецензії підсумовує те, що говорили і писали про Є. Маланюка інші дослідники: *«Одні називали його необароковим поетом, другі – класицистом, треті – причетним до класицизму лише частково. І кожен по своєму мав рацію»* [11, 203]. Аналізуючи ці визначення, В. Bazилевський все ж залишається оригінальним у визначенні авторського стилю Є. Маланюка: *«Світоглядно він, Є. Маланюк, якщо послуговуватись літературознавчою термінологією епохи розвинутого соціалізму, – активний романтик. Його опорні знаки-символи тому найперше свідчення»* [11, 203].

Ця критична рецензія В. Bazилевського є значно більшою за обсягом (неповні 50 сторінок), ніж його інші літературно-критичні праці. Відповідно, у ній В. Bazилевський більш детально виклав власні міркування про зв'язок творчості Є. Маланюка із традицією попередніх поколінь. На підтвердження своєї дослідницької позиції він цитує і Є. Маланюка, і інших літературознавців. Інтертекстеми цієї статті легко зчитуються реципієнтом, адже автор тлумачить всі свої покликання на різні філософські ідеї та обґрунтовує наведені літературні порівняння.

Окрім критичних праць, у публіцистичному доробку В. Bazилевського є рецензії на літературознавчі дослідження, присвячені окремим митцям. У такий спосіб утворюється подвійна оптика сприйняття аналізованих текстів: літературно-критичний текст В. Bazилевського як призма іншого літературно-

критичного тексту, у якому проаналізовано твір (твори) певного письменника. Це своєрідна «рецензія на рецензію» – зразок металітератури як характерного для публіцистичної творчості В. Базилевського метажанру. У своїх рецензіях письменник здійснює аналіз на двох рівнях: 1) розбір літературознавчої праці дослідника, методів та прийомів, використаних для обробки та збору інформації, повноти її викладу; 2) пропонує власні міркування про творчість досліджуваного автора, його роль і місце в українському літературному процесі. Так, наприклад, у статті **«Пародоксальний Винниченко»** він аналізує книгу В. Панченка **«Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості»** (2004), а в статті **«Епос від Миколи Карпенка»** (2002) міркує про вплив Лазаря Барановича на творчість сучасних письменників.

У 2018 році В. Базилевський у формі відкритого листа із заголовком **«Актуалізми від людини з ХІХ століття»** написав рецензію на книгу І. Дзюби **«Чорний романтик Сергій Жадан»** (2017). Де дає високу оцінку написаному і називає цю літературно-критичну розвідку чи не найґрунтовнішою з останніх публікацій І. Дзюби [18, 343]. Він робить загальний огляд книги, але постійно повертається до твердження, що аналізувати творчість такого відомого автора – це серйозний виклик для дослідника. Це передовсім пов'язано зі стереотипами щодо недоцільності критики на адресу визнаних майстрів: *«Популярного автора ніби й незручно критикувати. Йому прощають те, чого не прощають непопулярному. Його огріхів свідомо не зауважують. І дарма»* [18, 347]. На думку В. Базилевського, недосконалість художніх текстів знаних майстрів слова заслуговує на особливу увагу від літературних дослідників, адже часом саме такі тексти можуть пояснити тенденції розвитку письменника. Тож на критиків В. Базилевський покладає обов'язок прямо говорити *«про промахи»* [18, 347]. Ще однією причиною, яка ускладнює аналіз творчості С. Жадана, є різниця поколінь: І. Дзюба визнає, що сформувався в іншій культурній парадигмі, з іншими естетичними орієнтирами, та це не заважає неупереджено оцінювати значення творчості письменника в сучасному літературному процесі.

В. Базилевський підтримує І. Дзюбу, пишучи, що різниця дозволяє більш переконливо і критично аналізувати тексти автора і є ознакою сміливості: *«Зате певен, мало знайдеться охочих зважитися на осмислення творчості поета, розрив у віці з яким обліковується десятиліттями»* [18, 347]. При цьому В. Базилевський одразу попереджає автора розвідки, що його рецензія не може бути вичерпною, адже *«Ви, за Вашим зізнанням, власник 13-ти книжок Жадана. У моєму ж читацькому активі їх лише три»* [18, 343]. Проте навіть цей читацький досвід (прочитання і поезії, і прози С. Жадана) дає можливість сформулювати загальні уявлення про характер творчості автора. В. Базилевський відзначає багато цікавих міркувань І. Дзюби: перехід від текстів С. Жадана до узагальнень про тенденції літератури, інтермедіальний аналіз, дослідження невідповідності окремих назв книжок автора їх змісту. Окремо В. Базилевський підмічає поступовий виклад думок у книзі та художній прийом І. Дзюби зі стилізацією під авторський стиль С. Жадана: *«Ви переграли Жадана на його ж полі»* [18, 345].

Попри загальний схвальний тон рецензії, В. Базилевський констатує, що в книзі І. Дзюби є ряд незавершених міркувань, зокрема не вистачає аналізу мови С. Жадана. В. Базилевський припускає, що дослідження цієї теми могло би стати ще одним повноцінним розділом: *«Розділ, який, сподіваюся, Ви ще напишете. Недарма ж, либонь, обмовилися, що то “предмет окремої розмови”. Бо ж “предмет” з тих, які ні обійти, ні об’їхати»* [18, 345]. Автор висловлює власне припущення, що для написання розвідки про мову С. Жадана варто добре вивчити достатньо великий доробок його художніх перекладів. На думку В. Базилевського, у поетичних збірках С. Жадана *«Вогнепальні й ножові»* (2012) і *«Тамплієри»* (2016) простежується ідейно-тематичний та жанровий вплив широкого кола митців від класиків до сучасників: *«Їх баладний лад уперто навертав мене до інтонаційно суголосних їм балад Кіплінга і нашого Влизька»* [18, 345]. Це приклад характерної особливості металітературних текстів В. Базилевського: він поєднує

рецензування літературно-критичних розвідок інших авторів із власними міркуваннями про досліджувані тексти.

Часом В. Базилевський надто захоплюється – і в результаті його літературознавчі погляди переважають над розглядом праць інших дослідників. Так, і в аналізованій рецензії В. Базилевський від міркувань І. Дзюби переходить до викладу власних думок щодо творчості С. Жадана. Він, покликаючись на С. Моєма, називає сучасника поетом, що *«гармонізує свою поезію з прозою»* [18, 346]. На підтвердження цієї думки В. Базилевський наводить приклади назв поезій С. Жадана і констатує, що це *«майже демонстративна прозаїзація»* [18, 346]. Із цієї тези автор розвиває думку про іншу особливість поезики С. Жадана: його тяжіння до оповідної манери та сюжетності в ліриці. Така фабульність не притаманна чистим ліричним жанрам, але саме без неї, на думку В. Базилевського, *«Жадана не уявити»* [18, 346]. Ще однією особливістю авторського стилю С. Жадана В. Базилевський називає постійні логічні міркування, до сприйняття яких готові не всі читачі. Щоб зрозуміти задум поета реципієнти змушені *«стежити за його силогізмами, ходом їх розгортання і нагнітання, перейматися його напруженим психологізмом»* [18, 346], адже лише за умови такого вдумливого прочитання можна досягнути творчий задум С. Жадана.

В. Базилевський не тільки висловлює власні критичні погляди щодо авторського стилю сучасного поета, а і формулює для нього перелік рекомендацій-застережень щодо того, чого варто остерігатися у творчості: *«автоматизму, зужитості прийому. Одноманіття масок. Розмитості і знеособлення нав'язливих “він”, “вона”. Інтонаційних повторів»* [18, 346]. Цей достатньо розлогий перелік не супроводжується додатковими коментарями чи поясненнями, що є нетиповим для В. Базилевського. У своїй критичній прозі письменник завжди супроводжує власні тези розлогими уточненнями, що мають посилити позицію автора і не залишити простору для подвійних трактувань. Натомість, у випадку цього тексту В. Базилевський не

обґрунтовує кожен зі своїх порад, а залишає це на розсуд не тільки С. Жадана, а й І. Дзюби, якому адресовано лист-рецензію.

Наостанок В. Базилевський міркує про зміну традиції та роль С. Жадана в літературному процесі. Автор дотримується думки, що традиція українського письменства зазнала трансформації через глобалізаційні процеси і адаптувалась до світових тенденцій. В. Базилевський вважає таку трансформацію великим недоліком, адже для нього єдиним правильним шляхом розвитку традиції є дотримання її природного напрямку розвитку та збереження функції розрізнення народів за характерними особливостями національної літератури. В. Базилевський згадує одну з нових антологій поезії ХХ ст., видану за редакцією І. Малковича, порівнює класиків ХХ ст. із класиком ХІХ ст. і вказує на негативні тенденції, що утвердились в літературному процесі: *«Антологія Малковича має назву “Від Тичини до Жадана”. Зіставивши поетику Жадана з поетикою Тичини, отримали б вельми повчальну картину. Бо література – це ще й історія великих і малих втрат»* [18, 347]. В. Базилевський, занурений в естетику класичної поезії, не завжди приймає канони сучасної літератури, тож користується можливістю привернути увагу читачів до митців минулого, до їхнього рівня володіння художнім словом. Прикметно, що майже ніхто з молодшого покоління сучасників В. Базилевського не отримує від нього такого ж рівня схвалення, яким він відзначає українських класиків та покоління шістдесятників.

Завершується рецензія привітаннями на адресу І. Дзюби із виданням книги, *«що подивовує яснобаченням і гостротою сприйняття сумбурної реальності у її модерних літературних шатах»* [18, 348]. Тож, попри те, що частина публікації присвячена викладу власних літературознавчих поглядів В. Базилевського на творчість С. Жадана, все ж останній абзац має повернути читачів про предмету розвідки – літературно-критичної праці І. Дзюби. Рецензія В. Базилевського є прикладом металітературної публіцистики автора, адже у ній яскраво виражено аналіз тексту на двох рівнях: 1) критичний огляд книги І. Дзюби про С. Жадана із визначенням її сильних сторін і перспектив

подальших досліджень; 2) розлогим коментарем про творчість С. Жадана з власної позиції.

Іншим зразком металітературної публіцистики автора є стаття **«Пародоксальний Винниченко»** (2005). У ній В. Базилевський репрезентував власну оцінку книги В. Панченка «Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості» (2004). У традиційній для себе манері він поєднує особисту думку про літературний доробок В. Винниченка із відгуком на дослідження В. Панченка.

В авторській характеристиці В. Винниченка як *«найпарадоксальнішої постаті на небосхилі українства ХХ століття»* [24, 314] В. Базилевський порівнює життя культурно-історичного діяча із захоплюючим романом-біографією, у якому знайшлося місце і літературній творчості, і політичній кар'єрі, і революційній діяльності, і любовним переживанням. Такий життєвий сценарій В. Базилевський визначає літературними термінами із протилежними значеннями: *«буфонада і трагедія»* [24, 314]. Тобто, поєднання низького із високим, а подекуди поєднання взаємозаперечних явищ, що і є парадоксом. В. Базилевський називає велику кількість перипетій в житті В. Винниченка спіраллю, а книгу В. Панченка – *«спробою розкручування витків цієї спіралі»* [24, 314].

В. Базилевський визначає літературознавчий стиль В. Панченка такими рисами: ґрунтовне вивчення архівних матеріалів, робота виключно із доведеними фактами, поєднання раціонального опису подій зі змалюванням емоційного портрету митця. Акцентує увагу на вільному викладі та белетризації як особливій манері В. Панченка, що *«сприймаються як імпульсивні порухи автора, який щасливо “забуває” про об’єктивний аналіз та розважливий тон»* [24, 315]. На думку В. Базилевського, відступи В. Панченка від суто наукового стилю оповіді сприяють більшому рівню довіри читача до письменника і полегшують сприйняття тексту. Відверта та емоційна оцінка подій з життя В. Винниченка у книзі є *«голосом не холодного*

літературознавця, а живої душі, здатної тут же відреагувати на подразник» [24, 315].

В. Базилевський нагадує, що для об'єктивності розвідки про творчість будь-якого митця, дослідник повинен бути неупередженим і утримуватись від радикально позитивних чи негативних висновків, а спиратись виключно на факти. У цій рецензії, як і попередній, автор пише про те, яким складним викликом є аналіз творчості популярного митця, особливо класика літератури. В. Базилевський вважає, що В. Панченко майстерно долає такий виклик, і описує це вміння дослідника за допомогою античного інтертексту: *«[В. Панченко] уміло уникає небезпеки: Сцілли іконопису і Харібди панібратства, які часто підстерігають перо, коли йдеться про визначних людей»* [24, 316].

У продовження думки про непересічну персоналію В. Базилевський у рецензії висловлює власне ставлення до В. Винниченка: *«цей запеклий індивідуаліст поєднував, здавалось би, не поєднуване, зокрема як політик, вознесений примхою долі на роль одного з чоловіків молододі держави, що ускладнило і поляризувало і без того непросте до нього ставлення»* [24, 316]. Зауважимо, що наведена характеристика стосується лише політичної діяльності В. Винниченка. Щодо його літературної творчості, то В. Базилевський звертає увагу на унікальність постаті автора – популяризатора української літератури: *«Єдиний з письменників ХХ століття, який привертав чи й збурював громадську думку не тільки “вдома”»* [24, 316].

Однак, одразу після цієї позитивної тези В. Базилевський переходить до прикладів критики виявів меншовартісного, малоросійського первня у творчості В. Винниченка: *«Панченко нагадує: навіть Маланюк, непримиренний ворог свого знаменитого земляка, посилався на його художні твори. І відбилися у тих творах такі лики малоросійства, яких не помічав чи оминув увагою і сам поет»* [24, 316]. Висока оцінка Є. Маланюком творчості В. Винниченка є важливим аргументом на підтвердження високої якості текстів письменника, адже Є. Маланюк є незаперечним авторитетом для

В. Базилевського. Та попри високу оцінку класика, В. Базилевський робить висновок про поразку боротьби В. Винниченка як поразку його світоглядної позиції молоросійства. Осмислений вибір письменником власного шляху може слугувати зразком для наступних поколінь: *«Володимир Винниченко ліпив себе як героя свого роману: імпульсивно і свідомо. Тому такі повчальні вершинні моменти його життя»* [24, 317].

В. Базилевський називає книгу В. Панченка *«пізнавальною та читабельною»* [24, 316]. Автор рецензії підсумовує, що це одна *«з тих книг, які попри невеликий обсяг і строкатість фактів, дають відчуття повнокров'я особистості»* [24, 316]. В. Базилевський вважає, що матеріал книги не є вичерпним і пропонує кілька напрямів подальшого дослідження творчості В. Винниченка: повне видання щоденників письменника, аналіз його романістики, комплексне біографічне дослідження. В. Базилевський висловлює сподівання, що оскільки В. Панченко *«давно і послідовно освоює життя [В. Винниченка] “блоками”»* [24, 319], то він міг би стати тим дослідником, від якого суспільство отримало би *«з тих блоків будову, вивершену на міцному фактографічному підмурку»* [24, 319].

Завершуючи рецензію, В. Базилевський піддає сумніву спроможність однієї людини дослідити весь обсяг біографічної та творчої спадщини В. Винниченка. Автор формулює свої сумніви завдяки «побутовій» метафорі: *«“Каша”, яку заварив цей жадібний до життя у всіх його проявах, “до біса талановитий” великий плутанник – такого татунку й калорійності, що її чи й розсьорбати одному навіть до глибокої старості»* [24, 319]. У такий спосіб В. Базилевський ніби відтворює художній стиль аналізованої книги В. Панченка.

У рецензії на літературно-критичну розвідку В. Панченка міркуванням В. Базилевського про художню творчість В. Винниченка відведено значно менше місця, ніж в інших металітературних публікаціях автора. Це зумовлено наявністю коментарів В. Базилевського щодо політичної кар'єри

В. Винниченка та особливості тієї доби в історії України. Інші характерні риси металітературної публіцистики автора представлені вповні.

Проаналізувавши літературно-критичні статті В. Базилевського, визначаємо, що письменник обирає такі теми для своїх текстів: 1) сучасний стан літературного процесу; 2) аналіз творчості окремих авторів (переважно сучасників В. Базилевського); 3) «рецензії на рецензії» інших літературознавців, у яких В. Базилевський аналізує не тільки самі розвідки, а і творчість досліджуваних авторів. Критична проза В. Базилевського містить такі типи інтертексту, як паратекстуальність (назви та епіграфи), а також інтертекстуальність (алюзії, цитати, образи-символи).

В осмисленні творчої спадщини письменників, В. Базилевський нерідко занурюється в саморефлексію і оцінює результати власної багаторічної праці. Вимогливий до молодшого покоління, В. Базилевський так само критично відгукується про свої публікації. У суворій критиці на адресу молодих поетів літературний критик прагне продемонструвати власні ідеали мистецтва, орієнтуючись на класичний доробок покоління неокласиків та шістдесятників.

4.2. Роль інтертексту в транспозитивній ліриці В. Базилевського

В. Базилевський є поетом рефлексії і саморефлексії. Відданість високим переконанням і критичне сприйняття дійсності сформували у В. Базилевського скепсис щодо готовності сучасників до сприйняття і розуміння справжнього мистецтва: *«Література ієрархічна, як і будь-яка інша галузь. Є в ній таланти різних, за Михайлом Орестом, поверхів. У нас їх стрижуть під один гребінець. Так, це хвороба. Наслідок естетичної глухоти. Вилікувати глухого проблематично»* [19].

У своїх шуканнях сенсу творчості поет завжди спирається на приклади визначних митців, чий життєві «сценарії» стають зразком для наслідування. А постійний діалог із попередниками та сучасниками спричиняє повне занурення поета в мистецький дискурс, де В. Базилевський віднаходить джерело натхнення. Проблема буття митця у нього вирішується на перетині

естетикологічних та екзистенційних принципів, адже його ідеал митця увібрав у себе і любов до гуманістичного мистецтва, і стоїчні принципи готовності до випробувань, і постійний самоаналіз, і активну громадянську позицію. Така багатокомпонентна комбінація дає В. Базилевському широкий простір для поетичних міркувань про актуальність і затребуваність митця в сучасну добу.

Концепція митця, притаманна творчості В. Базилевського, ґрунтується на таких положеннях: естетизм та інтелектуалізм є домінантними категоріями творчості; взаємодія митця з суспільством завжди є складною, але обов'язковою; справжній митець завжди перебуває в опозиції до влади; завдяки своєму таланту, митець наближений до сакральних знань.

Л. Новиченко в передмові до збірки В. Базилевського «Вибране» (1997) (статтю було продубльовано і у «Вертепі» 2004 року) наголошував на значній ролі рефлексії у творчості поета: «Без рефлексії просто неможливе самоформування особистості, її вимогливості до себе, вироблення відповідального ставлення до життя. У Базилевського вона зустрічається часто і має головним чином психологічний характер, стосуючись найчастіше «години й негоди» в духовному самопочутті ліричного героя, а отже, і його внутрішньої боротьби за максимум позитивної, творчої настроєності в мінливих потоках щоденності» [165, 7]. Вважаємо, що рефлексування щодо власних здобутків у В. Базилевського нерозривно пов'язане із критичним ставленням до себе як митця, бажанням бути гідним високого звання Поета. На думку самого автора, *«бути поетом – це унікальний стан душі, який дозволяє поетові за видимим побачити невидиме, за зовнішнім розгледіти внутрішнє»* [28]. Він визнає, що багато його думок із цього приводу відображені у його творах. Як можна зрозуміти з наведеної цитати, В. Базилевський вбачає в митцях людей із особливими здібностями, тих, хто має дар заглядати вглиб речей, розуміти їхні суть та єство. Творення нових сенсів та художніх світів можливе лише за умов невинної праці та самовдосконалення, яке, безумовно, неможливе без розуміння самих себе.

Орієнтація на естетичні та інтелектуальні ідеали у творчості вмотивовані світоглядною позицією самого автора. Постійне перебування сам на сам із книгами (бібліотека В. Базилевського на сьогодні складається з трьох частин: у київській квартирі, на дачі в Київській області та в бібліотечному фонді, переданому Державному архіву Кіровоградської області) створило передумови для художнього переосмислення прочитаного і (за зразком неокласиків) активного рецепіювання у власну творчість. Л. Хворост зазначає: «В. Базилевський – традиціоналіст і експериментатор водночас: у його особі маємо зворушливий взірць лицаря і митця старої школи, спадкоємця Рильського і Плужника, вихованого на класичних цінностях і готового їх обстоювати, – і при цьому він сміливий інтелектуальний завойовник, який і “вічні” питання вміє висвітлити по-новому, суто по-своєму» [227]. Усі функції мистецтва для В. Базилевського є важливими та необхідними, однак вони є вторинними щодо найважливішої – бути мистецтвом.

Бути поетом – це щоденна виснажлива праця, яка, за В. Базилевським, наближає митців до Бога. Природу творчості автор визначає так: *«Творчість – це робота. Бо вона, як і лексема праця є синонімом твору. Робота виснажлива і не без ейфорії, цебто натхнення. До цього ж схиляє і слово творець у його загальному вжитку. Та досить написати його з великої літери і слово те стає Богом. Творцем. Будівничим»* [19]. Про зв'язок митців із трансцендентними вищими вимірами розмірковує В. Агеєва і формулює таку тезу: «Існує зв'язок, у якому митець добровільно визнає себе залежним від **іншого** [товстий шрифт збережено]. Коли ж його підпорядковує через тиск і примус якась земна сила, то тим самим він втрачає зв'язок із інстанцією вищого порядку» [31, 230]. У В. Базилевського розуміння зв'язку митця з владою земною і небесною завжди чітке і принципове: він не виконує пропагандисько-ідеологічних замовлень оспівувати чергового вождя, натомість закликає звертатись до духовних джерел – Біблії, античності, творів класичного літературного канону. А «божественними» рисами митців вважає творення нових світів, володіння істиною (знаннями), самозречення заради вищої мети. На його думку, *«велика*

[у значенні справжня, якісна] література духовна за своєю суттю» [18, 848]. При цьому митець, переконаний В. Базилевський, зобов'язаний творити і національну ідентичність українців. Це включає і вимушену (особливо в умовах бездержавності) «санітара» чи навіть «асенізатора», щоб «дбати про екологію свідомості свого народу, достукатися до його розуму і серця» [19]. Такі переконання формують особливі вимоги до творчості і постаті митця, і насамперед до самого себе.

Ідеалом для В. Базилевського є митець – активний учасник процесу державотворення. І навіть зі здобуттям незалежності України ця функція, на його думку, не стала менш затребуваною: *«Сьогодні ми розбудовуємо наші молоді демократичні держави, де в ідеалі – дуже в це хочеться вірити – восторжествують принципи добра і справедливості. Але це зовсім не означає, що літератор, поет втратив своє значення, як резонатор суспільства. Навпаки. Роль його зростає і безмірно ускладнюється у зв'язку з суперечливістю тих процесів, які відбуваються сьогодні в світі» [30]. Своє призначення як поета В. Базилевський вбачає в пошуках правди: «[на плаву тримає] дошукування якихось своїх правд, але це вже прийшло набагато пізніше. Дошукування з ризиком підміни жанру: поезія як філософема, з відповідними здобутками і втратами» [29]. Сила тієї правди, яку знаходять, а потім ретранслюють суспільству митці, прирівнюється до грізної і випробуваної зброї.*

Думки В. Базилевського про особливу екзистенцію українського митця розкривають глибину трагізму, яким просякнуте самосприйняття автора: *«У підсумку – драма українського інтелігента, якому випало доживати віку в епоху безоглядного споживацтва і підміни цінностей, які ще донедавна вважалися фундаментальними» [28]. Справжній митець, вважає В. Базилевський, попри активну участь у суспільному житті, не може впливати на нього настільки, як того вимагають обставини, через заміну новітніми «лідерами думок»: «Письменника у наш час убивають теж. Непомічанням. Він став непотрібним. Це, їй-право, страшніше за фізичне знищення. І*

трагедія ця більша, ніж трагедія окремого письменника» [29]. Тож, митець свідомо обирає такий непростий шлях мученика за правду, дає невимовну згоду на життя, сповнене випробувань: «Є індивідуальності як носії шляхетного начала. Але на тлі загальному вони одинаки-сироти. Винятки з правил» [29].

Тож, справжній митець, за поглядами В. Базилевського, є багатогранною особистістю, що поєднує прагнення досягти естетичного ідеалу із гострою реакцією на актуальні проблеми суспільства, у якому ця особистість перебуває. Мистецтво дарує особливе знання, є провідником у світ духовності, однак, це спричиняє неunikний конфлікт між творцем та його оточенням, а відвертість та відданість правді стають причинами конфліктів між творцем та владою. У результаті справжній митець неминуче опиняється перед проблемою вибору шляху, що вимагає від нього стійкості та витривалості. В. Базилевський вбачає найбільший трагізм митців у тому, що найчастіше вони почувають себе самотніми у щоденній боротьбі за власні переконання.

Специфіка поезії В. Базилевського оприявлюється в особливому типі хронотопу. В авторській інтерпретації – це, за визначенням Т. Дігай, «магнетична часова дуга, що пов'язує розімкнений естетичний простір, органічно поєднує пласти різних культурних епох і підключає духовні потужності класичного мистецтва до проблем сучасності. Художня реальність поета – це переосмислена і наповнена духовною енергією попередників реальність» [79, 4]. Це вповні стосується і біографічного інтертексту. Вважаємо, що саме антропоцентричний характер творчості В. Базилевського спричиняє його особливу увагу до знакових постатей минулого, де принципи інтерпретації їхніх біографій зумовлені ідейно-естетичними поглядами поета і національною традицією рецепції «чужого життя». У результаті постає симбіоз власне авторського та загальноісторичного тлумачення біографії реально-історичного персонажа як джерела інтертексту для трансформації історичного матеріалу в літературний та узагальнення естетичного досвіду людства.

Питання художньої авторефлексії, металітературності в сучасному літературознавстві опрацьовуються і на теоретичному рівні, і на рівні аналізу практичних виявів цього явища. Підставою для такого твердження є значна кількість наукових розвідок, у яких ці питання аргументовано досліджуються (праці К. Буслаєвої [55], О. Башкирової [48], О. Гальчук [66], К. Дюжевої [81], В. Папушиної [176], О. Рисака [192], О. Турган [223], Л. Хатчен [253]). Проте простір для подальших студій залишається, у тому числі й присвячених творчості В. Базилевського.

Поетологічні мотиви формуються на основі біографічних матеріалів з життя прецедентних постатей, запозичення чи трансформації класичних художніх текстів, повторюваних життєвих подій, поведінкових сценаріїв міжособистісної взаємодії. У результаті творчої трансформації цих елементів в літературі з'являється окремий вид текстів – поетологічна лірика. За А. Вебером, поняття «поетологічна лірика» означає «особливу сферу поетичного матеріалу і поетичних тем, сферу, досі не розглянуту у вигляді окремого феномену в літературно-історичних дослідженнях. Вона охоплює всі вірші, які спрямовані або на поета (його завдання та функції), або на написання віршів (творчий процес і його методи), або на поетичний твір (його форму та мовленнєві засоби). Але до “поетологічної поезії” належать не тільки вірші на зразок “мистецтво поезії”, в яких – самозамкнута система поетики, а й такі, що мають темою певний аспект або окрему проблему теорії поезії. Це й означає, що в них йдеться про поета, про поезію або про вірш» [263, 161].

До поетологічної лірики, на думку Л. Артеменко, «належить лірика, тематична спрямованість якої визначає коло питань, пов'язаних із мистецькими рефлексіями або саморефлексіями автора твору» [39, 59]. В українській літературі першої половини ХХ ст. поетологічні тексти були особливо актуалізовані колом неокласиків, які магістральними мотивами своєї творчості зробили тему культури, митця і його взаємини із суспільством. Звернення до конкретних постатей (М. Рильський «Франко», М. Драй-Хмара «На могилі Руданського») чи до узагальненого образу митців (М. Зеров

«Класики», М. Драй-Хмара «Лебеді» тощо), відродження орфеїчних мотивів у ліриці – це лише частина характерних ознак поетологічної лірики 1920-1930х рр. Дослідник І. Цуркан зазначає: «Не оминули у своїй творчості поетологічні мотиви і символісти, намагаючись зрозуміти процеси творчості, її рушійні складники, власні переживання, а також проаналізувати творчий інструментарій інших митців» [230, 161]. Пізніше поетологічні мотиви особливо активно відродились у ліриці шістдесятників, зокрема у творчості Ліни Костенко. В. Базилевський переймає досвід попередників і творить власний простір текстів із мистецьким мотивним комплексом.

Прецедентні образи світового художнього інтертексту у творах В. Базилевського слугують єдиній меті – у поетичній формі представити авторську концепцію митця та мистецтва. Світовий художній інтертекст трактуємо в широкому значенні: покликання на тексти культур різних народів світу, у тому числі й українську. На їхньому потенціалі наголошував сам В. Базилевський: «*Культура – вершина еволюції кожного народу, його духовне здоров'я*» [30]. Відповідно її творці – об'єкти уваги поета, естетичні орієнтири і мірило художньої якості, факти життя яких він осмислює у своїх віршах. Такі тексти класифікуємо як зразки транспозитивної лірики як домінанти творчості В. Базилевського. Термін «транспозитивна лірика» належить І. Качуровському, який конкретизує це поняття, звертаючись до явища екфразису – «відтворення словесними засобами картин, мистецьких виробів, скульптурних зображень чи будівель» [100, 283]. Літературознавець також наводить ще два поняття, що межують з екфразисом, а часом виступають його синонімами – «поезія другого ступеня» і «транспозитивна лірика». Послуговуємось цією терміносполукою, що передбачає, як зазначає О. Башкирова, «рецепцію та інтерпретацію не лише живописних, скульптурних, архітектурних творів, а й музичних (“Шопен” П. Тичини), літературних (“Троє у човні” М. Рильського), кінематографічних (“Розіта” П. Филиповича) тощо» [48, 8]. Транспозитивну лірику трактуємо у загальному сенсі як літературний феномен поетичної рецепції історико-літературних

фактів широкого діапазону, інтерпретація яких породжує новий, синкретичний, художній текст з елементами літературно-критичного чи публіцистичного твору.

Поетичні тексти В. Базилевського рясніють згадками про події з життя представників різних сфер діяльності: письменників, художників, суспільно-історичних діячів – усі вони перетинаються в часі та просторі, утворюючи цілісну художню єдність. Мистецький світ у репрезентації В. Базилевського не має кордонів. Однак найвищою частотністю авторського відзначаються постаті українських письменників. Вони набувають особливої героїчної конотації, що зумовлена історичними реаліями буття української культури: приналежність митців до соціальної групи, яка постійно зазнає утисків з боку державних структур, вірність ідеалам колонізованого народу, відстоювання власних поглядів та переконань нерідко ціною самого життя. Будь-які спроби чинити перешкоди органічному процесу формування культурної еліти В. Базилевський трактує як позбавлення суспільства перспектив розвитку: *«Гарант свободи внутрішньої – культура. Перерубати цю венозну артерію – значить позбавити народ його майбутнього»* [30]. Поряд з іменами українських письменників, у його творчості «співіснують» представники інших епох і культур – як реальних, так і легендарно-міфологічних і власне літературних.

Об'єктами художньої трансформації у поезії В. Базилевського є життя міфічних героїв (Орфей, Психея, Аполлон), літературних персонажів (Гулівер, Гамлет, Король Лір), біографії класиків української літератури (Т. Шевченко, І. Нечуя-Левицький, Олег Ольжич, М. Зеров) і сучасників поета (Ліни Костенко, М. Слабошпицький, Л. Талалай), зарубіжних класиків – від античних (Овідій, Гомер, Архілох та ін.) і до представників Нового часу (Ф. Петрарка, Мікеланджело, Мольєр та ін.). Отже, за джерелами рефлексії транспозитивну лірику В. Базилевського можна поділити на дві великі групи: 1) постаті національної (української) культури; 2) зарубіжної культури, які, своєю чергою, поділяються на підгрупи за хронологічним і цивілізаційним

чинником: західноєвропейські (античні і новочасні європейські) та східні. Варто також розмежувати міфічні (літературні) і реально-історичні постаті.

Тяжіння В. Базилевського до героїзації видатних особистостей переростає в поетизацію знакових моментів їхнього життя: підкреслюючи індивідуальні риси, автор творить узагальнений образ-символ митця, готового на самопожертву. Вибір постаті підпорядковується мотиву й контексту поезії: компліментарної характеристики заслуговують лише ті, хто втілює поєднання таланту з високими моральними якостями. Така авторська вимогливість є продовженням його концепції митця та мистецтва.

В. Базилевський використовує елементи біографій знакових постатей для конструювання авторського міфу про життя митця або для підсилення вже сформованої в суспільстві оцінки творчого спадку визначної особистості. Звернення до конкретних персоналій, повторювані характеристики та художні образи допомагають закріпити у свідомості реципієнтів «портрет» певного митця. Транспозитивна лірика В. Базилевського є унаочненням побутування в українському комунікативному просторі низки міфологем та ідеологем, утворених внаслідок переосмислення життя і творчості митців. Зауважимо, що це стосується не тільки українських діячів, а й представників світової культурної спадщини.

Говорячи про перетворення художніх образів видатних митців у міфологеми й ідеологеми, оперуємо визначеннями, що побутують у нашому літературознавстві останніх десятиліть. Поняття «міфологема», що виходить із психоаналітичних досліджень К.Г. Юнга, стало одним із ключових термінів міфопоетики. За визначенням Ю. Коваліва, «міфологема – уламок міфу, міфема, яка втратила свої автохтонні характеристики та функції, залучена до фольклорного тексту, в якому сприймається як вигадка, образна оздоба чи сюжетна схема, що вже стала традиційною. Міфологема поширена в художній літературі на рівні асоціацій із міфічними претекстами, алюзій, ремінісценцій, цитат тощо» [143, 54]. Наприкінці 1980-х рр. «термін став популярним у суспільній лексиці (міфологема Сталіна, міфологема Гітлера, міфологема

Мазепи, міфологема жіночності, міфологема смерті в проблемному полі візуальної культури, соціальні міфологеми масової свідомості)» [116, 410], – наголошує І. Костюк. У Філософському енциклопедичному словнику за редакцією В. Шинкарука ідеологему визначають «назвою ключового конструкту (елемента) будь-якої ідеологічної системи, цінністю, пов’язаною з іншими винятково значущими цінностями, тим, що є предметом віри і довіри» [225, 234]. Таким чином, ідеологему розумітимемо як образ чи символ, наділений конкретним ідеологічним змістом, такий, що напряду асоціюється із певною ідеологією.

І. Костюк стверджує, що «міфологеми та ідеологеми давно стали частиною щоденної комунікації суспільства, внаслідок чого утворилися умови для їхньої трансформації та інтеграції. Ідеологізація міфологеми відбувається зазвичай через реалізацію образу якоїсь надзвичайної особистості під впливом масової культури» [116, 414]. Побутування ідеологем та міфологем залежить безпосередньо від контексту, в якому перебуває суспільство, демонструючи його цінності та вірування.

У парадигмі міфологем, якими В. Базилевський послуговується для унаочнення авторської концепції митця, ключовою є міфологема Поета. Вона персоніфікована, по-перше, в античних міфемах і реалонімах; по-друге, в постатях представників різних національних культур, у виборі яких задіяні критерії щодо митця, витоки яких – в античній естетиці. У цьому сенсі В. Базилевський продовжує традицію неокласиків, які, як дослідила О. Гальчук, «серед античних міфем для уособлення митця використовували і класичні образи зі сталою естетикологічною семантикою (муза, Орфей, Аполлон, Пігмаліон), і амбівалентні, введені в поетичний обіг модерністами (Хірон, Дедал, Ікар). При цьому, осмислюючи прецеденті персонажі, неокласики нерідко демонстрували оригінальне тлумачення, досягаючи “одивнення” – подання добре відомих фактів і явищ як невідомих, вперше побачених, дивних, що складають суть “мистецтва як прийому”» [64].

Практично всі вірші збірки В. Базилевського «Лук і ліра» (2016) присвячені розкриттю змістового наповнення авторської інтерпретації міфологеми Поета. У ній поєдналися два первні – воїна і митця. Це відображено насамперед у назві збірки: боротьбу символізує Лук, а служіння мистецтву – Ліра. Цю нерозривну єдність втілює образ Аполлона. Для увиразнення своєї концепції В. Базилевський звертається до міфеми античного бога, який мав чимало «функцій» у міфології: «він бог мистецтва, проводир муз, має дар насилати хвороби і виліковувати їх, провіщає майбутнє або виявляє свою волю через оракула; був також захисником пастухів та охоронцем худоби; Аполлон – будівник, засновник міст, оборонець тих, що переселяються на нові місця і в далекі колонії; пізніше його ототожнювали з Геліосом, а також шанували як божественного воїна-стріловержця» [203]. У вірші **«Вичерпав строк свій...»** В. Базилевський акцентує на його мистецькому складнику, розширюючи контекст його тлумачення: *«Не розлучавсь недарма Аполлон / з луком і лірою»* [10, 81].

Поезії, які складають збірку «Лук і ліра», охоплюють широке тематичне коло, починаючи від переспівів античних сюжетів до сучасних подій – Майдану та російсько-української війни. В. Базилевський продовжує відстоювати свою позицію поета-громадянина, поєднуючи дві постаті – «воїна і лірника» [10, 4]. Програмному віршеві **«Лук і ліра»** передує епіграф, узятий із лірики І. Римарука: *«Стилет і стилос – повелось издавна»* [10, 88]. Цей паратекстуальний елемент містить подвійний код для прочитання: крім власне вказаної цитати, наявна алюзія на відому поезію Є. Маланюка «Стилет чи стилос». В. Базилевський долучається до «розмови» двох поетів – І. Римарука і Є. Маланюка – стверджуючи, що *«лук і ліра – повелось давніше»* [10, 88]. Поет апелює до образу Аполлона – першого митця, чия поліфункціональність була закладена ще в уявленні давніх греків.

В. Базилевський осмислює місце і роль митця в часи суспільно-політичних змін. Так, він послуговується апокаліптичною моделлю, говорячи про приреченість людства, його деградацію й повернення до царства звірів, з

якого колись постала Людина. Ліричний герой поезії **«Між людиною і звіром»** (збірка «Читання попелу») іронічно звертається до митця: *«Так навіщо ж ти, поете, / нерви спалюєш свої? / Між сонетом і стилетом / балансують солов'ї»* [25, 31]. Завдяки метафорі В. Базилевський досягає трагічного звучання, суголосного песимістичним гаслам про зневіру та розчарування: *«Що ти бачиш в цій темноті?»* [25, 31]. Така тональність є типовою для багатьох творів поета, оскільки передає розчарування в тому становищі, в якому опинились сучасні митці. На нашу думку, *соловей* – це митець, який за допомогою слова збуджує свідомість мас. Ще в античності він, як і лебідь, вважався священним птахом поезії. Для українців саме соловей є міфемою співця, що ототожнюється із Поетом як носієм краси слова. Тож у своєму образі митця В. Базилевський поєднав архаїчне уявлення із сучасним. Аналогічно і в поезії **«Ще сяє...»** (збірка «Читання попелу»), де соловей порівнюється з Орфеєм: *«гримить, як Орфей, / в затінні господнього раю / господній соліст – соловей»* [25, 341].

Орфей як один із улюблених образів на позначення поета в символістській моделі не лише української, а й, власне, усієї світової літератури, осмислюється В. Базилевським, як дослідила О. Гальчук, у різних контекстах: «У вірші “Орфей”, йдучи за сюжетикою міфу про втрачену кохану і трагічний фінал життя самого поета, він “відділяє” його людську сутність від мистецької, піднімаючи талант і покликання на вищій щабель чи, якщо скористатись формулою М. Метерлінка, над “трагізмом щоденного буття”» [65]. Так, дослідниця наводить цитату зі згаданої поезії (*«А прийде пора календарна – яви свої чари / Фракійські вакханки жагучі хай казяться всує. / Торкнися ж, Орфею, струни золотої кіфари – / Хай звір невситимий і птаха твій голос почує»* [13]) і відзначає «класичний контекст для розкриття образу Орфея – струни кіфари, фракійські вакханки, магічна здатність співця упокорювати природу» [65].

«В античному Орфеї В. Базилевський актуалізує традиційну сему “страждання” як невід’ємний атрибут мистецького життя і стверджує

пріоритет естетичних цінностей через конфлікт “високого” (або поезії), втіленого в Орфесві, і “низького” (чи земного, буденного), увиразненого в “живих”, тобто “натовпі”: *«Живі не почують небесного співу, Орфею»* [13], – стверджує О. Гальчук [66, 108]. У вірші *«Брав чашу...»* (збірка *«Читання попелу»*) міфічний співець постає рупором правди. В. Базилевський наділяє Орфея громадянським обов’язком відстоювати ідеали честі, що вимагає поєднувати естетичні завдання із соціальними. На думку автора, особливої шани від сучасників вимагає пам’ять про героїв минулого, зокрема знищених поетів: *«Але мінливий долі жереб – / колись воздасть новий Орфей / хвалу поетові, чий череп / тут правив кату за трофей»* [25, 50]. В. Базилевський звертається до магістральної теми своєї творчості – засудження будь-яких проявів тоталітаризму, жертвами репресій якого найчастіше ставали ті, що прагнули свободи, у тім числі і у творчості.

Проте у В. Базилевського можна натрапити на приклади, де міфологема Орфея набуває іронічного значення (*«Полиняли домашні пророки, / жебракують голодні орфеї...»* [4, 392]) або стає синонімом поета, приреченого творити в часи охлократії: *«Ліру розбив Орфей: / вік цей, мов злобний гицель, / Знов зі щитом плебей, / Знов на щиті патрицій»* [20, 460]); *«гасне блідий, ніби смертник, Орфей, / флейту благально здіймаючи вгору»* [8, 518]). Так образ Орфея функціонує в сатиричних текстах, де осмислюється питання долі поетів у добу політичного диктату.

Мистецтво для ліричного героя В. Базилевського є царством духу, у якому він має здолати важкий шлях. Міфологічним відповідником В. Базилевський обирає Психею (вірш *«Лук і ліра»*) – чарівну дівчину з крилами метелика, втілення людської душі. За міфологічними переказами, *«Психея була така вродлива, що викликала заздрощі самої Афродіти, яка наказала Еросові розпалити в Психеї хтивість до найогиднішого чоловіка. Проте Ерос сам запалав до неї чистим і шляхетним коханням. На основі різних варіантів грецького міфу про Ероса і Психею римський письменник Апулей в одній із вставних новел до роману “Метаморфози” (“Золотий осел”)*

розповідає про кохання Амура й царівни Психеї» [203]. Поза любовним контекстом ця історія стала символізувати взаємини Душі (Психеї) із зовнішнім світом. В. Базилевський актуалізує значення міфологеми Психеї, пов'язане з багатьма випробуваннями від богів, які вона мусила пройти, щоб повернути собі кохання Амура.

У В. Базилевського Психея з персонажа, що асоціювався насамперед з чуттєвою сферою, переосмислюється в образ поета завдяки порівнянню з богом Аполлоном (Мусагетом): *«Як Мусагет, поєднала ти ліру і лук, / щоби постати в гармонії різночитання»* [10, 4]. Український поет, трансформуючи функції традиційної міфологеми, іде далі – до новотвору імені: *«Хочеш – наважусь: напну тятиву, як струну, / й перейменую твій образ на Луколіру?»* [10, 4]. Відомо, що важливою характеристикою міфологічного світогляду є процес номінації. За віруваннями, семантичний складник імені визначав долю особи. Так В. Базилевський, увиразнюючи унікальність Психеї в новому імені, творить авторський міф про Поета, який платить за талант стражданнями.

Важливою в поетологічній ліриці В. Базилевського є міфологема Сузір'я Ліри, також пов'язана з Орфеєм. Граючи на лірі, співець змушував каміння ворухитися та підспівувати йому, а розчулений натхненною музикою Аїд навіть погодився відпустити дружину Орфея – Еврідіку. Попри те, що образ сузір'я є абстрактним концептом і не ототожнюється з окремим митцем, він разом з образами Аполлона й Орфея є частиною світу мистецтва.

У художньому осмисленні В. Базилевського Сузір'я є міфологічною країною поетів, де вони намагаються бути почутими. У вірші **«Перестати писати – перестати жити»** (збірка «Читання попелу») автор закликає: *«Дайте можливість поетам / у якимсь там Сузір'ї / Ліри чи Гончих Псів / поширудіти пір'ям, / відвідати Марс і Сіріус, / як не тут, то пожати лаври / хоча б отам, де гуляє / дама Альфа Центавра»* [25, 224]. Ці рядки є певним відгомонам часів «залізної завіси», коли не тільки розповсюджувати свої твори за межі СРСР, а й опублікувати у своїй країні те, що, на думку цензорів і критиків, не відповідало вимогам соцреалізму, було практично неможливо. Тому багато

письменників змушені були писати «в стіл» або зовсім відмовлятися від творчості, мріючи про інші «космічні» світи.

В. Базилевський метафорично наголошує на «міжпланетному» значенні мистецтва, його універсальності; він підтримує свободу поетів, для яких творчість і є самим життям. Про роль Сузір'я Ліри в долі митців слова В. Базилевський пише у вірші **«Стоїть гора»** (збірка «Читання попелу»). Сузір'я супроводжує митців і на землі, оскільки поети живуть, осяяні світлом: *«І ще не відає – над ним / єдиним – знак довіри! – Не зауважене ніким, пала Сузір'я Ліри»* [25, 153]. У поезії **«Фрагмент»** (збірка «Читання попелу») В. Базилевський розкриває власне уявлення про унікальний зв'язок, що існує між поколіннями різних письменників: *«вслухався у відлуння голосів, / що озивались із Сузір'я Ліри»* [25, 148]. У момент сумніву ліричний герой шукав підтримки у сил природи – і вона відповідає йому з далекого небесного світила. Можемо припустити, що, за В. Базилевським, душі поетів знаходять спокій у Сузір'ї Ліри, звідти опікуються новими співцями. Таким чином, Сузір'я Ліри постає як образ авторської міфотворчості – топосом вільного від ідеологічних приписів мистецтва і місця перебування душ митців.

Талант і натхнення В. Базилевський пов'язує з міфологемою музи, покровителькою ліричної поезії – Евтерпою. У навмисне натуралістичній манері автор пише про всі поневіряння, що мусить пережити муза-покровителька українських поетів. Цей натуралізм покликаний підкреслити розрив, який відбувся між давньою традицією зображувати музу молодою жінкою з вінком квітів та сувоєм біля ніг і тим, якою вона уявляється зараз. У поезії **«Відстріл поетів»** (збірка «Читання попелу») В. Базилевський адаптує образ Евтерпи відповідно до історичних реалій і тому змальовує музу знесиленою від боротьби за довірене їй мистецтво: *«Блима Евтерпа / у спротиві марному / майже знеструмленім / божим ліхтариком»* [25, 254]. У іншому вірші, **«Потворний час сичить, як гадина...»**, драматичність образу музи поглиблюється, щоб наголосити на тяжких умовах існування в тоталітарному суспільстві: *«в Евтерпи зламано хребет»* [25, 255].

В. Базилевський націоналізує античний образ, вписуючи його в типовий для української культури архетипний образ степу. Це допомагає доповнити авторський образ національного поета-борця, покровителькою якого є українська Евтерпа, яка *«обоожнює гори й степ»* [25, 279].

Досліджуючи трансформацію В. Базилевським традиційних міфем поетологічного кола (муза, ліра і особливо Орфей), О. Гальчук зауважує, що *«основними їхніми тенденціями є націоналізація; перетворення власної назви в узагальнено-символічну; осучаснення; перехід міфологеми в парафраз. А долю сучасного поета В. Базилевський нерідко озвучує, поєднуючи біблійне з античним для підсилення сем “жертва” і “важка праця”»* [65, 10]. Погоджуємось із цією тезою і вважаємо, що античні образи В. Базилевський синтезує також з образами іншої генези. Зокрема з топосами української культури.

Так, у поезії **«Волошин на коктебельській набережній»** (збірка «Лук і Ліра») автор міркує про життя відомого поета та художника, що оспівував красу Криму. М. Волошин перебував у центрі літературно-мистецького життя на поч. ХХ ст., його дім був прихистком для друзів-поетів, а згодом у власному помешканні поет відкрив будинок творчості. У художньому осмисленні В. Базилевського образ М. Волошина постає комбінацією різних міфологем: античних (Зевс, Едіп і Сократ) і українських («Кобзар», «мандрівний дяк» і «степ»), щоб закцентувати на походженні поета і художника: *«Він трохи Зевс, і він же перебендя, / Сократ кирпатий, лірник і жебрак. / Кобзар з ціпком, який степами швендя, / Едіп видючий чи й мандрівний дяк»* [10, 72]. Пристосування до зовнішніх умов, тут – до політичної ситуації, В. Базилевський ототожнює із втратою дому, відходом від звичного способу існування, що є вкрай болісним для тонкої душевної організації митця. Глибина цих переживань порівнюється з життям Посейдона, змушеного покинути море, який *«вдивляється до головокружіння / у власний дім, / лишивши дім морський»* [10, 72]. У художньому образі М. Волошина поет

поєднав ознаки міфічних персонажів із біографічними фактами реальної історичної особистості.

4.3 Постаті світової культури як міфологеми та ідеологеми поезії В. Базилевського

Починаючи з літератури доби модернізму і впродовж всього ХХ і до початку ХХІ ст., для авторів із виразною настановою на антропоцентризм, домінуванням естетичного та міфопоетичним стилем письма літературним фактом чи явищем стає і життя митця. Науковиця Л. Лавринович відзначає, що «в новітній літературі художня біографія перестає бути лише засобом белетризованої інформації про життя митця: позиція автора, що відбивається на поезії твору, часто виходить поза межі історичної фактографічності. У залежності від авторського задуму, він може або максимально повно реконструювати біографію творчої особистості відповідно до документальних джерел, або опосередковано, через власну суб'єктивність, “пропустити” біографію творчої особистості, або свідомо містифікувати образ митця» [126, 76]. В. Базилевський ставить на перший план саму особистість, а підґрунтям для композиції стає біографічний матеріал, взятий із переказів, легенд, загальновідомих фактів, спогадів і літературних біографій. В. Базилевський не зосереджується на конкретних датах, а надає перевагу цілим віхам життя або точковим помежівним ситуаціям у біографіях митців. Особливий інтерес викликають саме драматичні долі як широке поле для інтертекстуальної гри поета з читачем.

Масив біографічних фактів реально-історичних осіб, реципіюваних В. Базилевським, можна згрупувати за принципом приналежності до тієї чи тієї культури. Це біографії представників української культури та факти життєписів зарубіжних митців. Зазначимо, що українських письменників автор частіше зображує як осіб, що відчули на собі багато поневірян та страждань, змушені були виборювати своє право бути митцями. Така зображальна тенденція пов'язана із зануренням В. Базилевського в

український історичний контекст, який вкрай рідко був сприятливим для представників творчої інтелігенції. Натомість представники зарубіжних культур у поетологічних текстах В. Базилевського частіше оспівуються як першовідкривачі у світі мистецтва, зачинателі традицій і приклади для наслідування. Водночас для характеристики жанрового діапазону поетологічної лірики В. Базилевського послуговуємось типологією Л. Артеменко, яка «виокремлює мартирологічну поезію; ліричний портрет або автопортрет; подорожні нотатки; віршовану поетику; пам'ятник» [39, 60].

За класифікацією Л. Артеменко, «мартирологічна лірика – це поетологічні тексти, присвячені вшануванню пам'яті померлих митців. За своїм жанровим типом вона найбільше споріднена з епітафією, але може демонструвати ознаки й інших жанрів: елегії, поетичного послання, присвяти, компліментарної лірики та ін.» [39, 60]. У ліриці В. Базилевського, вважаємо, можна натрапити на персоналізовані та неперсоналізовані тексти-мартирологи. Першу групу персоналізованих творів структурують підгрупи з такими спільними мотивами, як 1) пам'ять (тексти-присвяти компліментарного змісту як відгук про життя і творчість митця): «Блоку», «До Архілоха», «Стефанович», «До мандрів самотніх охочий», «Григорій», «Модерністи століття крутого»; 2) на смерть (присвячені мікротемі смерті і поховання): «Ольжич», «Лятуринська», «Коли Хвильового ховали», «Євріпід» «У мертвих голосніші голоси»; 3) на роковини (поезії, приурочені до роковин від дня народження чи дня смерті митця): «Народився і вмер навесні», «Маланюк-100».

Неперсоналізовані тексти мартирологічного змісту, тобто ті, що не містять вказівки прізвища митця, його знакових надбань, фактів біографії, топосів, пов'язаних із його життям тощо, передають узагальнену пошану до митців минулого: «Пішов і щез. Куди пішов? Коли?...», «Питаєш з розпуки та болю...», «Король поетів». Цікава деталь: В. Базилевський найчастіше звертається до постатей саме поетів, солідаризуючись із їхнім свідомим вибором словом творити істину і красу.

У творах В. Базилевського, присвячених пам'яті митців минулого, обов'язковими елементами є відзначення унікальності стилю кожного з них й оцінка (як правило, найвища позитивна) їхньої творчості загалом. Так, у вірші **«До мандрів самотніх охочий»** (збірка «Колодязь») автор увиразнює домінуючу характеристику митців, не лише поетів, які слугують йому за моральні орієнтири, як, скажімо, М. Коцюбинський: *«Він прози був лицарем чесним, / свого не зганьбив ремесла. / Та інколи сила небесна / його піднімала й несла...»* [7, 201] Говорячи про О. Стефановича в однойменному вірші (**«Стефанович»** зі збірки «Читання попелу»), В. Базилевський акцентує на широкій культурологічності, високому рівні естетизму його лірики та драматичній відчуженості: *«Вельми був дивен. Відрубний. Мінливий. Як вітер. / Брав супротивні мотиви – Моцарт і Гойя. / Туге отруйне вино випив і витер / губи цупким рушником доли ізгоя»* [25, 283]. За суспільно-політичних умов, у яких довелося жити О. Стефановичу, трагізм його поезії був неминучим. Та ще глибшим він став у роки еміграції, зумовлюючи глибокі екзистенційні шукання митця. До останніх своїх днів О. Стефанович жив усамітнено, постійно остерігаючись розправи від радянської влади, натомість шукаючи душевний спокій у вірі. У своїй інтерпретації біографії поета В. Базилевський зосереджується саме на цьому періодові його «чернецтва», увиразнюючи художній портрет О. Стефановича-мученика, який живе в очікуванні Страшного Суду за допомогою біблійних образів (терен, архангельські труби): *«... напоровшись на терен / і дерезу чужини, покладався на Бога...», «все прислухався – чи крикнуть архангельські труби, / Ольжича мертвого кликав страшною Вітчизни / голосом грубим»* [25, 283].

Навіть якщо особисто для В. Базилевського певні вчинки життя іншої особистості неприйнятні, то в його оцінці однаково на перший план вийде творчість. Так, не без властивої авторові легкої іронії він, все ж, віддає належну шану творчим досягненням Архілоха (**«Архілох»** зі збірки «Лук і Ліра»): *«Як зізнатися посмів / про свою ганебну втечу з поля бою / і про щит, / що його ти, давши драла, / там же ворогу лишив?»*; *«Гультіпако, неотесо,*

забіяко і пияк, / ти приснився мені, рапсодє, / я у тім вбачаю знак» [10, 14–15]. Звинувачення у слабкодушості на полі битви є серйозною підставою для сумнівів у мужності воїна, адже щит був не просто елементом військового спорядження, а маркером честі, про що нагадує давній античний вислів «повертайся зі щитом, або на щиті». Та важливою для В. Базилевського залишається саме творчість поета: «В'язень іншої епохи, віршиник смертних роздоріжж, / я шаную, Архілохе, я люблю твоїй грубий вірш / за його первісну правду, за слівця такі, що ох, / будь же славен, списоносцю, батьку ямба, Архілох» [10, 14–15]. Вірність правді та вміння знаходити розраду в буденних речах – ці життєві принципи викликають повагу сучасного поета. Він, по суті, вдається до цитування давньогрецького поета, поділяючи його філософський погляд на життя: «Ти навчав: [...] / в міру плач, у міру смійся, пересудів не лякайся, / втішся тим, що бачиш сонце...» [10, 14–15]

Вибір В. Базилевським імен поетів вмотивований його концепцією митця, тому серед них не тільки ті, що приречені на трагічне існування через «прокляття талантом», а й ті, що зазнали насильницької смерті – чи як жертви репресій і війн, чи внаслідок тривалої психічної хвороби, що часом доводила і до самогубства, чи до повної самотності та забутті. Про відхід у вічність Олега Ольжича (вірш «**Ольжич**») В. Базилевський пише як про смерть, гідну пера самого поета: «Тіло і дух хотів урівнять, як грядки, / зняв забороло – нумо озвися, служива! / Смерть відгукнулася і – хруснули в лапах кістки / в день золотий і тяжкий, як аттійська олива» [25, 281]. Використання мілітарної лексики створює стилізацію в дусі лірики самого Олега Ольжича. Окрім того, В. Базилевський продовжує розпочату поетом в «Ольвієвцеві» тему смерті, вплітаючи цитату з нього у власний вірш: «В день золотий і тяжкий, як аттійська олива» [169]. В. Базилевський наголошує на рисах Ольжича-звитяжця, порівнюючи з прославленими в історії народами-воїнами: «Змалку себе приміряв до суворих епох / римлян, варягів, тягнувся в козацьку виправу...» [25, 281] І навіть жанр, якому віддав перевагу Олег Ольжич, В. Базилевський проєктує на, так би мовити, військову біографію його давньогрецького

зачинателя Архілоха: *«Ямб шанував ще й тому, що це ним Архілох / важко у парі з мечем переймав свою славу»* [25, 281].

У зверненні до постатей, які за життя не були визнані, В. Базилевський має змогу розгорнути тему самотності митця. Так, у вірші *«Евріпід»* (збірка *«Шляхами вітру»*) поет розмірковує над долею античного поета-трагіка, невизнаного за життя, який на самоті зустрів свою смерть. Справжнє визнання прийшло лише по смерті, через багато століть, піднявши його ім'я до класика античної літератури: *«Втішитися мислю, що мудрий нав'язав учитель: / лише по смерті життя починається відлік»* [27, 133–134].

Поезія *«Маланюк-100»* (збірка *«Украдене небо»*), приурочена до сторіччя від дня народження вісниківця. Із відстані часу В. Базилевський міркує про буття поета в еміграції і ту високу ціну, яку він заплатив за життя і творчість поза рідним краєм. Є. Маланюк змальовується в образі вовка, що *«в сутичці запеклій втратив зграю»*, та, попри скрутні обставини, залишається вірним собі: *«Стилетом ворушив архів стелів, / читав хронограф крові – Дике Поле»* [23, 5].

На відміну від творів, де вказується ім'я, історичний хронотоп тощо, у зразках неперсоналізованої поетологічної лірики домінує трансляція основної ідеї автора щодо поезії та поетів загалом. Із-поміж чеснот, які В. Базилевський вважає визначальними для поетів, найвищою є жертвність. Саме готовність віддати життя за ідеали викликає захоплення автора в поезії *«Питаєш з розпуки та болю...»* (збірка *«Колодязь»*): *«Поети, як ангели, мила: / немає в поетів могил»* [7, 171].

Непоодинокі у творчості В. Базилевського і ліричні портрети чи автопортрети. До таких зараховуємо поезії *«Нестор»*, *«Хоч він лежить в Равенні...»*, *«Після карнавалу»*, *«Петрарка»*, *«Орест»*, у яких наголошується на унікальності постаті кожного митця: *«Нестор»* (збірка *«Допоки музика звучить»*) – поезія про незламність духу в часи зовнішнього тиску, про силу волі літописця Нестора: *«Хай каркає ворон сумніву – йому таки невтямки: / все суще нетлінне доти, допоки живі рядки»* [5, 35]; *«Хоч він лежить в*

Равенні...» (збірка «Шляхами вітру») – про силу кохання, яке «астральною дугою» навіки з'єднало Данте та Беатріче: «Флоренція – Равенна. Він – Вона. / Окремо кожен, але завше в парі...» [27, 212]; «**Після карнавалу**» (збірка «Колодязь») – панорама життя М. Гоголя, в яку вплетені сюжети і персонажі його творів: «під гонак землетрусів-заграв / чорт Вакулу мого осідлав...», «Треба вбити в собі людомора, / як убив свого сина Тарас...», «Дайте Гоголю вмерти, / щоб не вмерти йому!» [7, 218–228]; «**Петрарка**» (збірка «Допоки музика звучить») – про тонку душевну організацію та емоційну нестабільність митця: «Та що йому гомін гостей! / Впеклися і кривні, і друзі. / І шепче кухарці лакей: “Синьйор наш сьогодні не в душі”...» [5, 36-37]; «**Орест**» (збірка «Читання попелу») – про щоденну боротьбу за власну непоціновану належно критиками творчість Михайла Ореста, і за творчість брата поета – Миколу Зерова, знищеного радянською владою: «Брат Зерова – вихоплював з оков / його запертий дух, як звук з кларнета. / І маху дав премудрий Шевельов, / коли в нім поневажував поета ...» [25, 280]

До автопортретів В. Базилевського як текстів «із поетологічною авторефлексією автора» [39, 61] зараховуємо такі твори, як «Читання попелу», «Перестати писати – перестати жити», «Пізній деревій», «Хіба я не жив ще до нашої ери», «Зрозуміє звіра людина». У них автор розмірковує про свої літературні успіхи, злети та падіння, формулює постулати власної творчості. Так, у поезії «**Зрозуміє звіра людина**» (збірка «Крик зайця») намагається передбачити долю свої творів у майбутньому: «Ну а я, хто ловив химери, / пам'ятає твій Чорний шлях, / з полинів до нової ери / озовусь в твоїх світлих снах» [8, 522]. Він визначає своїх «вчителів» у мистецтві слова і формулює власне творче кредо в назві вірша «**Перестати писати – перестати жити**» (збірка «Читання попелу»). Поет усвідомлює, що митець – це дуже вразлива частина суспільства, тому звертається до нього із закликом: «Не обтинайте поетам крила, / дозвольте їм політати, / не беріть поетів на вила, / мов кротів біля хати» [25, 224]. Так В. Базилевський вкотре порушує проблему

«поет» і «натовп», пропускаючи її через власну біографію і виклики сьогодення.

Ще одним різновидом поетологічної лірики В. Базилевського є подорожні нотатки – «специфічний ліричний жанр, у якому зафіксовано певну місцевість, пам'ятну з огляду на поетологічні уявлення про того або того митця» [39, 61]. У таких поезіях В. Базилевського, як «Забавно: там де народився Дант...», «Тут Зеров жив...», «Яготин», «Лист у Башкирію», «Є назви міст...», «Ландшафт з Октавіаном» – це будь-який топос, маркований присутністю поета. Так, у вірші «**Забавно: там де народився Дант...**» (збірка «Повітря резервацій») ліричний герой переживає хвилюючі миті, усвідомлюючи, що знаходиться поруч із помешканням великого «флорентійського вигнанця» Данте: *«Як муха, що потрапила в тенета, / я знемагав у нурті множини. / І все, що зауважив – бюст поета, / на тлі безбарвним грубої стіни»* [14, 210–211]. Але таке захоплення це місце викликає не у всіх. У вірші знову зринає мотив «митець» і «натовп», для якого його творчість – це лише «зупинка» в туристичному маршруті: *«я почувався мовби арештант / в оточенні горластої юрби, / якщо ж без еківоків, то орави / туристів, вельми схильних до ганьби / невіданням імен чужої слави»* [14, 210–211]. Мотив туги за втраченим домом М. Зерова, на місці якого постали багатоповерхівки, звучить у поезії «**Тут Зеров жив...**» (збірка «Читання попелу»): *«Новобудови видерлись на схили / і нікого спитати, що й коли / тут діялось, накульгує архів ...»* [25, 278] Ліричний герой у розпачі, що містові байдуже до власної культурної історії: *«Тут Зеров жив. / Будинок той знесли, меморіальну дошку розтрощили»* [25, 278]. У «**Яготині**» (збірка «Украдене небо») – рідкісному для творчості В. Базилевського жанрі інтимної поезії з елементами буколіки – поет звертається до історії взаємин Т. Шевченка та княжни В. Рєпніної: *«Грай вороння – ото їх письмена, / та з високості своєю рукою / пише – Шевченко і Рєпніна – пам'яті ангел на водах Супою»* [23, 35–37]. У вірші «**Лист у Башкирію**» (збірка «Чуття землі небесне») центральним топосом стає Будинок поета, де зустрічались Мажит Гафурі, Сайфі Кудаш та

Павло Тичина: *«Ось іде вона тихо й побожно в Будинок поета, / де Мажит Гафурі карбував нерозмінну монету, / де в жорстокі часи, від металу і крові причинні, / молоджавий Сайфі сповідався у віршах Тичині»* [26, 57–58]. Пізніше і сам В. Bazилевський познайомився там із пристарілим Сайфі, замкнувши в такий спосіб символічну часову дугу: *«У будиночку тім побувати й мені пощастило: / запросили нас друзі ласкаво до себе в гостину. / Ткалась бесіди нить, товариство рівняла по колу, / а Сайфі пристарілий сидів у плащі біля столу...»* [26, 57–58] У поезії **«Є назви міст...»** (збірка «Шляхами вітру») Кіровоград (вірш написаний до перейменування його на Кропивницький) як батьківщина класиків української літератури перетворюється на одну з культурних столиць України: *«Всі там: Карпенко-Карий, Кропивницький, / Садовський, Саксаганський, що його, / пригадується, у листі до мене / Тарковський-старший генієм назвав»; «Так-так, то він, то Женя Маланюк, / реального училища, реалки / місцевої високодумний учень»* [27, 315–317]. У **«Ландшафті з Октавіаном»** (збірка «Повітря резервацій») поет розмірковує над впливом Октавіана Августа на літературне життя Рима, зокрема на долю Овідія: *«Схилявся перед буквою закону, / ось тільки ворожди здолать не зміг / до Публія Овідія Назона, / взяв гріх на душу, та чи справді гріх?»* [14, 201–203]. Проблема взаємин митця і влади отримала у вірші несподіваний ракурс висвітлення: заслання, у якому з волі імператора опинився римський поет, стає, на думку В. Bazилевського, виявом його творчого тріумфу: *«Віддаймо шану генію державності: / він обернув на піснесіви зло. / Без присуду Октавіана Августа / Назонових “Листів...” би не було...»* [14, 201–203].

У парадигмі поетологічної лірики В. Bazилевського є і віршована поетика, і пам'ятник. Так, метою віршованої поетики, за Л. Артеменко, є «декларування принципів поетичного мистецтва, що їх автор подає як зразкові, а отже, призначені для навчання та наслідування» [39, 61]. Історія цього специфічного жанру в українській літературі тривала і плідна (М. Смотрицький, П. Беринда, Г. Сковорода, І. Франко та ін.), до неї долучається і В. Bazилевський. Поезіями-настановами вважаємо такі твори, як

«Це хто сказав: поезія – забава?», **«Для досвідом підкутого ума...»** Так, в останньому з них ліричний герой аналізує художню мову поетів-класиків: *«Для досвідом підкутого ума / епітети – не більше як наклейка. / І те, що є у Байрона, нема / того у Шеллі чи, скажімо, в Блейка»* [25, 263]. Талант добирати слова і ткати текст він порівнює з майстерністю плетіння павутини: *«Торкни – й порветься... / ніжна, як налив, / від серця мова йде, де й не пахне грою. / Іронія й роздумливий наїв / в ній обнялися наче брат з сестрою»* [25, 263]. Близьким до жанру віршованої поезики є пам'ятник. За визначенням Л. Артеменко, у пам'ятнику «автор здебільшого у формі символічного заповіту нащадкам, підбиває своєрідний підсумок власних художніх досягнень і прагнень, а також озвучує прогностичні погляди стосовно їхньої оцінки нащадками після його смерті» [39, 63]. Такі вірші характерні для пізнього періоду творчості В. Базилевського, коли, переживши складну операцію, поет розмірковував про кінець власного земного шляху. Так, твір **«Перед ким завинив, пробачте...»** (збірка «Повітря резервацій») написаний у формі заповіту рідним і близьким. В. Базилевський трансформує мотив Шевченкового «Заповіту», що став зразком цього жанру в українській літературі, але створює скромніший варіант настанов вже не для широкого загалу, а для своїх близьких: *«Перед ким завинив, пробачте, / кому був колись люб, поплачте, / як велить ритуал прощань, / коли зрине сумна мелодія / й попливе моя тиха лодія / в гавань, звідки нема вертань»* [14, 13].

Поет орієнтується на лірику Т. Шевченка і в іншому тексті-пам'ятнику **«Нема жорстокішої плати...»** (збірка «Повітря резервацій»), де цитує з класичної поезії *«Минають дні, минають ночі...»* В. Базилевський відчуває перегук власних емоцій із емоціями Кобзаря і передає це за допомогою ремінісценцій: *«Мій час на спаді, а не знаю / чи я живу чи доживаю, / як мовив син твій, що колись / ходив в ім'я твоє по краю...»* [14, 31] Почуття, які об'єднують поета з класиком, вписуються в концепцію трагічного буття митця – сильне відчуття самотності й пошуки свого місця в світі: *«Йй хоч наловчився той молитись, / але нема де прихилитись / ані йому, ані мені»* [14, 31].

Однак, наведена типологізація не є вичерпною, оскільки транспозитивна лірика В. Базилевського містить багато міфологем та ідеологем, які варто розглянути окремо від концепції. Ці міфологеми та ідеологеми засновані на матеріалі життя реальних історичних діячів української та зарубіжної культур. На думку О. Гальчук, «у зверненні до біографії літературного чи міфічного персонажа (а це, за невеликим винятком, майже завжди лише знакове – на рівні образу-символу чи метафори – прописування найхарактернішого епізоду як основи традиційного сприйняття) моделюється образ сучасника і людини взагалі. Тож, зазвичай, результатом осмислення чужого життя стає образ-емблема або концепт авторського історіософського міфу» [67, 157].

Міфологема Поета у творчості В. Базилевського є багатокомпонентною, оскільки вона розкриває різні вияви авторської концепції митця. Якщо міфічні персонажі розкривають питання творчого первню в поезії, категорії натхнення та зв'язку з вищими силами, то реалоніми представляють питання щоденного буття митця. Вони детальніше розкривають функції поета, якими він наділений у суспільному житті, і виклики, що неодмінно постають перед ним.

У віршах «Про Нечуя» і «На смерть Пантелеймона Куліша» В. Базилевський змальовує останні хвилини життя двох письменників. Обставини, за яких помирає І. Нечуй-Левицький («**Про Нечуя**»), відтворені за допомогою натуралістичних деталей, що відображають трагізм ситуації: *«Помирає Нечуй / у кийвській богодільні. / Мучився дуже...»* [25, 221] Історія поезії «**На смерть Пантелеймона Куліша**» розгортається навколо відомого факту обставин смерті письменника-романтика, який буквально працював до останнього подиху: *«Рукою водив перед смертю, писав у повітрі / усе, що колись дописати не встиг, не зумів»* [12]. В основі обох поезій – рефлексія автора про місце цих митців в українському літературному каноні. Відповідно до характерних рис транспозитивної лірики, В. Базилевський компліментарно оцінює їхні творчі здобутки. У художній парадигмі поета Нечуй-Левицький і Куліш перетворюються на міфологеми поетів-страдників, недооцінених геніїв. Причини, що призвели до цього, увиразнені за допомогою заперечної

частки *не*: Нечуя «*не чули*», а Куліш «*не встиг досперечатись із Тарасом*». У цьому В. Базилевський вбачає велику трагедію української культури: відсутність можливості бути почутим і належно оціненим за життя.

Ще одним компонентом авторського концепту Поета є міфологема поетів-борців, яких В. Базилевський вважає гідними визнання та шани, адже вони віддають свої життя власні переконання. Так, зокрема, з великою шаною до вчинку лідера ВАПЛІТЕ М. Хвильового автор зображує його останню путь у вірші «**Коли Хвильового ховали**» (збірка «Шляхами Вітру»): «*Вузли розрубавши, / світився лицем / самогубець, мовби живий...*» [27, 139–140] Сцену поховання В. Базилевський описує крізь призму сприйняття її П. Тичиною і для достовірності навіть відтворює особливості його поетичної манери: «*Могильних трав / пензлик сонця торкався, / “як на зло”, – / поет Лідусі писав...*» [27, 139–140]. Цей авторський прийом дозволяє вибудувати подвійну оптику: ліричний герой описує емоції П. Тичини, який рефлексує з приводу самогубства М. Хвильового. Неподільність життя та смерті в кожній миті – цей дуалістичний образ буття увиразнено антиномічними метафорами: «*стояв при золотім струмені*», і «*переливався, / як вітражне скло/ день той чорний*» [27, 139–140]. Вибір наратора, який транслює свої емоції від втрати М. Хвильового, вмотивований концепцією митця В. Базилевського, адже в образі П. Тичини він пропонує митця-антагоніста, який зробив інший вибір і став активним учасником розбудови радянської дійсності, втративши можливість писати так, як у «Сонячних кларнетах».

Особливе місце в транспозитивній ліриці В. Базилевського відведене постаті Тараса Шевченка, яка стає повноцінною ідеологемою ідеї боротьби за свободу українського народу, формування національної ідентичності українця. У житті Кобзаря В. Базилевський не виокремлює окремі віхи – усе життя українського класика сприймається ним як цілісна подія. Про надпозицію класика української літератури В. Базилевський пише у вірші «**Час**» (збірка «Колодязь»): «*Умів дозвільних вигадка про час / рівняє день і ніч по ватерпасу. / Та владно озивається Тарас, / і час не опирається Тарасу*» [7,

174]. Він маніфестує своє захоплення постаттю українського класика, яскраво зображуючи всі поневіряння, які випали на його долю в тетраптиху «Шевченко» (збірка «Колодязь»): *«Із щербатої чаші надпив / сатанинського трунку земного... »*, *«на груди взяв вагу чужої, / вже потім рідної землі»*, *«Благання в нім, не тільки мідь, / в нім закликання болем куте: “Свою Україну любіть! / Любіть її... во время лете”»* [7, 170]. Для В. Базилевського Шевченко продовжує жити у просторі української дійсності і не завжди може зрозуміти її. У вірші «Що дума Тарас Григорович» (збірка «Вертеп») автор зауважує: *«Він [Шевченко] хоче збагнути правнука, / та правнук його ляка»* [2, 116]. Відмінність поглядів старшого та молодшого покоління стає закидом на адресу сучасників у поезії «Як геометрію Евкліда...» (збірка «Лук і Ліра»). Моральні переконання й інтелектуальний розвиток ХХІ століття викликають розчарування поета, родом з ХІХ століття: *«Годиться ум той пожаліти, / якщо його премудрі діти, / перемовляючись ладком, / уже не зможуть прочитати / “Садок вишневий коло хати” / і не зітхнуть над тим рядком»* [10, 7].

Про значення постаті Т. Шевченка для української культури В. Базилевський висловився у своїй книзі «Лук Одисеїв» (2005): *«Шевченко – універсальний. Кажемо: Тарас – і чи є такий українець, який не знав би, про кого йдеться. Росіянин не назве Пушкіна Олександром, англієць Шекспіра – Вільямом, німець не нарече імені Гете чи Шиллера, француз – Гюго. Там інший вимір, там – відчуття дистанції»* [11, 105]. При цьому В. Базилевський не намагається створити «забронзовілого» Тараса, а навпаки – показати його генієм, але насамперед людиною. Так, у поемі «Яготин» (збірка «Украдене небо») В. Базилевський показує Т. Шевченка у звичайних щоденних справах, зі звичайних людськими слабкостями, притаманними багатьом: *«Анекдотами грубо грішив, / власні ганив офорти. / І незрідка горілку глушив, / як дружки-мочеморди»* [23, 36].

В. Базилевський створює нову художню правду, яка відображає його власне ставлення до ролі прецедентної постаті. І якщо у випадку із

українськими митцями ця позиція завжди приломлюється крізь призму національної ідентичності, то в рецепції фактів із життя зарубіжних письменників на перший план виходять морально-етичні принципи самого поета. Так, Мольєр у художній картині світу українського поета є митцем, що сплачує велику ціну за свою творчість. Біографічний елемент з життя французького драматурга у вірші «Мольєр» (збірка «Шляхами вітру») В. Базилевський перетворює на символічний топос моменту переходу людини зі світу живих у світ мертвих: *«тепер він помира / незримі музи / розмотують діянь його сувій...»* [27, 137] Творчо осмисливши легенду про смерть Мольєра на сцені, він вчергове наголошує на жертвовному служінні Красі як визначальній характеристиці істинного митця і водночас веде мову про його земний конфлікт із церквою. Як відомо, у часи Мольєра актори були відлучені від церкви. І В. Базилевський передає почуття внутрішньої тривоги драматурга, який відходить у позасвіти без сповіді і причастя: *«Тремтять в шандалах свічі: кожна стелить / рогату тінь...»* [27, 137]. Образ *рогатих тіней* увиразнює мотив відданості мистецтву навіть на порозі пекла, куди, за присудом священників, він має потрапити. Мольєрівський неспокій, за В. Базилевським, є його високою платою за свободу творити.

Особливого значення у процесі творення культурологічної картини світу В. Базилевського набуває постать В. Шекспіра. В інтерпретації українського поета Великий Бард стає міфологемою митця, чия творчість здолала час і простір, вийшовши за межі своєї культурної епохи. Його ім'я – символічна точка відштовхування в осмисленні теми «митець і історична доба». Так, у вірші «**Все ти, все ти...**» (збірка «Читання попелу») В. Базилевський маркує добу європейського Ренесансу знаковими фактами іменами, серед яких і В. Шекспір, на позначення високого злету мистецтва. Історичні обставини вплинули на різний досвід формування та розвитку культур: європейська мала можливість поступового розвитку, натомість українська формувалась в умовах постійних війн та виживання: *«Коли ти кров точила в люту пору, / уже летіла у небесний бір / стріла співуча Кельнського собору, / сміявсь Рабле,*

владарював Шекспір ...» [25, 7–8] Тож апелюючи до світового інтертексту, В. Базилевський далі розробляє питому для своєї творчості тему своєрідності національного типу культури і духовності. У цьому контексті образ В. Шекспіра постає одночасно в кількох вимірах: і як вершинний вияв західноєвропейської літератури, і як синонім до «поет» у загальному значенні, і як вимір творчості українських бандуристів і лірників, пісні яких своїм трагізмом і гуманістичним змістом не поступаються творам англійського письменника: *«А твій Шекспір у свитці і невзутий / стогнав на ринках – плакальник-жебрак...»* [25, 7–8] У цій поезії маємо цікаве поєднання українського образу-маркера *свитки* і традиційного образу ярмарку (*ринок*). Відтак простежується метафора світу-ярмарку, у якому митцеві відводиться роль співця-жебрака. Так В. Базилевський демонструє універсальність міфологеми поета, її спроможність виразити і національні, і загальносвітові конотації.

Власне, у поезії «Все ти, все ти...» виявлена ще одна функція авторської трансформації біографічних елементів – проведення паралелей між долями відомих постатей різних історичних епох. Художня картина світу В. Базилевського має циклічний характер, відповідно, у повторюваності певних подій автор вбачає закономірності, вивчення яких дає змогу зрозуміти сучасність. Так, у поезії «**В передчутті найгіршого...**» (збірка «Повітря резервацій») В. Базилевський звертає увагу на два типологічно схожі факти з життя митців, розділених часом і простором, – знищення рукописів: *«Назон / подекують, спалив “Метаморфози” / хоча навряд чи був у тім резон»,* а далі – *«не вір Назону, Гоголь, зупини / нещадну руку в темному нестримі»* [14, 208]. Проте він підкреслює і різницю між обставинами творчого побутування текстів Овідія і Гоголя: якщо до знищення поема «Метаморфози» вже встигла розійтись у списках серед друзів поета, а відтак твір Овідія дійшов до нащадків, то другий том «Мертвих душ» Гоголя став *«рукописом, не прочитаним ніким»* [14, 208]. Як і в поезії «Мольєр», В. Базилевський вводить образ *«полохливих тіней»*, які *«скачуть по стінах»* [14, 208], щоб підкреслити

містичність дійства письменника, який у своїх творах не раз «заглядав» за межу раціонального.

Отже, біографії реальних історичних особистостей як інтертекст транспозитивної лірики В.Базилевського є моделями, запропонованими поетом у ролі зразкових. Життєвий і творчий досвід представників світової культури осмислюється відповідно до авторської концепції митця. Особлива увага приділяється екзистенційним ситуаціям вибору творчими особистостями між «земним» і «високим» як свідчення їхньої самопожертви в ім'я служіння мистецтву.

Висновки до четвертого розділу

Критична проза В.Базилевський рясніє цитатами з творчості досліджуваних авторів, паралелями з текстами письменників європейських культур та представниками українського письменства. За джерелом походження інтертексту в цьому типі нехудожньої творчості В.Базилевського переважає літературний (у формі цитат та епіграфів).

Унікальними є зразки металітературної публіцистики В.Базилевського, у якій він на двох рівнях аналізує літературознавчі дослідження своїх колег: 1) розбирає методи та прийоми проведення дослідження, повноту викладу зібраного матеріалу; 2) міркує про творчість досліджуваного автора, його роль і місце в українському літературному процесі.

У своїй концепції митця і мистецтва В.Базилевський продовжив неокласичні традиції прагнення духовної гармонії та орієнтації на зразки класики і солідаризувався з потрактуванням місії поета, окресленим Ліною Костенко. Проте концепція В.Базилевського вирізняється більш трагічною інтерпретацією, поєднанням ліричності з публіцистичним пафосом, почасти іронічною тональністю.

Лірична творчість В.Базилевського є можливістю висловити свою концепцію, спираючись на міфічні (літературні) тексти та біографічні сценарії реальних історичних осіб – постатей української (Т.Шевченко, І.Нечуй-

Левицький, П. Куліш, М. Зеров, П. Тичина та ін.) та зарубіжної (Овідій, Катулл; Данте, Мольєр, В. Шекспір; М. Гафурі, С. Кудаш) культур. В. Базилевський вибудовує міфологему Поета, який, як античний Аполлон, поєднує іпостасі воїна і співця. Огrom і тематичне розмаїття поетологічної лірики В. Базилевського уможлиблює її типологію за принципом мотивації авторського звернення. Це мартирологічні мотиви; створення ліричного портрету або автопортрету; згадки та подорожні нотатки; віршовані настанови наступним поколінням; саморефлексія у формі пам'ятника.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації проаналізовано художню, літературно-критичну й публіцистичну спадщину В. Базилевського, створену впродовж 1970-х – перших десятиліть ХХІ ст., як зразок еволюції ідіостилу, домінантними рисами якого є інтелектуалізм та інтертекстуальність. Запропонована періодизація творчості письменника ґрунтується на тенденціях, притаманних різним етапам його творчого зростання, як-от: актуалізація певної проблематики, лірична атмосфера, ключові образи й мотиви, оприявлені в знакових збірках. Враховано також вплив суспільно-політичних й особистісних чинників.

У результаті визначено чотири основних етапи в мистецькій еволюції В. Базилевського. Перший етап (1964 –1984 рр.) – формування авторського стилю; програмова збірка цього періоду – *«Труди і Дні»*. Другий етап (1985 – 1992 рр.) збігається з такими визначальними для нової проблематики творчості письменника суспільними подіями, як Чорнобильська катастрофа, розвал СРСР і проголошення Незалежності України. Це зумовило потужний антитоталітарний пафос та історіософські мотиви *«Вертепу»* – знакової поетичної книги цього періоду. Для третього етапу (1993–2014 рр.) характерною є актуалізація філософських, національних і сатиричних мотивів. Вони зумовлені особистісними обставинами екзистенційного характеру, осмисленням проблем, пов'язаних із самовизначенням українців, художньою ревізією української дійсності після Майдану 2004 року. Щонайповніше проблемно-тематична специфіка третього періоду втілилась у книзі *«Читання попелу»*. На четвертому етапі (з 2015 і дотепер) розширюється історіософська тематика творчості В. Базилевського, інспірована спробами осмислити події та наслідки Революції Гідності, і набувають нового звучання традиційні для автора поетологічні мотиви. Домінантною для книги цього періоду *«Лук і Ліра»* є драматична інтонація в інтерпретації реальної дійсності.

2. Питання генераційної приналежності письменника є принципово важливим для розуміння мистецької особистості В. Базилевського. З одного боку, беручи за вимір маркери ідентифікації покоління (вік, початок творчого шляху, цінності, естетичні ідеали), розглядаємо творчість письменника продовженням традиції неокласиків, значною мірою відродженою поколінням шістдесятників. Як і неокласикам, В. Базилевському близька орієнтація на традиції та зразки попередніх епох; прагнення поєднати красу внутрішню із красою зовнішньою; сповідування ідеалу калокагатії. Схожою була й інтертекстуальна стратегія – актуалізація світової літературної спадщини у вигляді цитат, алюзій, ремінісценцій тощо. Проте авторська інтерпретація світового інтертексту більш трагічна, відзначається поєднанням ліричності з публіцистичним пафосом, почасти іронічною тональністю і самоіронією. У цьому сенсі творчість В. Базилевського типологічно близька до мистецької постаті Ліни Костенко. Особливо в поглядах на митця і мистецтво та в зверненні до художнього потенціалу образів і мотивів світової літератури задля ословлення цієї проблеми. Проте, якщо Ліна Костенко, утверджуючи непохитність віри митця в досягнення свої мети, ставить геніальність вище за всі його страждання, В. Базилевський вважає творчу особистість завжди приреченою на самотність і постійні сумніви щодо свого призначення. Із другого боку, питання генераційної приналежності неможливо з'ясувати без врахування думки самого письменника: номінально належачи до шістдесятників за датою народження і часом творчого дебюту, В. Базилевський не вважає себе частиною цього мистецького покоління. У саморефлексіях письменника настійливою є думка про дистанціювання від будь-якого угруповання чи генерації. Відтак, послуговуючись визначенням М. Слабошпицького, ідентифікуємо його «митцем без покоління».

3. У перебігу аналізу художнього і публіцистичного дискурсів В. Базилевського крізь призму інтертекстуальності з'ясовано, що в них оприявлені основні типи (за класифікацією Ж. Женетта) міжтекстових зв'язків. Найбільш кількісно репрезентована власне інтертекстуальність у

формі цитат, алюзій, ремінісценцій. Щодо нехудожнього доробку В. Базилевського, то в ньому переважають цитати, які за генезою можна згрупувати на 1) цитати з української літератури та культури (із творів Т. Шевченка, Є. Маланюка, І. Багряного, О. Гончара, Ліни Костенко, М. Вінграновського, В. Стуса; із літературно-критичних розвідок І. Качуровського, Юрія Шевельова, І. Дзюби, В. Панченка) у критичній прозі; 2) на цитати з праць античних та західноєвропейських мислителів (Сенека, Арістотель, Ціцерон, Лукрецій, М. Монтень, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, К. Ясперс) у філософських есеях.

Натомість у поезії В. Базилевського інтертекстуальність проявляється в алюзіях і ремінісценціях. Зокрема на давньогрецьку міфологію («Пам'яті kota Марса»), Гомерову «Одіссею» («Лотофаги»), «Едіпа» Софокла («Сторінка з Софокла»), на Святе Письмо («На розломах», «Сплеск світла», «Дух, що Мойсеєм блукає в пустелі...», «2000», «І що ж лишається?»), на твори української («Народився і вмер навесні» – алюзії на творчість Т. Шевченка; у циклі «Воскресіння мертвих» – Т. Осьмачки, Є. Маланюка; «Після карнавалу» – М. Гоголя) і західноєвропейських літератур («Уламок епохи» – на вірші В. Вітмена, «Гуллівер» – Дж. Свіфта, «Петрарка» – на сонети італійського поета Ренесансу), на літературу Сходу («З глиняної книги» – на давній шумерський епос, «Ду Фу» – на твори китайського поета). Джерелом інтертекстуальності є також світова історія та культури («Смерть Святослава», «Коментар» з алюзією на спартанського царя Леоніда, у вірші «О Кліо туземна» античні міфологеми поєднуються зі згадками про українських гетьманів).

Паратекстуальні елементи у творчості В. Базилевського представлені в назвах та епіграфах. Із-поміж них античного походження назви поетичних книг «Труди і дні», «Тумани Ітаки», «Лук і Ліра», «Евтерпа в снігах» та збірки публіцистики «Лук Одиссеїв»; титули віршів «Aeternum uale», «Марціал», «Сторінка з Софокла», «Ліру розбив Орфей», «Цілуй Катулла, Лесбіє». Покликаннями на українську літературу є назви поезій «Шевченко»,

«Нестор», «Коли Хвильового ховали...»; на твори західноєвропейського літературного канону – назва збірки «Замінований рай», циклу «Гамлет», «Король Лір», «Мольєр»; літературу Сходу – «Заратуштра», «У вас там, у Яні...», «Єгипетське мистецтво», «Епос про Гільгамеша»; на Біблію – назви збірки статей та есеїв «Талант і Талан», віршів «Вже відбувся суд синедріону», «Коли окаяний Каїн...», «Райські яблука»; світовий історичний контекст – титул циклу-поєми «Тінь Мазепи», «Сталініт».

Встановлено, що у виборі епіграфів як ліричних, так і публіцистичних творів В. Базилевський найчастіше звертається до української літератури, зокрема творчості М. Рильського, М. Бажана, Є. Маланюка, Д. Павличка. Поодинокими є випадки використання в ролі епіграфів цитат з античності, Святого Письма та масиву світової класики.

Цитуючи рядки власної поезії, В. Базилевський вдається до метатекстуальності («О Клію туземна», «Кінець? Початок?»). Гіпертекстуальність представлена діалогом із В. Шекспіром у циклі «Гамлет». Різноманітність встановлених В. Базилевським міжтекстових зв'язків є прикладом послідовного дотримання автором принципу авторського стилю – поєднання інтелектуальності з інтертекстуальністю.

4. У дослідженні вперше комплексно розглянуто публіцистичну спадщину В. Базилевського, яку структурують три групи текстів: есе та статті на історіософську тематику, філософські есе та літературно-критичні дослідження. Основними мотивними комплексами, які актуалізуються В. Базилевським у його публіцистиці, є екзистенційні питання моралі та системи цінностей сучасного суспільства. Спільною для цих текстів є діалогічна природа висловлювання. Письменник вступає в дискусію з Ціцероном, М. Монтенем, А. Шопенгауером, Х. Ортегою-і-Гассетом і звіряє їхні ідеї з реаліями сучасного світу. Естетикологічна проблематика публіцистичного дискурсу В. Базилевського оприявлюється у формуванні критеріїв відповідності високим ідеалам мистецтва. У ролі інтертексту опиняються біографії М. Зерова, Є. Плужника, В. Стуса. В. Базилевський

активно цитує Т. Шевченка, В. Свідзинського, М. Рильського та письменників-шістдесятників Л. Талалая, Ліну Костенко, М. Вінграновського. Погляди В. Базилевського на виклики, що постають перед українським суспільством, та на історичні події, свідком яких він був, стають підставою для розгортання широкої палітри есеїв історіософської проблематики. Письменник майстерно поєднує контекст різних історичних епох (Стародавнього Риму, Київської Русі) як унаочнення тих процесів, що відбуваються в Україні.

Вивчення масиву літературно-критичних текстів В. Базилевського уможливорює висновок щодо особливого авторський жанр металітературної публіцистики, де запропонований дворівневий аналіз літературознавчих розвідок колег-критиків: автор визначає методи та прийоми проведення дослідження, оцінює повноту викладу зібраного матеріалу; встановлює міжтекстові зв'язки із текстами авторів-сучасників, чия творчість стала об'єктом розвідки інших критиків; дає власну оцінку ролі та місця цих авторів в українському літературному процесі. У результаті постає особливий різновид метакритики як відгук на іншу критичну працю, доповнений авторським аналізом першоджерела, – подвійна метакритика В. Базилевського.

5. Дослідження ролі інтертексту в публічних висловлюваннях (інтерв'ю) В. Базилевського уможливило узагальнення щодо їхньої основної тематики як саморефлексії і самоцензури письменника та стильових особливостей – цитування, афоризмів і метафор. Визначено, що за тематикою обговорюваних в інтерв'ю проблем їх можна об'єднати в групи, присвячені питанням 1) творчого процесу і біографії; 2) минулого і сучасного української культури; 3) викладу основних положень авторської історіософії. Зважаючи на великий обсяг матеріалу, дослідження інтерв'ю письменника і зокрема ролі інтертекстем у них, можуть стати об'єктом окремої літературознавчої розвідки, що розширить уявлення про творчість В. Базилевського.

6. Інтертекстуальне прочитання поетичної і публіцистичної спадщини В. Базилевського доводить, що саме інтертекстуальність є основою ідіостилу автора. У традиціях інтелектуальної літератури письменник послуговується масивом світової культурної спадщини для увиразнення історіософських, філософських, поетологічних поглядів.

Аналіз семантики та функцій прецедентних образів і мотивів різних генетичних груп у розгортанні основних мотивних комплексів лірики В. Базилевського свідчить про авторську тенденцію обирати джерело інтертекстуальних запозичень залежно від мотиву твору. Так, для історіософської лірики В. Базилевського характерні запозичення з національної (образ Степової Еллади за Є. Маланюком) та античної культури (традиція буколичного зображення рідного краю), оскільки поет веде відлік історії України саме з античних часів, проводить паралелі між Україною/Давньою Грецією та Росією/Римською імперією. Вважаємо, що історіософські мотиви лірики В. Базилевського генетично пов'язані з традицією критичної ревізії національної історії і характеру, розпочатої П. Кулішем і розвинутої Є. Маланюком. Спільними для митців є сприйняття часів Київської Русі як «золотого віку» та осуд внутрішніх чвар, що призвели до доби Руїни в українській історії, та осмислення ролі знакових історичних постатей у процесі державотворення.

У художньому осмисленні шляху України до Незалежності та роках після її здобуття В. Базилевський тяжіє до біблійного інтертексту (образи Каїна та Авеля, Мойсея, Ісуса), метафорично накладаючи його на реалії українського сьогодення. У філософській ліриці визначаємо домінування трагічного мислення, що репрезентується темами життєвого вибору, призначення людини, її самотності та смерті як єдиної невідвратною події в житті кожного. Послугуючись античними текстами (образи Сізіфа, сестер-мойр, Кліо; цитати з Горація та Катулла), образами і мотивами західноєвропейської і східної літератур (Гільгамеш, Гамлет, Гуллівер, пекло за

Данте) поет формулює власне бачення принципів буття людини, її пріоритетів та моральних орієнтирів.

Масив поетологічної лірики В. Базилевського сприяв дослідженню цієї групи текстів та окресленню авторської концепції митця та мистецтва, що постає на основі античних міфічних текстів (образи Орфея, Аполлона, Евтерпи) та біографічних сценаріїв реальних історичних осіб – постатей української (Т. Шевченко, І. Нечуй-Левицький, П. Куліш, М. Зеров, П. Тичина та ін.) та зарубіжної (Овідій, Катулл; Данте, Мольєр, В. Шекспір; М. Гафурі, С. Кудаш) культур. У результаті в художній картині світу В. Базилевського сформовано міфологема Поета, який є митцем і воїном водночас. Прототипом цієї авторської міфологеми є образ Аполлона, покликання на якого є і в текстових, і в позатекстових інтертекстемах лірики В. Базилевського. Особливим призначенням В. Базилевський наділяє саме поетів, які мають боротись за національну ідентичність та усвідомленість свого народу.

Основними функціями інтертекстуальних покликань у художньому і публіцистичному дискурсах В. Базилевського є встановлення діалогу між різними культурами та епохами; метатекстова; експресивна. Письменник апелює до інтертексту задля увиразнення і підтвердження проголошених ним ідей. Прецедентні образи стають частиною художньої картини світу В. Базилевського, виконуючи реферативну функцію інтертексту. У такий спосіб автор розширює контекст окреслених питань, залучає сенси широкого культурологічного поля. Особливістю використання письменником інтертексту різного походження є адаптація його до українських реалій шляхом синтезу із власне українським контекстом; осучаснення та перекодування традиційного змісту як ословлення за його допомогою тих викликів, що постають перед українською нацією. У кожному випадку інтерпретаційна модель В. Базилевського передбачає включення «Я» автора, традиції тлумачення світових образів і мотивів, з якою солідаризується чи дискутує письменник, і того ідейно-естетичного завдання, задля вирішення якого актуалізується той чи той різновид інтертексту.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів інтертекстуальної домінанти творчості В. Базилевського: його значна за обсягом публіцистична спадщина потребує окремого аналізу з погляду кореляції її жанрового різноманіття та форми міжтекстового зв'язку. Як і визначений у цьому дослідженні жанр подвійної метакритики, вивчення якого розширить уявлення про тексто- і жанротвірну функцію інтертексту у творчості В. Базилевського. Перспективним напрямом для майбутніх літературознавчих розвідок, зокрема у напрямі визначення особливостей апелятивної функції інтертексту, вважаємо більш ґрунтовний аналіз інтерв'ю В. Базилевського як форми публічних висловлювань щодо суспільно-історичних процесів і творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. Базилевський В. Вертеп : вибрані твори. Київ : Криниця, 2004. 608 с.
2. Базилевський В. Вертеп. Хроніка душі: Вірші, поеми. Київ : Укр. письменник, 1992. 302 с.
3. Базилевський В. Вокзальна площа: Цикли і поеми. Київ, 1995. 108 с.
4. Базилевський В. Віварій. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 378–414.
5. Базилевський В. Допоки музика звучить. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 16–54.
6. Базилевський В. Замінований рай : поезії. Київ : ВЦ «Просвіта», 2018. 386 с.
7. Базилевський В. Колодязь. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 150–245.
8. Базилевський В. Крик зайця. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 496–529.
9. Базилевський В. Кінець навігації. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 415–451.
10. Базилевський В. Лук і Ліра : поезії. Київ : Фенікс, 2016. 255 с.
11. Базилевський В. Лук Одиссеїв: Літературно-критичні статті, есе. Київ : Либідь, 2005. 656 с.
12. Базилевський В. На смерть Пантелеймона Куліша. URL: <https://ukrainian-poetry.com/bazilevskij-volodimir/na-smert-pantelejmona-kulisha/>
13. Базилевський В. Орфей. URL: <http://ukr-lit.net/bazilevskij/1368-virshi/3591-orfej.html>
14. Базилевський В. Повітря резервацій (2011-2012 р.). Київ : Літ. Україна, 2016. 260 с.

15. Базилевський В. Поезія як мислення. *Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.* : У 3-х кн. Київ : Видавництво «Рось», 1994. Кн. третя. С.182–197.
16. Базилевський В. Розсування стін. URL: <https://litgazeta.com.ua/poetry/rozsvannya-stin/>
17. Базилевський В. Світлом єдиним. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 80–103.
18. Базилевський В. Талант і талант: есеї, статті, інтерв'ю, діалоги. Київ : Український письменник, 2021. 868 с.
19. Базилевський В. Творчість письменника обумовлена природою і якістю його таланту : інтерв'ю з В. Базилевським; інтерв'ю вів Корінь А. *Народне слово*. 2021. URL: <http://n-slovo.com.ua/2021/07/08/%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%BF/>
20. Базилевський В. Тетраптих. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 453–486.
21. Базилевський В. Труди і дні. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 104–149.
22. Базилевський В. Тумани Ітаки. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 487–495.
23. Базилевський В. Украдене небо : поезії. Київ: Укр. письменник, 1999. 111 с.
24. Базилевський В. Холодний душ історії: Есеї, ст. Київ : Ярославів Вал, 2008. 680 с.
25. Базилевський В. Читання попелу : поезії. Київ : Фенікс, 2007. 384 с.
26. Базилевський В. Чуття землі небесне. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. С. 55–79.

27. Базилевський В. Шляхами вітру : Поезії. Київ : Укр. письменник, 2011. 415 с.
28. Базилевський В. Щоб порятувати світ, людині спершу треба порятуватися самій... інтерв'ю з В. Базилевським; інтерв'ю вів Слапчук Д. *Українська літературна газета*. ч. 11 (303). 2021. URL: <https://litgazeta.com.ua/interviews/volodymyr-bazylevskij-shchob-poriatuvaty-svit-liudyni-spershu-treba-poriatuvatysia-samij/>
29. Базилевський В. Я заглиблювався в історію не з парадного, а з чорного ходу : інтерв'ю з В. Базилевським; інтерв'ю вела Хворост Л. 2014. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/3084>
30. Базилевський В. Як я став жертвою військового перевороту. *Літературна Україна*. 2020. URL: <https://litukraina.com.ua/2020/04/04/volodimir-bazilevskij-jak-ja-stav-zhertvoju-vijskovogo-perevorotu/>
31. Агеєва В. Дороги й середохрестя. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 352 с.
32. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2002. 832 с.
33. Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ ст. / упоряд. В. Агеєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.
34. Антофійчук В. І., Нямцу А. Є. Проблеми поетики традиційних сюжетів та образів у літературі. Чернівці : Рута, 1997. 200 с.
35. Антофійчук В.І. Своєрідність трансформації євангельського сюжетно-образного матеріалу в українській літературі ХХ століття : Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 2002. 36 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124044082>

36. Анхим О. Діалог авторів як універсальний механізм виникнення нового у процесі художньої творчості. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 3 Вип. 3. С.116–120.
37. Анісімова Н. Художні моделі поетичної історіософії Ігоря Римарука. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 4 (191). С. 5–19.
38. Артеменко Л. Сюжетно-ситуативний комплекс «поет – інший поет» у семантичній площині вияву української поетологічної лірики ХХ ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 55. С. 20–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_55_9
39. Артеменко Л. Генологічні модифікації української поетологічної лірики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2016. № 1. С. 59–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufll_2016_1_15
40. Артеменко Л. Семантичні моделі української поетологічної лірики ХХ століття *Філологічний дискурс*. 2017. Вип. 5. С. 8–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2017_5_3
41. Артюх В. Історіософія Пантелеймона Куліша: від романтизму до позитивізму. *Світогляд – Філософія. Релігія: Зб. наук. пр.* Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. Вип. 2. С. 5–17.
42. Артюх В. Тяглість історії й історія тяглості: українська філософсько-історична думка першої половини ХХ століття : монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 266 с.
43. Астаф'єв О. Інтертекстуальність як літературна стратегія. *Дивослово*. 2000. № 2. С. 5–7.
44. Афанасьєва О. Колективний конструкт наукового дискурсу: інтертекстуальність, інтердискурсивність, поліфонія. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 41. Част.1. С. 33–43.
45. Бажан М. Смерть Гамлета. URL: <https://ukrevcult.livejournal.com/114535.html>

46. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.
47. Барт Р. Від твору до тексту. Слово. Знак. Дискурс. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2002. С. 378–384.
48. Башкирова О. Транспозитивна лірика Ліни Костенко: деякі аспекти віршостилістики. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 45. С. 8–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_45_4
49. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ-початку ХХ століття. Zielona Gora, Kijow, 1999. 160 с.
50. Бетко І. Рецепція Біблії в українській поезії: деякі історико- і теоретико-літературні аспекти дослідження. *Питання літературознавства*. 1995. Вип. 2. С. 31–41.
51. Блум Г. Західний канон. Книги на тлі епох / пер. з англійської Р. Семків (заг. ред.), О. Радомська, О. Карпенко, Д. Купко, С. Кирилова. Київ: Факт, 2007. 720 с.
52. Бондар С. Історіософія Пантелеймона Куліша в інтерпретації В. Петрова. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2005. Вип. 73–75. С. 12–13.
53. Бровко О. «Свій – чужий» у сучасній українській ліриці : неокolonіальний дискурс. *Слобожанська бесіда 8: Екологія мови – екологія людських стосунків: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2016 С. 88–93. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15200/>
54. Бровко О. Інтермедіальне прочитання української літератури. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2021. Вип. 17. С. 81–83.
55. Буслаєва К. Трансформація античних мотивів і образів у творчості Н.Королевої : дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Запоріжжя, 2005. 216 с.
56. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. І.Огієнка. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2002. 1159 с.

57. Біловус Л. Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості В. Стуса та І. Світличного) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук.; Тернопіль, 2003. 20 с.
58. Біловус Л. Теорія інтертекстуальності: Становлення понять, тлумачення термінів, систематика. Тернопіль : Видавець Стародубець, 2003. 36 с.
59. Вишневська О. Рецепція античності у творчості неокласиків, акмеїстів і скамандритів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство». Тернопіль, 2001. 14 с.
60. Вишницька Ю. Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах : монографія. Київський ун-т імені Бориса Грінченка. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 615 с.
61. Віват Г. Концепція множинності інтертекстуального дискурсу у творчості поетів-дисидентів (І. Калинець, М. Руденко, І. Світличний, В. Стус) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Київ, 2011. 38 с.
62. Віват Г. Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності. Одеса : ВМВ, 2010. 368 с.
63. Гальчук О. «Не минає міт!..»: античний текст у поетичному просторі українського модернізму 1920-1930-х років. Чернівці : Книга-XXI, 2013. 551 с.
64. Гальчук О. «Ефект Мідаса», або До естетичної проблематики української лірики високого модернізму. *Studia philologica*. 2014. Вип. 3. С. 137-143. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/9735/1/O_Halchuk_SPH_2015%283%29_GI.pdf
65. Гальчук О. Антична топіка в сучасній українській поезії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія. 2017. Вип. 76. С. 7–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2017_76_3
66. Гальчук О. Поет Володимира Базилевського: античні обриси образної парадигми. *Studia philologica*. 2017. Вип. 8. С. 106–111.
67. Гальчук О. Тексти по колу: пізнати Себе в Іншому : монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 268 с.

68. Гальчук О. «Чуже» життя як інтертекст: античні біографії в українській інтерпретації. *Питання літературознавства*. 2014. Вип. 89. С. 266–277.
69. Горацій. Про поетичне мистецтво. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horatius/Pro_poetychne_mystetstvo.pdf
70. Гризун А. Поезія концептуальної думки (філософічність сучасної української поезії). Суми : Університетська книга, 2007. 135 с.
71. Гринишина І., Марченко Т. Інтертекстуальність та її роль в аналізі літературного твору. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2012. Вип.12. С.31–35.
72. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 263 с.
73. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
74. Гурбанська С. Типологія інтертекстуальних зв'язків у постмодерністському дискурсі: текстуальні, контекстуальні й метатекстуальні впливи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 14(82). С. 50–53.
75. Данек Д. Психоаналіз і семіотичний аналіз : (тези). *Теорія літератури в Польщі: антологія текстів: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.* / пер. з пол. С. Яковенка. Київ, 2008. С. 393–397.
76. Дерріда Ж. Позиції. Бесіди з Анрі Ронсом, Юлією Крістевою, Жаном-Луї Удбіном, Гі Скарпетта / пер. з франц. А.Ситника, ред. В Недашковський, упорядк. К. Сігова. Київ: Дух і літера, 1994. 158 с.
77. Дзюба І. Полинові меди Володимира Базилевського. Частина І. *Українська літературна газета*. 2017. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/polynovi-medy-volodymyra-bazylevskogo/>
78. Дзюба І. Полинові меди Володимира Базилевського. Частина ІІ. *Українська літературна газета*. 2017. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/polynovi-medy-volodymyra-bazylevskogo-2/>

79. Дігай Т. Холодний чар попелу. *Літературна Україна*. 2008. Від 10 лип. С. 4.
80. Добринчук О. Трансформація сюжетно-образних мотивів гомерівського епосу в літературі ХХ – поч. ХХІ ст. : основні тенденції та закономірності: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 01. 05. Тернопіль, 2002. 22 с.
81. Дюжева К. Жанрово-стильова парадигма творчості Ліни Костенко: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2014. 20 с.
82. Еко У., Кар'єр Ж.-К. Не сподівайтесь позбутися книжок. Львів : Видавництво Старого Лева. 2015. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3007>
83. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. М. Гірняк. Львів : Літопис, 2004. 384 с.
84. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 591 с.
85. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В.М., 2015. 912 с.
86. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Е. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
87. Жулинський М. Нація. Культура. Література : нац.-культ. міфи та ідейно-естет. пошуки укр. л-ри. Київ : Наук. думка, 2010. 560 с.
88. Жулинський М. Коли душа розпускається словом, або Що відчуває поет у володіннях Протея : ювілейні рефлексії з нагоди 80-річчя Володимира Базилевського. *Літературна Україна*. 2017. 3 серпня. С. 8–9.
89. Затонський Д. Вільям Шекспір : передмова. Вільям Шекспір. Твори в 6 томах. Том 1. Київ : Дніпро. 1984. 534 с.

90. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. Київ : Академвидав, 2006. 504 с.
91. Зварич В. Образи світової літератури у творчій рецепції поетів-неокласиків (М. Зеров, М. Драй-Хмара, М.Рильський). *Вісник Львівського університету. Сер. Іноземні мови*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. С. 136–144.
92. Зеров М. *Sonnetarium*. Берхтесгаден : в-во «Орлик» 1948. 196 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/560/file.pdf>
93. Зеров М. Куліш. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=12330>
94. Зеров М. Твори : У 2-х т. Т. 1 : Поезії. Переклади. Київ : Дніпро, 1990. 843 с.
95. Зеров М. Як лан заврунеться, зелений, по весні... URL: <https://poezia.org/ua/id/4438/personnels>
96. Ізбенко М. Інтертекстуальний підхід: історія і сучасність. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2006. Вип. 26. С. 108–112.
97. Ізбенко М. Рецепція теорії інтертекстуальності в українському літературознавстві. *Літературознавчі обрії: праці молодих учених*. Київ, 2005. Вип. 8. С. 29–34.
98. Камю А. Міф про Сізіфа / пер. з фр. Олег Жупанський. «Портфель». 2015. 105 с.
99. Качуровський І. Франческо Петрарка в українській поезії. Вступний нарис *Петрарка. Вибране*. Мюнхен : Інститут Літератури ім. Михайла Ореста, 1982. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/794/file.pdf>
100. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 376 с.
101. Кемпбелл Дж. Тисячолікий герой / пер. з англ. Олександра Мокровольського. Львів : Terra Incognita, 2021. 416 с.
102. Кислюк К. В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції : моногр. Харків : ХДАК, 2008. 288 с.

103. Клименко О. Пристрасний ревізіонізм Володимира Базилевського. *ЛітАкцент*. 2009. № 3. С. 324–329 URL: <http://litakcent.com/2009/04/24/prystrasnyj-revizionizm-volodymyra-bazylevskoho/>
104. Клименко О. Стоїчний опір часові та матерії. *Українська літературна газета*. 2013. № 6(90). URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/stoyichnyj-opir-chasovi-ta-materiyi/>
105. Ковалів Ю. Естетична концепція «філософії чину». *Вітчизна*. 1997. №1–2. С.143–146.
106. Ковбасенко Ю. Євген Маланюк (нарис життя та творчості). *Історія української літератури ХХ-поч. ХХІ ст.: У 3 тт. Т. 1.* Київ: Академія, 2013. С. 320–330. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5667/1/Y_Kovbasenko_HUL_21_GI_Malanyuk.pdf
107. Кодак М. Звідування поетичних можливостей постмодерну. *Київ*. 2007. № 7–8. С. 171–181.
108. Кодак М. Не дати душу на поталу: Роздуми про поезію Володимира Базилевського. *Київ*. 2001. № 9–10. С.118–135.
109. Кодак М. У травмах часу : Шевченко, Дельоз, Базилевський. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (літературознавство, мовознавство)*. Кіровоград, держ. пед. ун-т. Кіровоград, 2011. Вип. 94. С. 49–56.
110. Козакова В. Метатекст літератури як соціально-філософський спосіб осягнення буття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Донецьк, 2006. 19 с.
111. Колесник О. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : монографія. Чернігів : РВВ ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2011. 312 с.
112. Кондратенко Н. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія. Київ : Д. Бураго, 2012. 323 с.

113. Корабльова Р. Репрезентація ідеї покоління в соціокультурних контекстах : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Харків, 2006. 20 с.
114. Корінь А. Слово – не сорочка, а...душу гріє: публіцистика: 1976–2016 / Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського» / упоряд. і редактор: Козлова В.А. Кіровоград, 2016. 450с.
115. Косарева Г. Творчість Тараса Шевченка в інтертекстуальному дискурсі поетів-вісімдесятників. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2017. Вип. 1 (85). С. 53–58.
116. Костюк І. Міфологема: історія поняття. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 405–416.
117. Кривенчук В. Творчість Станіслава Шумицького в контексті українського шістдесятництва : монографія. Суми : Сумський державний університет. 2019. 192 с.
118. Кривчикова О. Національний міф та його трансформація в українській еміграційній поезії (на прикладі «празької школи») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2002. 20 с.
119. Крупач М. «Створити привабливо прекрасну Легенду України» : завдання державотворчої міфології у візії Євгена Маланюка. *Міфологія і фольклор*. 2016. № 1–2. С. 128–135.
120. Крістева Ю. Полілог. / пер. з фр. П. Тарашука. Київ : Юніверс, 2004. 480 с.
121. Кудрявцев М. Трагедія Миколи Руденка «На дні морському»: антитоталітарний дискурс. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013 Вип. 34. С. 354–358.
122. Кузьменко Д. Сучасні підходи до тлумачення поняття «інтертекстуальності». *Літературознавчі студії*. Вип. 21. Ч. I. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. С. 347–351.
123. Куліш П. Зазивний лист до української інтелігенції. *Куліш П. Твори : у 2 т.* Київ : Наукова думка, 1998. Т. 1. С. 400–412.

124. Куліш П. Листи з хутора. *Куліш П. Твори : у 2 т.* Київ : Дніпро, 1989. Т. 2. С. 244–280.
125. Куцевол О. Осмислення читачами епіграфа літературного твору як засобу експлікації інтертекстуальності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Сер.: Філологія.* Вінниця, 2009. Вип. 11. С. 20–25.
126. Лавринович Л. Біографічний час митця в сучасній художній прозі («Маски опадають повільно» С. Процюка, «Бути Босхом» А. Корольова). *Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Літературознавство.* 2014. № 19. С. 75–80.
127. Лановик М., Лановик З. Український Гамлет як європейський прорив національного самовизначення. *Ренесансні студії.* 2016. Вип. 25–26. С. 74–107.
128. Ласло-Куцюк М. Засади поетики. Бухарест : Критеріон, 1983. 396 с.
129. Лебединцева Н. Українська літературна критика на перетині поколінь. *Національний дискурс і мовно-культурні коди Північного Причорномор'я : монографія.* Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. П. Могили, 2021. 340 с.
130. Левицька О. Інтертекстуальний дискурс роману Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта». *Питання літературознавства : наук. зб.* 2009. Вип. 77. С. 160–167.
131. Левченко Г. Міф проти історії : семіосфера лірики Лесі Українки : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 332 с.
132. Левчук Т. Від трубадурів до неокласиків: формалістична тенденція європейської поезії. *Волинь філологічна: текст і контекст.* 2013. Вип. 16. С. 124–138.
133. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
134. Литвиненко С. Відображення діалогу традицій та сучасності української культури в поезії В. Базилевського. *Література. Фольклор. Проблеми*

поетики : наукове видання. 2011. Вип. 35 : Присвячений дослідженню творчої спадщини Л.Ф. Дунаєвської. С. 320–325.

135. Литвиненко С. Поема В. Базилевського «Після карнавалу» як діалог поета з М. Гоголем. *Література та культура Полісся*. 2008. Вип. 45. С. 149–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkp_2008_45_20.

136. Литвиненко С. Рецепція духовного світу героїв античних міфів у поезії Володимира Базилевського. URL: <https://www.kazedu.kz/referat/182931>

137. Логвиненко О. Письменник як об'єкт інтерв'ю журналіста: психологічний аспект. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 4. С. 11–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2013_4_3

138. Лучук І. Що таке письменницька критика. *Studia Methodologica* : науковий збірник / гол. ред. Р. Гром'як. Тернопіль : ТНПУ, 2011. Вип. 31. С. 81–86. URL:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2OfWrvOOBXMJ:dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2629/1/Luchuk_I.pdf+&cd=19&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

139. Лучук О. Діалогічна природа літератури: Перекладознавчі та літературо-знавчі нариси. Львів : Український католицький ун-т, 2004. 280 с.

140. Лютий Т. Пригоди філософських ідей Західного світу (від давнини до сучасності). Видання друге, виправлене і доповнене. Київ : Темпора, 2021. 384 с.

141. Літвінова І. Парадокси поезії радянського тоталітарного дискурсу: релігійні образи та мотиви як репрезентанти ідеології. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. : Філологія*. 2016. Вип. 74. С. 85–88.

142. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

143. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

144. Літературознавча рецепція і компаративістичний дискурс : Монографія / за ред. Р. Т. Гром'яка. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 342 с.
145. Літературознавчий словник-довідник / Роман Гром'як, Юрій Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
146. Маланюк Є. Исход. URL: <http://poetyka.uazone.net/malanuk/malank08.html>
147. Маланюк Є. Варязька балада. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/books/print.php?tid=925>
148. Маланюк Є. Книга спостережень. Київ : Атіка, 1995. 237 с.
149. Маланюк Є. Малоросійство. *Маланюк Є. Книга спостережень. Проза.* Торонто: «Гомін України», 1966. Кн. 2. С. 229–246.
150. Маланюк Є. Написи з історії нашої культури. Нью-Йорк : Український народний університет, 1954. 82 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/974/file.pdf>
151. Маланюк Є. Невичерпальність: поезії, статті / упоряд., передм. та приміт. Л. Ю. Куценка. 2-е вид. Київ : Веселка, 2001. 318 с.
152. Маланюк Є. Остання весна: поезії. Нью-Йорк : Видання «Вісника», 1959. 104 с.
153. Маланюк Є. Поезії. Львів : Фенікс Лтд, 1992. 686 с.
154. Мангейм К. Проблема поколень. Новое литературное обозрение. 1998. №2 (30). С. 4–47.
155. Матковський І. Історіософсько-культурологічні візії Євгена Маланюка. *Визвольний шлях.* 2007. № 6. С. 39–42.
156. Матусяк А., Светліцкі М. Категорія покоління у сучасних суспільно-культурних дослідженнях. Постколоніалізм. Генерації. Культура. / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : Лаурус, 2015. С. 129–145.
157. Мельник С. Концепція історії літератури в науковій спадщині неокласиків : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 1995. 20 с.
158. Монтень М. Проби. Книга перша. / пер. з фр. Київ : Дух і Літера. 2005. 365 с.

159. Моренець В. Поетичний авангард: його природа й сучасні вияви. *Стильові тенденції української літератури ХХ століття: Зб. наук. пр.* Київ : ПЦ «Фоліант», 2004. 282 с.
160. Моренець В. Стильові напрями української поезії (друга половина ХХ ст.) : спроба типізації. *Оксиморон*. Київ : Аграр Медіа Груп, 2010. 528 с.
161. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / пер. з польськ. В. Гуменюк, наук. ред. В. Іванюк. Сімферополь: Таврія, 2005. 408 с.
162. Наливайко Д. Сучасне порівняльне літературознавство як третій етап наукової компаративістики. *Літературна компаративістика*. Вип. III, ч. I. Київ : ВД «Стилос», 2008. С. 5–24.
163. Наливайко Д. Теорія літератури і компаративістика. Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. 347 с.
164. Немченко І. Шевченківські та кулішівські мотиви в творчості Є. Маланюка. *Шевченкова офіра : статті та дослідження*. Київ – Херсон : Просвіта, 2008. 179 с.
165. Новиченко Л. Незамінність слова : вступна стаття. *Вертеп : вибрані твори*. Київ : Криниця, 2004. Київ, 2004. С. 5–15.
166. Нямцу А. Поетична творчість як інтертекст. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 91–94.
167. Ніколенко В. Канон української класики у роботах М. Зерова. *Наукові записки НаУКМА*. 2013. Т. 150 : Філологічні науки. С. 44–51.
168. Ой пише-пише да Гетьман Мазепа : народна пісня. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/829373.html>
169. Ольжич О. Ольвієць. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14034>
170. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори. Київ : Основи, 1994. 424 с.
171. Павленко Ю. Історіософія, історіософські концепції. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istoriosofija_koncepcii

172. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1997. 360 с.
173. Павлишин М. Література, нація і модерність. *Університетські діалоги*. № 18. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Центр гуманіт. дослідж. Львів : Смолоскип, 2013. 88 с.
174. Павлюк Н. Співвідношення історичної та художньої правди в повісті Ю. Мушкетика «Семен Палій». *Питання літературознавства*. 2013. № 87. С. 106–117. URL: <http://pytlit.chnu.edu.ua/article/view/39833/68336>
175. Панченко В. Це виклик нашій суєтності : Рец. на кн. : Базилевський В. «Лук Одиссеїв». *Літературна Україна*. 2006. 12 січ. С. 6.
176. Папушина В. Рецепція античної міфології в поезії українського і російського символізму (типологічний аспект) : дис... канд. філол. наук: 10.01.05. Кам'янець-Подільський, 2005. 202 с.
177. Пащенко О. Історіософська *Arg Poetica* Євгена Маланюка в контексті «Празької школи». *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград : КДПУ, [б. р.]. Вип. 124. 2013. С. 106–112.
178. Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект. Монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
179. Петров В. Розвідки. Т. 1. Київ : Темпора, 2013. 592 с.
180. Полікарпова Ю. Поняття «інтертекстуальність» в семіотичних дослідженнях. URL: https://www.academia.edu/1828289/%D0%9F%D0%9E%D0%9D%D0%AF%D0%A2%D0%A2%D0%AF_%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC_%D0%92_%D0%A1%D0%95%D0%9C%D0%86%D0%9E%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%A5_%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%9B%D0%86%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%D0%A5

181. Поліщук Я. Поліфункціональність міфу в поезії модернізму. *Слово і час*. 2001. №2. С. 35–45.
182. Поліщук Я. Ре-візії минулого в сучасній літературі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2008. Вип. 10. С. 413–427.
183. Постколоніалізм. Генерації. Культура. / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : Лаурис, 2014. 336 с.
184. Просалова В. Інтертекстуальне поле і контекст: диференціація понять. *Слово і Час*. 2005. № 12. С. 28–34.
185. Просалова В., Бердник О. Інтертекстуальність художнього тексту : текстотвірний і рецептивний аспекти. Монографія. Донецьк : Норд-Прес, 2010. 152 с.
186. Просалова В. Інтертекстуальність у творчій практиці сучасних українських поетів: кілька спостережень. Матеріали 8 міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна наука: проблеми та інновації», 18-20 жовтня 2020 р. Стокгольм, 2020. С. 21–27.
187. Просалова В. Празька літературна школа: текст, контекст, інтертекст : дис... д-ра філол. наук: 10.01.06 ; Київ, 2005. 403 с.
188. Прохоренко О. Творчість Євгена Маланюка і «Празька школа» українських поетів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 1999. 18 с.
189. Райбедюк Г., Томчук О. Неокласики: естетична система та персоналії. Ізмаїл : СМІЛ, 2005. 352 с.
190. Райбедюк Г. Експліцитні форми інтертекстуальності у творчості українських поетів-дисидентів. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору : науковий збірник*. Донецьк : Дон НУ, 2010. Вип. 15. С. 243–253.
191. Райбедюк Г. Поезія неокласиків: текст та інтертекст. *Вісник Житомирського державного пед. ун-ту ім. І. Франка*. 2004. Вип. 16. С. 161–163.

192. Рисак О. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі к. ХІХ- п. ХХ ст. : дис... д-ра філол. наук: 10.01.01. Київ, 1999. 384 арк.
193. Руснак І. До витоків художньої історіософії вісниківства. *Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неоромантизму* : збірник наукових праць. Дрогобич : Відродження, 2004. С. 199–208.
194. Савенко О. Відкритість канонічних текстів для літературної трансформації. *Кременецькі компаративні студії*. 2017. Вип. VII. Т. 1. С. 258–264.
195. Салига Т. Силуети ліричного «я» в історіософській поезії Євгена Маланюка. *Вогнем пречистим*. Львів : Світ, 2004. С. 29–44.
196. Самохіна В. Інтертекстуальність у вимірах діалогізму і діалектичної логіки. *Караз. читання: Людина. Мова. Комунікація. 2016 – рік англ. мови: Тези доп. XV наук. конф. з міжн. участю*. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. С. 176–177.
197. Саєнко В. Концепт «культура» в естетичному просторі поезії Ліни Костенко і продуктивні моделі активних художніх центрів у сучасній українській літературі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. Вип 16. С. 164–168.
198. Семешко Н. Типологія інтертекстуальності сонетів Е. Спенсера: форми і функції алюзії. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство*. 2010. Вип. 4.1. С. 9–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2010_4
199. Сенека. Моральні листи до Луцілія. Київ : Основи, 1996 (1999). 608 с.
200. Скорина Л. «Гомін і відгомін»: дискурс інтертекстуальності в українській літературі 1920-х років. Монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2019. 704 с.
201. Скорина Л. Присвята як маркер міжтекстових зв'язків (на матеріалі українського письменства 1920-х років). *Слово і час*. 2017. № 7. С. 3-11.

202. Скорина Л. Українські інтертекстуальні студії кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст.: тенденції, здобутки, персоналії. *Development of philological sciences in countries of the European union taking into account the challenges of XXI century: collective monograph* / comp. by W. Klaczewski, H. Stefanek; Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza im. Wincentego Pola w Lublinie. Lublin : Izd. «Baltija Publishing», 2018. P. 339–361.
203. Словник античної міфології / Укл. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів; Вступ. ст. А.О. Білецького; Відп. ред. А.О. Білецький. 2-е вид. Київ : Наукова думка, 1989. 240 с. URL: <http://litopys.org.ua/slovmith/slov.htm>
204. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
205. Снітовська О. Змістово-стильові ознаки інтелектуалізму в художній літературі: світовий і національний контекст. *Spheres of culture: Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*. Lublin, 2012. Volume IV. С. 139–146.
206. Содомора А. На дорозі до самого себе : передмова до Сенека. *Моральні листи до Луцілія*. Київ : Основи, 1996 (1999). С: 3–35.
207. Содомора А. Жива античність. Львів : Срібне слово, 2009. 184 с.
208. Соловей Е. Українська філософська лірика : навчальний посібник. Київ : Юніверс, 1998. 368 с.
209. Соловей О. Поезія зупиненого руху (до розуміння базової концептології модернізму в ліриці В. Свідзінського й В. Стуса). *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б : Гуманітарні науки*. 2013. № 1–2(1). С. 318–327. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnug_2013_1-2\(1\)_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnug_2013_1-2(1)_48).
210. Соловей О. Поетична історіософія Василя Герасим'юка. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2019. Вип. 27. С. 98–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2019_27_11.
211. Статкевич Л. Паратекстуальність у поезії «Великопісна середа» Томаса Стернза Еліота. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 48. Філологія. 2009. С. 146–150.

212. Сірик Л. Інтертекстуальність у структурі поетичних творів як вираз міжкультурної комунікації (на прикладі поезії київських неокласиків). *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 7. С. 105–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_7_19
213. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ : «Смолоскип», 2010. 632 с.
214. Тарнашинська Л. Шістдесятництво: свобода вибору як єдина форма індивідуалізації особистості. *Актуальні проблеми літературознавства: зб. наук. праць*. Дніпропетровськ: Навч. книга, 2000. Т. 7. С. 16–21.
215. Тимошук Н. Антитоталітарний дискурс української прози ХХ століття: проблематика голодомору та особливості її художньої реалізації : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ. 2006. 16 с.
216. Ткаченко А. Інтертекст як світ. *Філологічні семінари*. 2013. Вип.16. С.31-40.
217. Ткачук М. Типологія героя-екзистенціала в ліриці Василя Стуса. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. Вип. 21–22. С. 89–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2014_21-22_12
218. Ткачук М. Художній світ лірики Євгена Маланюка. *Філологічний дискурс: Зб. наук. праць*. 2015. Вип. 2. С. 74–83.
219. Торкут Н. Шекспір як культурна метафора в контексті пошуків європейської ідентичності. Шекспірівський дискурс / гол. ред. Торкут Н.М. Запоріжжя : КПУ, 2010. Вип. 1. С. 178–191.
220. Тороп П. Тотальний переклад. / пер. з рос.: О. А. Кальниченка, О. І. Оржицького ; передмова: Т. Бойко, Е.Сютісте. Вінниця : Нова Книга, 2015, 264 с.
221. Традиційні сюжети та образи. Авт. проекту та упоряд. А. Р. Волков. Чернівці : Місто, 2004. 444 с.

222. Трофимук М. Латиномовна література України XV–XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філолог. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Київ, 2016. 42 с.
223. Турган О. Рецепція античності в українській літературі (діахронічний аспект). *Філологічні семінари*. 2013. Вип. 16. С. 72–81.
224. Фрай Н. Великий код: Біблія і література / пер. І. Старовойт. Львів : Літопис, 2010. 360 с.
225. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
226. Харлан О. Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі (1981–1939): монографія. Київ: Освіта України, 2008. 305 с.
227. Хворост Л. Подолання марноти. Володимир Базилевський. Шляхами вітру. *Літературна Україна*. 2012. № 21. С. 7.
228. Хитрук В. Базилевський Володимир Олександрович. *Українська літературна енциклопедія*. Т. 1. Київ, 1988. С. 112.
229. Церна Г. Проблема митця і влади в поезії «неокласиків». *Вісник Запорізького державного університету*. 2002. № 3. С. 158–163. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2792.pdf>
230. Цуркан І. Лірика Олександра Олеся: поетика символізму: монографія / відп. ред. Р. Радішевський. Київ : Талком, 2019. 400 с.
231. Цяпа А. Категорії автобіографічної естетики. Терміносистеми сучасного літературознавства : наук. семінар. за ред. Р. Гром'яка. Тернопіль, 2006. С. 145–155.
232. Черевченко О. Античні та біблійні ремінісценції у поетичному дискурсі українських неокласиків. *Слово і час*. 2004. № 8. С. 65–74.
233. Черевченко О. Лінгвістичні аспекти аналізу поетичного тексту: неокласичні виміри. Умань, 2012. 235 с. URL: <https://shag.com.ua/oleksandr-mikolajovich-cherevchenko.html>
234. Чередник Л. Концептуальна інтерпретація образу митця у циклі поезій Ліни Костенко «Силуети». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

- університету. Серія : Філологія. 2017. Вип. 30(1). С. 54–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_30%281%29__18
235. Черняк Ю. Специфіка актуалізації ціннісної семантики «Гамлета» В.Шекспіра в українському шекспірівському дискурсі: автореф. дис...канд..філол.наук. Київ, 2011. 23 с.
236. Чикур Л. Історіософські мотиви лірики М. Костомарова, П. Куліша та Т. Шевченка. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2015. Вип. 21. С. 199–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prsl_2015_21_21
237. Чумак Г. Поет як критик: шляхи та рівні реалізації літературознавчої концепції Т.С.Еліота в його поетичній творчості : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2004. 19 с.
238. Шаповал М. Інтертекстуальність : історія, теорія, поетика : навч. посібник Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 167 с.
239. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжуоб'єктні реляції української драми: монографія. Київ: Автограф, 2009. 352 с.
240. Шаповал М. Система координат: типологія міжтекстової взаємодії та маркери інтертекстуальності. *Вісник Львівського університету*. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=18967>.
241. Шевельов Ю. Москва, Маросейка. *Нові дні*. 1954. Ч. 50. С. 8–10. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/statti/moskva-marosejka/>
242. Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.
243. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія. Київ : Академія, 2013. 224 с.
244. Barthes R. The Death of The Author. *Image, music, text*. London: Fontana, 1977. P. 148-148. URL: <https://sites.tufts.edu/english292b/files/2012/01/Barthes-The-Death-of-the-Author.pdf>

245. Bloom H. *A Map of Misreading*. Oxford : Oxford University Press, 1975. 206 p.
246. Bloom H. *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry* (2nd ed.). New York, Oxford: Oxford University Press, 1997. 208 p.
247. Eliot T.S. *Selected Essays, 1917-1932*. London, 1932. 468 p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.220297/mode/2up>
248. Eliot T.S. *Hamlet and His Problems. The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism*. London, 1920. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/57795/pg57795-images.html>
249. Genette G. *Palimpsestes. Palimpsestes: Literature in the Second Degree (Stages)* (8th ed.). University of Nebraska Press, 1997. 491 p.
250. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge University Press, 1997. 456 p.
251. Głowiński M. O intertekstualności. *Pamiętnik Literacki*. 1986. № 4 (77). S. 75–100.
252. Graham A. *Intertextuality* (3rd ed.). London and New York: Routledge, 2021. 256 p.
253. Hutcheon L. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. London and New York : Routledge, 1988. 268 p.
254. *Influence and Intertextuality in Literary History* / ed. by Jay Clayton, Eric Rothstein. Madison : The University of Wisconsin Press, 1991. 356 p.
255. *Intertextuality : Theories and Practices* / ed. by M. Worton, J. Still. Manchester ; New York : Manchester UP, 1990. 280 p.
256. Piegay-Gross N. *Introduction à l'intertextualité*. Malakoff : Dunod, 1998. 186 p.
257. Irwin W. Against Intertextuality. *Philosophy and Literature*. V. 28. 2004. No. 2, October. P. 227–242.
258. Jarnicki P. Metafory dyskursu intertekstualności, metaforyka tekstylna. *Kształcenie Językowe*. 13 (23). S. 49–72. URL: <http://kj.sjol.eu/preview/metafory-dyskursu-intertekstualnosci-metaforyka-tekstylna-6463>

259. Jenny L. La Strategie de la forme. *Poetique*. 1979. no. 27, pp. 268–269.
260. Riffaterre M. Semiotique intertextuelle: l'interpretant. *Revue d'Esthetique*. 1972. № 1–2. p. 108–150.
261. Schein S. L. *Homeric Epic and Its Reception: Interpretive Essays*. New York: Oxford University Press, 2016. 216 p.
262. Twylight T. Textuality, Intertextuality, Hypertextuality. URL: <http://www.technorhetoric.net/2.2/features/paralogic/textuality.html>
263. Weber A. Kann die Harfe durch ihre Propeller schießen? Poetologische Lyrik in Amerika. *Amerikanische Literatur im 20. Jahrhundert*. Gottingen, 1971. P. 175–191.

ДОДАТКИ

А. Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України:

1. Сотникова В.Є. Варіативність топосу «держава» в поетичній моделі національної ідентичності (на матеріалі лірики Володимира Базилевського). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2019. Вип. 14. С. 94-98. ISSN (Print): 2311–2433. ISSN (Online): 2412–2475. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2019.1414>
2. Сотникова В. Біографія як інтертекст у ліриці Володимира Базилевського: особливості художньої інтерпретації. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. Вип. 16. С. 61–66. ISSN (Print): 2311–2433. ISSN (Online): 2412–2475. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.16.8>
3. Сотникова В.Є. Авторська концепція митця і мистецтва за Володимиром Базилевським. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. № 51. С. 351–357. ISSN (Print): 2308–4855. ISSN (Online): 2308–4863. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-54>
4. Сотникова В.Є. Постаць Йосипа Сталіна як основний об'єкт критики в антитоталітарній ліриці В. Базилевського. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. №23. Т.2. С. 260–264. ISSN (Print): 2663–4880. ISSN (Online): 2663–4899. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.2.50>

Публікації, у яких додатково відображено наукові результати дисертації:

5. Сотникова В.Є. Поетична історіософія Володимира Базилевського. *Молодий вчений*. 2018. № 4(1). С. 348–353. ISSN (Print): 2304–5809. ISSN

- (Online): 2313–2167. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4718/4639>
6. Сотникова В.Є. Шекспірівський інтертекст у поетичній творчості Володимира Базилевського. *Science and Education a New Dimension*. 2021. IX(48) (261). С. 36–38. ISSN 2308-1996. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-NS2021-261IX48-06>
 7. Сотникова В.Є. Функціонування біблійних міфологем у поетичній творчості Володимира Базилевського. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. І міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28-29 травня 2020 р. Дніпро, 2020. Т. 2. С. 373. ISSN (Online): 2664-4819.*
 8. Сотникова В.Є. Поетологічні мотиви лірики Володимира Базилевського (на матеріалі збірки «Лук і Ліра»). *International Scientific Conference Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Development Prospects: Conference Proceedings*. Рига, 1-2 жовтня 2021. С. 114–117. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-126-8-34>
 9. Сотникова В.Є. Ідеологема Тараса Шевченка у транспозитивній ліриці Володимира Базилевського. *Пріоритети розвитку філологічних наук: наукові дискусії*. Матеріали науково-практичної конференції. м. Хмельницький, 11-12 лютого 2022 р. Херсон, 2022. С. 93–95. ISBN 978-617-7640-98-0
 10. Сотникова В.Є. Міфологема поета в ліриці Володимира Базилевського. *Пріоритетні напрями розвитку науки та освіти: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 лютого 2022 року. Львів, 2022. С. 60-61.* URL: <http://lviv-forum.inf.ua/save/2022/9-10.02.2022/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

Б. Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення та висновки дослідження оприлюднені на таких всеукраїнських наукових конференціях:

1. Всеукраїнський науково-теоретичному семінар для молодих учених пам'яті Ніли Зборовської (Київ, 2019);
2. Всеукраїнська (з міжнародною участю) наукова онлайн-конференція «Літературний процес: автобіографія, наратив, ідентичність» (Київ, 2020);
3. Всеукраїнська (з міжнародною участю) наукова онлайн-конференція «Літературний процес: межі толерантності» (Київ, 2021);
4. Науково-практична конференція «Пріоритети розвитку філологічних наук: наукові дискусії» (Хмельницький, 2022);
та міжнародних:
5. Міжнародна наукова конференція «Літературний процес: моделі, матриці, категорії» (Київ, 2019);
6. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах» (Дніпро, 2020);
7. Міжнародна наукова конференція «Сучасні наукові дослідження: досягнення, інновації та перспективи розвитку» (Рига, 2021);
8. Міжнародна конференція «Проблеми гуманітарних та соціальних наук – 2021» (Будапешт, 2021);
9. IV міжнародна науково-практична конференції «Пріоритетні напрями розвитку науки та освіти» (Львів, 2022).